

XIV. LEÓ PÁPA
MAGNIFICA HUMANITAS

PÁPAI MEGNYILATKOZÁSOK

71

Sorozatszerkesztő
DIÓS ISTVÁN

XIV. LEÓ PÁPA

MAGNIFICA HUMANITAS

KEZDETŰ ENCIKLIKÁJA

AZ EMBERI SZEMÉLY VÉDELMEÉRŐL
A MESTERSÉGES INTELLIGENCIA
KORÁBAN

SZENT ISTVÁN TÁRSULAT
az Apostoli Szentszék Könyvkiadója
Budapest 2026

A fordítás az olasz szövegből, az angol változat figyelembevételével készült:

Leone XIV:

Magnifica Humanitas.

*Lettera enciclica sulla custodia della persona umana
nel tempo dell'intelligenza artificiale,*

© Libreria Editrice Vaticana,

Città del Vaticano, 2026.

Leo XIV:

Magnifica humanitas.

*Encyclical Letter on Safeguarding the Human Person
in the Time of Artificial Intelligence,*

© Libreria Editrice Vaticana,

Vatican City, 2026.

Fordította

TŐZSÉR ENDRE SP

Lektorálta:

DR. CZAPKÓ MIHÁLY

MÁRKUS ROLAND SP

© Magyar Katolikus Püspöki Konferencia, 2026

Hungarian translation © Tőzsér Endre, 2026

Hungarian edition © Szent István Társulat, 2026

ISSN 1788-8948

ISBN 978 963 612 266 9

SZENT ISTVÁN TÁRSULAT

1053 Budapest, Veres Pálné utca 24.

szentistvantarsulat.hu

Felelős kiadó: Dr. Kovács Zoltán alelnök

Felelős kiadóvezető: Farkas Olivér igazgató

Nyomdai munkálatok: Mega-Galaxis Kft., Budapest

Felelős vezető: Nemere Ágnes ügyvezető igazgató

BEVEZETÉS

1. A NAGYSZERŰ EMBERISÉG, melyet Isten teremtett, ma sorsdöntő választás előtt áll: vagy új bábeli tornyot épít, vagy olyan várost, ahol Isten és az emberiség együtt lakik. Minden nemzedék örökölni kapja a feladatot, hogy alakot adjon saját korának: hogy a történelmet olyan helyre érlelje, ahol minden ember méltóságát védelmezik, az igazságosságot előmozdítják, és a testvériséget lehetővé teszik. De minden kora fenyeget az a veszély, hogy embertelen és igazságtalanabb világot épít. Amikor félő, hogy az emberiség elveszíti valódi önmagát, mi, keresztények a testté lett Istenre emeljük tekintetünket, tudva, hogy „az ember misztériuma csak a megtestesült Ige misztériumában világosodik meg igazán”.¹ Ez a nagyszerű emberség Jézus Krisztusban úttá, igazsággá s életté válik, és megnyitja mindannyiunk előtt a teljesség felé való növekedés útját.

2. Krisztusra, az élő kőre épülve megtapasztaljuk a Szentlélek erőteljes és titokzatos működését, és hisszük, hogy mennyei Atyánk – akibe reményünket vetjük – megáld minden valódi emberi törekvést, amely arra irányul, hogy vele együttműködve a jót szolgálja. Ezért elkötelezetten közreműködhetünk minden olyan kezdeményezésben, amely igazságosabb világot épít, és másokat is hívhatunk, hogy velünk együtt munkálkodjanak minden ember teljes kibontakozásának előmozdításán. Párbeszédet kívánunk folytatni korunk minden emberével, akikkel együtt részesei vagyunk az emberiség eseményeinek, osztozunk kérdéseiben és törekvéseiben.² Velük együtt szeretnénk megtalálni a közös szolgálatának és a mindenki számára méltó élet előmozdításának új útjait. Ez a párbeszédre való nyitottság az egyház hivatásának szer-

¹ II. Vatikáni Zsinat: *Gaudium et spes* lelkipásztori konstitúció az egyházzal a mai világban (1965. december 7.), 22, *AAS* 58 (1966) 1042.

² Vö. uo. 11, *AAS* 58 (1966) 1033.

ves része, mert az egyház, mely „Krisztusban mintegy szentsége [...] az Istennel való bensőséges egyesülésnek és az egész emberi nem egységének”,³ úgy tekint a történelemre, mint arra a helyre, ahol az evangélium megszólítja és kíséri az emberi tapasztalatot.

3. Ebben a szellemben tette közzé XIII. Leó 1891-ben a *Rerum novarum* kezdetű enciklikát, amelynek idén nagy hálával ünnepeljük 135. évfordulóját. Azzal a dokumentummal szeretett elődöm lendületet adott annak a társadalomról, gazdaságról és politikáról szóló gondolkodásnak, amelyet ma „az egyház társadalmi tanításának” nevezünk. Amikor pedig egyesek azt vetették ellene, hogy az egyháznak nem kellene e világi ügyekre pazarolnia energiát, hanem az örök élet üzenetének közvetítésével kellene foglalkoznia, ő realistán és bölcsen azt válaszolta, hogy az evangélium hirdetése nem feledkezhet meg a népek konkrét életéről.⁴ Azóta sok évtized eltelt, és a tanítóhivatal, a pásztorok, a teológusok és a hívők továbbra is gondolkodtak a társadalmi kérdésekről az evangélium fényében. Ma az egyház társadalmi tanítása a bölcsesség gazdag tárháza: találunk benne alapelveket a gondolkodáshoz, kritériumokat a megkülönböztetéshez és az ítéletalkotáshoz, konkrét útmutatásokat a cselekvéshez. A Szentírás és a hagyományon alapul, s a tudományokkal folytatott párbeszédben segít abban, hogy tisztán lássuk és értsük a jelen kihívásait, és megfelelő utakat találjunk a világos, örömteli s a világ szolgálatában megélt keresztény tanúságtételhez. Nem fogalmak merev rendszere, hanem igazságok élő egésze, mely őrzi és értelmezi az emberiség teljes és igazságos életre szóló hivatását. Ehhez az élő hagyományhoz kívánom tehát kapcsolni a saját hangomat, a bölcsesség Lelkének segítségét kérve, aki kezdettől fogva benne lakik a világban (vö. Péld 8,22–31).

³ II. Vatikáni Zsinat: *Lumen gentium* dogmatikus konstitúció az egyházról (1964. november 21.), 1, *AAS* 57 (1965) 5.

⁴ Vö. XIII. Leó pápa: *Rerum novarum* enciklika a munkások helyzetéről (1891. május 15.), 22, *ASS* 23 (1890–1891) 653.

Korunk „új kérdései”

4. Ha a maga korában XIII. Leó „új kérdésekről” (rerum novarum) beszélt, ma nem egyszerűen megismételniünk kell értékes tanításait, hanem bölcsességet kell kérnünk Istentől, hogy értelmezni tudjuk korunk meghatározó folyamatait, különösen a technológia fejlődését. Az elmúlt években egyre nyilvánvalóbbá vált, milyen gyorsan és mélyrehatóan alakítja át világunkat a digitalizáció, a mesterséges intelligencia és a robotika. A technológiát önmagában nem szabad az ember ellenfelének tekinteni: ellenkezőleg, kezdettől fogva történelmünkben gyökerezik, mivel „mélységesen emberi jelenség, mely az ember autonómiájához és szabadságához kapcsolódik”.⁵ A technológiai fejlődés az évszázadok során jelentősen hozzájárult az emberiség életkörülményeinek javulásához; ugyanakkor a haladás minden szakasza megmutatta a technológiai eszközök kétarcúságát is: kárt okozhatnak, ha nem a jó szolgálatába állítják őket. Ma azonban új helyzettel állunk szemben, melyben a feltörekvő technológiák ereje és mindezt átható jelenléte átszövi a mindennapi életet, befolyásolja a döntéshozatali folyamatokat, és mélyrehatóan alakítja a kollektív képzeletvilágot: „Az emberiségnek soha nem volt ekkora hatalma önmaga felett.”⁶ Az új technológiák olyan távlatokat nyitnak meg előttünk, amelyeknek az irányai ugyan már sejthetők, de még nem látjuk teljesen, hová vezetnek. Mindez megnehezíti annak megítélését, milyen hatást gyakorolnak és hosszú távon milyen következményekkel járnak az emberi méltóságra és a közjóra.

5. Most rajtunk a sor, hogy tisztán látva és felelősen szembenézünk korunk kihívásaival. Megfelelő jogi szabályozási eszközöket kell alkalmazni, melyek képesek megvédeni az igazságosságot

⁵ XVI. BENEDEK PÁPA: *Caritas in veritate* enciklika az ember teljes értékű fejlődéséről szeretetben és igazságban (2009. június 29.), 69, *AAS* 101 (2009) 702.

⁶ FERENC PÁPA: *Laudato si'* enciklika közös otthonunk gondozásáról (2015. május 24.), 104, *AAS* 107 (2015) 888.

és korlátozni a technológiai hatalom torzító hatásait. A szabályozás azonban önmagában nem elegendő. Amint Ferenc pápa figyelmeztetett, reálisan fel kell tennünk magunknak a kérdést, hogy kinél van ma ez a hatalom, és milyen célokra irányítja azt: „Nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a nukleáris energia, a biotechnológia, az informatika, saját DNS-ünk ismerete és más képességek, melyekre szert tettünk, iszonyú hatalmat adnak [...] azok kezébe, akiknek megvan a tudása, de legfőképp a gazdasági hatalma annak felhasználására; félelmetes uralmat adnak az egész emberiség és a világ felett.”⁷ Egykor elsősorban az államok vezették és irányították az innovációt. Ma viszont a fejlődés fő mozgatói magánszereplők, gyakran transznacionális szereplők, akik sok kormánynál nagyobb erőforrásokkal és beavatkozási képességgel rendelkeznek. A technológiai hatalom így újfajta, túlnyomórészt „magánjellegű” arcot ölt, s ezért még nehezebb helyesen megítélni, irányítani s a közjó szolgálatába állítani.

6. Ezért közös megkülönböztetési folyamatot kell elindítanunk, mely képes feltárni a jelenleg zajló átalakulások lelki és kulturális gyökereit. Ha csak az éppen adódó helyzetekre összpontosítunk, könnyen megeshet, hogy végül az egymást követő válságok döntik el helyettünk, merre haladjunk. Gyors átmeneti korszakot, „korszakváltást” élünk, melyben – miközben egyesek az új technológiák jövőjének alakításáért versengenek, mások pedig az új technológiák által felvetett kérdéseken gondolkodnak – az emberek többsége csak várakozik, távolról figyel, s egyszerűen reméli, hogy minden a lehető legjobban alakul. Épp ezért sorsdöntő kérdések szólítják meg lelkiismeretünket, melyeket többé nem kerülhetünk meg: merre tartunk? Milyen cél felé szeretnénk haladni? Milyen irányt válasszunk emberi közösségként, illetve népekként?

⁷ Uo.

Két bibliai kép

7. Ahhoz, hogy válaszolni tudjunk ezekre a kérdésekre, és megkülönböztessük, miként élünk felelősséggel a mesterséges intelligencia korában, két bibliai képet szeretnék felidézni: a bábeli torony építését (vö. Ter 11,1–9) és Jeruzsálem falainak újjáépítését (vö. Neh 2–6). A Teremtés könyvében Bábel története az emberiség kezdetéhez kapcsolódik, közvetlenül Noé fiainak nemzetségtáblája után olvasható. Az emberek, miután letelepedtek Sineár síkságán, elhatározzák, hogy várost és egy tornyot építenek, „melynek teteje az égig ér” (Ter 11,4). Attól tartva, hogy szétszóródnak a földön, biztosítani akarják fennmaradásukat és hatalmukat, mindennekfelett pedig „nevet akarnak szerezni maguknak”. A vállalkozás első pillantásra nagyszabásúnak tűnik: egyetlen nyelv, egyetlen technológia, egyetlen irány. A terv azonban súlyos veszélyt rejt magában: olyan alkotás, amelyet Istenre való tekintet nélkül találtak ki, s amelyet olyan egyformaság tart fenn, amely eltörli a különbözőséget, s az emberek közötti közösség helyett az uniformizálást választja. Ha a város a gögre és arra az igényre épül, hogy az ember elegendő legyen önmagának, megszakad a kommunikáció, összezavarodnak a nyelvek, s az emberek többé nem értik meg egymást. Az eredmény nem az egység, hanem a szétszóródás. Bábel így minden olyan alkotás korlátját tárja fel, amely – bármilyen nagyszabású legyen is – az ember abszolutizálásából és az önmagának való elegendőség igényéből születik, az emberi méltóságot feláldozza a hatékonyság oltárán, és Isten áldása nélkül akarja elérni az eget.

8. Nehemiás könyve viszont az ókori Izrael történetének egyik különösen kiszolgáltatott korszakában kezdődik. A babiloni fogságot követően a nép egy része visszatért Jeruzsálembe, de a város még mindig romokban hevert: falai leomlottak, kapuit felégették (vö. Neh 1–2). Nehemiás, a perzsa királynak, Artaxerxésznek a szolgálatában álló zsidó férfi értesül atyái városának siralmas állapotáról. Mielőtt cselekedne, böjtöl, imádkozik, közbenjár népé-

ért; majd engedélyt kér a királytól, hogy visszatérhessen Jeruzsálembe, amikor pedig megérkezik, feltűnés nélkül veszi szemügyre a lerombolt helyeket. Nem felülről erőltet megoldásokat másokra. Összehívja a családokat, mindegyikre rábíz egy-egy újjáépítendő falszakaszt, meghallgatja félelmeiket, összehangolja erőfeszítéseiket, és szembenéz az ellenállással. Az elbeszélés rámutat, hogy a város nem egyetlen ember kezdeményezésének köszönhetően születik újjá, hanem az egész nép – papok, kézművesek, családfejek, asszonyok és fiatalok – közös felelősségvállalása révén. Ez az építkezés Istent állítja a középpontba, s a köveket megelőzően az emberi kapcsolatokat építi újjá. Az ősi Jeruzsálem így újra közös nyelvre talál, nem az egyformaság, hanem a közösség nyelvére: arra a harmóniára, amely akkor születik meg, amikor mindenki vállalja a maga részét, és az egész nép felismeri, hogy ereje az Úrtól származik.

9. E két bibliai kép fényében a Szentlélek ma arra hív bennünket, hogy gondoljuk át a technológiához és a jelenleg zajló digitális forradalomhoz fűződő viszonyunkat. A tudományos vívmányok olyan talentumot jelentenek, amelyet az emberiség azért kapott, hogy kamatoztassa (vö. Mt 25,14–30). A technológia gyógyíthat, összekapcsolhat, nevelhet és óvhatja közös otthonunkat; de meg is oszthat, kirekeszthet és új igazságtalanságokat idézhet elő. Elméletben önmagában nem jelent megoldást az emberiség problémáira, ahogyan önmagában nem is rossz; a gyakorlatban azonban nem semleges, mert azoknak az értékrendjét tükrözi, akik megalkotják, finanszírozzák, szabályozzák és használják. Ezért az elsődleges döntés nem az, hogy „igent” vagy „nemet” mondunk-e a technológiára, hanem az, hogy bábeli tornyot építünk-e, vagy Jeruzsálemet építjük-e újjá: az egyik oldalon egy olyan hatalom áll, amely uralma alá akarja hajtani az eget, a másikon pedig egy olyan nép, amely Isten jelenlétében közösen lát munkához, hogy újjáépítse a testvéri együttélés falait.

10. Kerüljük el tehát a „Bábel-szindrómát”: a profit bálványozását, mely feláldozza a gyengéket; az egyformaságot, amely eltörli a különbözőségeket; az egyetlen – akár digitális – nyelv igényét, amely képes mindent, még az ember misztériumát is adatokra és teljesítményre lefordítani. Ez az elembertelenedés veszélye – úgy építeni jövőt, hogy kizárjuk belőle Istent, a másik embert pedig eszközzé alacsonyítjuk –, egy ősi és mindig új kísértés, amely ma technológiai formát is ölt. Válasszuk inkább „Nehemiás útját”, mely a közös munka értékét állítja előtérbe, hogy Isten városa biztonságos legyen a visszatért száműzöttek számára. Az újjáépítés ma annak felismerését jelenti, hogy a hangok és látásmódok sokféleségében – mely olykor a nyelvzavarra emlékeztet – mégis egy kiváló lehetőség rejlik: az, hogy együtt építsünk, hogy a különbözőséget erőforrássá alakítsuk, a meghallgatást és a párbeszédet pedig olyan közös talajjá tegyük, amelyen növekedhet az igazságosság és a testvériség. És ebben a közösen végzett építőmunkában a keresztények megtalálják saját szerepüket, ez pedig a cselekvés Isten felé irányítása, hogy az ő világosságában a pluralizmus ne torkolljon rendetlenségbe, hanem – a szinodalitás gyakorlása révén – olyan közeggé váljon, amelyben az emberiség újra megtalálja szilárd alapjait és végső célját. A Jelenések könyvében János azt látja, hogy az új Jeruzsálem „a mennyből, Istentől száll alá” (Jel 21,2), ajándékként az egész emberiség számára. Ez a kegyelmi látomás pedig arra hív bennünket, keresztényeket, hogy együtt munkálkodjunk, és békés, igazságos, emberhez méltó közös életet mozdítsunk elő korunk „városaiban”.

Építés a jó szolgálatában

11. A közjóra alapozott város építése tehát mindenekelőtt azt kívánja, hogy az Istennel való kapcsolat szilárd talajára építsünk. Továbbá fel kell ismernünk, hogy szeretetének igazsága „bőséges életre” (Jn 10,10) és vele való közösségre hív bennünket. Szent Ágostonnal együtt mi is elmondhatjuk: „Úgy alkottál meg bennünket, hogy utánad vágyakozzunk, és nyugtalan a szívünk, míg

meg nem nyugszik benned.”⁸ Isten ugyanis szívünkbe írta a boldogság utáni vágyat, mely az élet minden dimenzióját átfogja, az egyház pedig – korunk emberével párbeszédet folytatva – sürgetőnek érzi, hogy ezt a törekvést megőrizze és annak legmélyebb igazsága felé irányítsa.

12. Másodszor: az építés a jó szolgálatában azt jelenti, hogy elfogadjuk az emberiség korlátait és törekénységét anélkül, hogy ezeket kijavítandó hibának tekintenénk. Napjainkban fennáll a veszélye annak, hogy az ember életteljesség utáni vágyát hamis célok félrevezetik: például azok a technológiai távlatok, amelyek minden törekénységtől való megszabadulást ígérnek, vagy azok a jóléti modellek, amelyek egész népeiségeket hagynak leszakadni. Nem ritkán a korlátlan „fejlesztésbe” vetjük reményünket, a haladás olyan formáiba, amelyek tovább mélyítik az egyenlőtlenségeket, vagy olyan, azonnali megoldásokba, amelyek nem tudják begyógyítani az emberek sebeit. Így miközben egyesek a korlátlan önérvényesítés délibábját kergetik, sokan a létfontosságú dolgokat is nélkülözik. Az egyház – alázatos, mégis határozott hangon – emlékeztet arra, hogy a valódi kibontakozás nem a törekénységek kiiktatásával, hanem harmonikus fejlődéssel valósul meg: ott, ahol a szabadság és a felelősség összefonódik az egymásról való gondoskodással és a valóságos szolidaritással, és ahol a haladás mércéje minden egyes ember méltósága és valamennyi nép java.

⁸ SZENT ÁGOSTON: *Confessiones* [Vallomások], I, 1, 1, CCSL 27, Brepols, Turnhout, 1981, 1. [„Quia fecisti nos ad te et inquietum est cor nostrum, donec requiescat in te.” Megjelent magyar változatok: „Alkatván magadhoz kapcsolál minket; azért nyugtalan is szívünk, miglen benned meg nem nyugszik” (ford. Pongrácz József, 1842); „Magadnak teremtetted minket, s nyugtalan a szívünk, míg csak el nem pihen benned” (ford. Vass József, 1917); „Magadnak teremtetted minket s nyughatatlan a mi szívünk, míg benned meg nem nyugszik” (ford. Balogh József, 1943); „Magadért teremtetted bennünket és nyugtalan a szívünk, míg meg nem nyugszik benned” (ford. Vároosi István, 1975); „Magadra teremtetted minket, és nyugtalan a szívünk, amíg el nem nyugszik benned” (ford. Heidl György, 2021).]

13. Harmadszor: egy olyan világ építése, amelyben mindenki „virágozhat”, bátor közös felelősségvállalást kíván. Senki sem bírja el egyedül a világ előtt álló kihívások súlyát, ugyanakkor senki sem olyan gyenge, hogy ne tudná kivenni részét a közös felelősségből: „mert az erő a gyöngeségekben nyilvánul meg a maga teljességében” (2Kor 12,9). Mindenkinék megvan a maga falszakasza: a tudósoknak és a kutatóknak, a vállalkozóknak és a munkavállalóknak, a nevelőknek és a törvényhozóknak, a civil társadalomnak, a népi mozgalmaknak és a hívő közösségeknek. Ez a szubszidiaritás logikája, amely a nemzedékek, a népek, a tudományágak és a kultúrák közötti együttműködést tekinti a stabilitás, a jólét és a béke növekedéséhez vezető legfőbb útnak. A feszültségeknek és a különbözőségeknek nem szabad félelmet kelteniük bennünk: ha a közös felelősségvállalás szellemében kezeljük őket, alkotó erővé válhatnak.

14. Végezetül: az építés a jó szolgálatában evangéliumi beszédmódot kíván. Kerüljük a megalázó és egymással szembeállító szavakat! Válasszuk a megvilágító, tiszta beszédet és az utakat nyitó őszinteséget! Ne helyeseljünk naiv lelkendezéseket, és ne tápláljunk meddő félelmeket! Inkább mutassunk fel megkülönböztetési szempontokat – a személy méltóságát, a javak egyetemes rendeltetését, a szegények melletti elsődleges elköteleződést, a közös otthonról való gondoskodást, a békét –, és ültessük át ezeket a gyakorlatba: felelős tervezéssel, az emberre és a társadalomra gyakorolt hatások vizsgálatával, a legkiszolgáltatottabbak bevonásával, a digitális műveltség előmozdításával, valamint az igazságosság és a béke szolgálatába állított kutatással és iparral.

Embernek maradni

15. A legutóbbi, 2025-ös rendes szentév során a remény zárando-
kaiként jártuk utunkat, és kegyelmekkel töltött el bennünket az
Úr. Ezekből az ajándékokból erőt merítve bizakodó lélekkel néz-
hetünk szembe az előttünk álló nehéz feladatokkal és nagy kihívá-
sokkal. A mesterséges intelligencia korában, amikor féltő, hogy az
emberi méltóságot az elembertelenedés új formái homályosíttják
el, sürgető kötelességünk, hogy igazán emberek maradjunk, sze-
retettel őrizve az ajándékba kapott nagyszerű emberséget, mely
Krisztusban mutatkozott meg a maga teljességében, s amelyet ra-
gyogásában semmilyen gép sem lesz képes helyettesíteni. Az igazi
fejlődés mindig a másik felé nyitott szívből, a meghallgatásra kész
értelemből és abból az akaratból születik, amely inkább azt keresi,
ami összeköt, mint azt, ami elválaszt.

16. Sürgető felhívással fordulok minden katolikus hívőhöz,
minden keresztényhez, minden jóakarátú emberhez: ne féljünk
bepiszkolni kezünket korunk építkezésén! Nehemiáshoz hason-
lóan: imádkozzunk, bölcsen tervezzünk, kitartóan dolgozzunk,
tartsuk újra szem előtt Istent cselekvésünkben, s az embert állít-
suk döntéseink középpontjába! Akkor az elvetett kövek – a szegé-
nyek, a betegek, a migránsok, a kicsinyek – szegletkövé lesznek, s
a földön szilárd és befogadó közös otthon épül majd, ahol a szere-
tet és az igazság végre találkoznak, az igazságosság és a béke pedig
csókot vált egymással (vö. Zsolt 85,11). Ez az az áldás, amelyért
Istenhez esedezünk, s ez az a feladat, amely ránk vár: a közösség
építőivé válni, nem Bábel építészéivé; Isten eljövendő országának
szolgáivá, nem pedig összeomlásra ítélt tornyok uraivá. Pásztori
és atyai lelkülettel kérek mindenkit: állítsuk le az újabb bábeli
építkezést, és egyesítsük erőinket a jót szolgáló építésben, hogy az
emberiség sose veszítse el szépségét, s a világ újra felismerhesse az
ember szívében azt a helyet, ahol Isten lakni kíván.

ELSŐ FEJEZET

EVANGÉLIUMHOZ HŰ, DINAMIKUS GONDOLKODÁS

17. Ebben az első fejezetben szeretném röviden áttekinteni, miként öltött alakot az egyház társadalmi tanítása a közelmúlt pápáinak tanítóhivatali megnyilatkozásaiban és a II. Vatikáni Zsinat tanításában, hogy megvilágítsam annak dinamikus jellegét. Az új dolgok (res novae) ugyanis minden korban arra ösztönzik ezt a tanítást, hogy a kinyilatkoztatott igazság fényében választ keresen a történelem által felvetett kérdésekre. Ezért a mesterséges intelligenciát sem pusztán mellékes témaként vagy kezelendő vészhelyzetként kell felfognunk, hanem olyan átalakulásként, amely belülről szólítja meg a társadalmi tanítás kategóriáit, s az evangéliumhoz való hűségben annak továbbfejlesztését kívánja meg.

18. Ez az áttekintés azonban nem lenne igazán érthető, ha – mielőtt részletesebben foglalkoznánk az egyes pápák tanításával és a legfontosabb dokumentumokkal – nem tisztáznánk néhány alapvető meggyőződést arról, hogy miként van jelen az egyház a történelemben, és hogyan viszonyul a világhoz. E tisztázás nélkül könnyen az a benyomás alakulhatna ki, hogy az egyház társadalmi tanítása illetéktelen beavatkozás a világi ügyekbe, vagy kívülről a társadalomra erőltetett etikai kódex. Valójában az egyház társadalmi tanítása egy olyan egyházból ered, amely együtt halad az emberiséggel, elismeri a földi valóságok autonómiáját, valamint az egyházi és a politikai közösség közötti különbséget, s épp ezért a közjó szolgálatára törekszik.

Úton lévő egyház az emberiség történelmében

19. Az egyház, mely az egész emberi család egységének jeleként van jelen a világban, a mai kor kérdéseiben és kihívásaiban azt a helyet ismeri fel, ahol megélheti meghallgatásra, párbeszédre és szolgálatra szóló hivatását, engedve, hogy megszólítsa mindaz, ami a mai férfiak és nők életét érinti. Életének ez az összefonódása a népekkel egyre inkább megérteti vele, hogy küldetésének történelmi hordereje van, és felelősséggel tartozik a társadalmi kapcsolatok alakulásáért. Ezért nem gondolhatja magáról azt, hogy a társadalom arculatát formáló folyamatokon kívül áll. Sőt, elkötelezetten részt vesz azokban a folyamatokban, amelyeken keresztül a társadalom növekszik és szerveződik, és hozzájárul az igazságosabb és testvériesebb együttélés megvalósításához. Ferenc pápa erőteljesen emlékeztetett az egyház küldetésének erre a történelmi dimenziójára, amikor hangsúlyozta, hogy „senki nem várhatja el, hogy a vallást a személy belső világába száműzzük, és ne legyen hatása a társadalmi és nemzeti életre, ne foglalkozzék a polgári társadalom intézményeinek egészségével, ne nyilatkozzék a polgárokat érdeklő eseményekről”.⁹

20. Az a meghívás és elköteleződés, hogy az emberiséggel együtt haladjon a történelem konkrét valóságában, annak elismerésére készíti az egyházat, hogy a földi valóságok önállósággal és saját renddel rendelkeznek. A II. Vatikáni Zsinat különös pontossággal fogalmazta meg ezt az alapelvet a *Gaudium et spes* kezdetű lelkipásztori konstitúcióban, melynek hatvanadik évfordulójáról hálás szívvel emlékeztünk meg 2025. december 7-én: „Ha a földi valóságok autonómiáján azt értjük, hogy a teremtett dolgoknak, maguknak a társadalmaknak is, megvannak a saját törvényeik és értékeik [...], akkor ez az autonómiaigény teljes mértékben jo-

⁹ FERENC PÁPA: *Evangelii gaudium* apostoli buzdítás az evangélium hirdetéséről a mai világban (2013. november 24.), 183, *AAS* 105 (2013) 1097.

gos.”¹⁰ Ez a megállapítás rámutat arra, hogy a teremtés eredendő jóságot hordoz magában, melyet az embernek őriznie, gondosan ápolnia és kibontakoztatnia kell. Ennek fényében az egyház olyan jelenlét kíván lenni, amely segít a valóság mélyebb értelmezésében, és alázatos határozottsággal támogatja azokat a döntéseket, amelyek előmozdítják minden ember méltóságát, a közösségek összetartását és mindenki javát. Így az egyház a világ mellé szegődik anélkül, hogy fölébe helyezné magát, hogy az igazságosság és a béke ígérete – melyet a Szentlélek ma is életre hív az emberiség szívében – minden emberi élethelyzetben kisarjadhasson.

21. Elismerve, hogy Isten kíséri az emberek szabadságát a történelem alakulása közben is, a II. Vatikáni Zsinat világosan különbséget tett az egyházi közösség és a politikai közösség között, hangsúlyozva, hogy mindkettőnek a lehető legteljesebb autonómiával kell működnie. Az egyház világban való jelenléte így a civil társadalommal és a közhatalmi intézményekkel való kapcsolatában is megmutatkozik. Amikor párbeszédet folytat velük, az egyház elismeri a társadalmi és politikai valóságok értékét, tiszteletben tartja saját felelősségüket, és támogat mindent, ami az emberek életét védi és a társadalmi együttélés alapjait erősíti. Nem kívánja magára vállalni az állam feladatait; ellenkezőleg, nagyra becsüli annak közjóért végzett szolgálatát, és meggyőződéssel elismeri azt a felelősséget, amelyet az állami intézmények a társadalomban viselnek. Ugyanakkor a rábízott küldetés arra ösztönzi, hogy ne maradjon távol korunk emberének konkrét szenvedéseitől. Közelsége nem abból a szándékból fakad, hogy az intézmények helyébe lépjen, még kevésbé abból, hogy burkoltan bírálja működésüket, hanem abból az evangéliumi szeretetből, amely arra indítja, hogy odahajoljon az emberiség sebeihez, kiváltképp akkor, amikor azok

¹⁰ II. Vatikáni Zsinat: *Gaudium et spes* lelkipásztori konstitúció az egyházzal a mai világban (1965. december 7.), 36, *AAS* 58 (1966) 1054; vö. *Apostolicam actuositatem* határozat a világi hívők apostolkodásáról (1965. november 18.), 7, *AAS* 58 (1966) 843–844.

különösen súlyos formában mutatkoznak meg. Amikor az egyház segítséget nyújt, azt az irtalmas szamaritánust utánózva teszi, tapintattal és felebaráti közelséggel, tudatában annak, hogy ami sürgető szükségből fakad, nem válhat általános szabállyá, és a civil társadalom intézményi felelősségi köreit sem veheti át.

22. E kettős elismerésből – a földi valóságok autonómiájából, valamint az egyházi és a politikai közösség illetékességi köreinek megkülönböztetéséből – kiindulva jobban megérthetjük azt az irányt, amelyet a II. Vatikáni Zsinat az egyháznak a világhoz fűződő kapcsolatában kijelölt. A *Gaudium et spes* emlékeztet arra, hogy „Isten egész népének, főleg a pásztoroknak és a teológusoknak a feladata, hogy a Szentlélek segítségével korunk különféle kifejezőmódjait figyelmesen meghallgassák, megkülönböztessék, értelmezzék, és Isten igéjének világosságánál megítéljék, annak érdekében, hogy a kinyilatkoztatott igazságot egyre inkább föl lehessen fogni, jobban meg lehessen érteni, és alkalmasabb módon lehessen bemutatni”.¹¹ A „különféle kifejezőmódok” meghallgatása nem merül ki a szociológiai megközelítésben, hanem lelki megkülönböztetést kíván, melynek során Isten népe a Lélek segítségével a kulturális és társadalmi változásokban felismeri mind Krisztus jelenlétének jeleit – aki eljön, s a történelmet beteljesedése felé vezet –, mind azokat a tévutakat, amelyek elhomályosítják Krisztus arcát. Ily módon a kinyilatkoztatott igazságot – lényegi tartalmát tekintve – nem változtatjuk meg, hanem kifejtjük, és élő kritériumként alkalmazzuk, hogy irányítsa a konkrét döntések meghozatalát, utat mutasson a személyes és közösségi megtéréshez, előmozdítsa a struktúrák reformját és támogassa az evangéliumi tanúságtétel új formáit a közéletben. A történelem ezért egyike azoknak a helyeknek, ahol az egyház engedi, hogy a Lélek feltárja előtte az evangélium emberibbé tevő erejét, és megtanulja

¹¹ II. Vatikáni Zsinat: *Gaudium et spes* lelkipásztori konstitúció az egyházzal a mai világban (1965. december 7.), 44, AAS 58 (1966) 1065.

úgy megfogalmazni és alkalmazni saját tanítását, hogy az minden ember méltóságát és a népek javát szolgálja.

Isten igéjének bölcsessége és a humántudományokkal folytatott párbeszéd

23. Az egyház útítársainak tekinti mindazokat, akik őszintén keresik „az igazságot, a jóságot és a szépséget”, és „fontos szövetségeseinek”¹² tartja őket minden ember méltóságának védelmében és a teremtett világ megőrzésében. Az egyház a II. Vatikáni Zsinat lelkipásztori stílusát átvéve – mely arra hív, hogy figyeljünk az idők jeleire, különböztessük meg és értelmezzük azokat – Isten igéjének bölcsessége által megvilágosítva nem fél az emberi tudással való találkozástól. Isten igéje megbízható kritériumokat kínál az igazságosság útjain való eligazodáshoz, valamint a kiengesztelődés és a béke útjainak megnyitásához az emberek között. Amikor e kritériumokat korunk összetett helyzeteiben kell alkalmazni, nélkülözhetetlen a filozófiának, a humán- és a társadalomtudományoknak a szerepe, mert segítenek mélyebben megérteni és elemezni a kulturális, gazdasági és politikai folyamatokat. Szent II. János Pál emlékeztetett arra, hogy az egyház elfogadja azt, amit a társadalomtudományok nyújtanak, „hogy konkrét útmutatásokat merítsen belőlük tanítóhivatali feladatainak teljesítéséhez”.¹³ Az ilyen tudásterületekkel való párbeszéd nem csökkenti az evangélium erejét; ellenkezőleg, lehetővé teszi, hogy világosabban felismerjük azt, ami valóban előmozdítja az emberek és a közösségek életét. Ferenc pápa – összhangban ezzel a szemlélettel – hangsúlyozta, hogy számos konkrét kérdésben az egyház nem tart igényt arra, hogy „végleges szót”¹⁴ mondjon ki, hanem elismeri a tudo-

¹² FERENC PÁPA: *Evangelii gaudium* apostoli buzdítás az evangélium hirdetéséről a mai világban (2013. november 24.), 257, *AAS* 105 (2013) 1123.

¹³ SZENT II. JÁNOS PÁL PÁPA: *Socialium scientiarum* motu proprio formában kiadott apostoli levél, amellyel megalapította a Pápai Társadalomtudományi Akadémiát (1994. január 1.), *AAS* 86 (1994) 209.

¹⁴ FERENC PÁPA: *Laudato si'* enciklika közös otthonunk gondozásáról (2015. május 24.), 61, *AAS* 107 (2015) 871.

mányos kutatás meghallgatásának fontosságát, és előmozdítja a kutatók közötti komoly és tisztességes párbeszédet, elfogadva a vélemények sokféleségét.

24. Az evangélium és az emberi tudásterületek közötti termékeny párbeszédből táplálkozva az egyház egyre mélyebben kidolgozta társadalmi tanítását, s idővel a bölcsesség gazdag tárházát hozta létre, melynek teológiai és antropológiai koherenciája a személy keresztény szemléletében gyökerezik. Éppen azért, mert a hitből és a valóság hívő értelmezéséből születik, ez a gazdag tárház nem szűkíthető le technikai megoldások gyűjteményére, s olyan gazdasági vagy politikai modellt sem kíván nyújtani, amelyet más modellekkel szembe lehetne állítani: más szinthez tartozik,¹⁵ azoknak az alapelveknek a szintjéhez, amelyek eligazodást nyújtanak az események értelmezésében, és támogatják a történelmi folyamatok és a belőlük fakadó döntések evangéliumi értelmezését. Ebből fakad az egyház társadalmi tanításának tulajdonképpeni szerepe: nem kívánja a politika és az intézmények felelősségét átvenni, hanem a közös megkülönböztetéshez kíván támaszt nyújtani, segítve annak felismerését és előmozdítását, ami az emberek méltóságát, a közösség életerejét és mindenki javát szolgálja.

Az egyház társadalmi tanítása mint közösségi megkülönböztetés

25. Az, hogy az igazságot megosztandó ajándéknak és nem kizárólagos tulajdonunknak tekintjük, megszabadítja az egyházat attól a kísértéstől, hogy a hatalomra épülő egyházi jelenlét formáit sírja vissza. Szent II. János Pál arra biztatott, hogy őszintén nézzünk szembe azokkal az időszakokkal, amikor az egyház „az igazság szolgálatában az intolerancia, sőt az erőszak módszerei-

¹⁵ Vö. SZENT II. JÁNOS PÁL PÁPA: *Sollicitudo rei socialis* enciklika a *Populorum progressio* enciklika huszadik évfordulójára (1987. december 30.), 41, *AAS* 80 (1988) 570–572.

nek”¹⁶ is engedett, hogy újra rátaláljunk a szelíd igehirdetés és a magát másokra rá nem erőltető igazság evangéliumi útjára. Ezzel összhangban hangsúlyoztam, hogy az egyház „nem tart igényt az igazság kizárólagos birtoklására”,¹⁷ mert az igazság nem terület, amelyet védenünk kell, hanem érték, amelyet meg kell osztanunk. Ferenc pápa is ezt a szemléletet foglalta össze jól ismert kijelentésével, mely szerint „az idő fölötté áll a térnek”:¹⁸ elsősorban nem az a fontos, hogy hatalmi tereket foglaljunk el vagy kulturális erődöket őrizzünk, hanem hogy jót szolgáló folyamatokat indítsunk el és hagyjuk azokat beérni; így az evangélium igazsága nem felülről kényszeríti rá magát az emberekre, hanem az idő folyamán az életek, a közösségek és a kultúrák konkrét összefonódásában növekszik. Olyan igazság ez, amely nem fél a különbözőségtől, hanem befogadja és egységbe rendezi azt; nem szünteti meg a konfliktusokat, hanem átalakítja őket; újraegyesíti mindazt, amit a történelem hajlamos szétszórni. Innen ered a poliéder képe is: a soklapú alakzaté, melynek lapjain ugyanaz az evangéliumi igazság tükröződik különböző nézőpontokból.¹⁹

26. Ez az egy, ugyanakkor sokféle formában megjelenő igazságra való nyitottság mélyen kifejezi az egyház katolicitását: az egyház az egész emberi családot átöleli, ugyanakkor a népek és kultúrák konkrét valóságában él. A II. Vatikáni Zsinat emlékeztet arra, hogy éppen e katolicitásból fakadóan „minden egyes rész átadja

¹⁶ SZENT II. JÁNOS PÁL PÁPA: *Tertio millennio adveniente* apostoli levél a 2000. év jubileumának előkészítéséről (1994. november 10.), 35, *AAS* 87 (1995) 27.

¹⁷ *Beszéd a Centesimus Annus Pro Pontifice alapítvány tagjaihoz* (2025. május 17.), *AAS* 117 (2025) 696.

¹⁸ FERENC PÁPA: *Evangelii gaudium* apostoli buzdítás az evangélium hirdetéséről a mai világban (2013. november 24.), 222, *AAS* 105 (2013) 1111.

¹⁹ Vö. uo. 236; FERENC PÁPA: *Fratelli tutti* enciklika a testvériségről és a társadalmi barátságról (2020. október 3.), 215, *AAS* 112 (2020) 1045–1046.

saját ajándékait a többi résznek és az egész egyháznak”,²⁰ így az egyház a maga egészében és minden egyes közösségben az ajándékok cseréje és a mind teljesebb közösség felé irányuló közös törekvés révén növekszik. Ebből következik, hogy Isten népe nem csupán sok népből gyűlik össze, hanem belső életét is különféle feladatok, hivatások, kultúrák és hagyományok szövik át, melyek arra hivatottak, hogy támogassák és gazdagítsák egymást. Ebben az összefüggésben Szent VI. Pál felismerte, hogy a történelmi helyzetek nagy változatossága miatt nem reális azt gondolni, hogy az egyház társadalmi tanítása minden helyzetre egyetlen, általánosan érvényes választ tudna adni;²¹ ezért arra biztatott minden keresztény közösséget, hogy tisztánlátással és felelősséggel értelmezze saját országának valóságát. A küldetés egyetemessége és a helyi beágyazottság közötti termékeny feszültség szervesen hozzátartozik az egyház életéhez: látóköre az egész világra kiterjed, ugyanakkor minden egyes közeg kérdéseit annak a valóságos helynek tekinti, ahol az evangélium testet ölt.

27. Az eddig elmondottak fényében az egyház társadalmi tanítása a maga leghitelesebb arculatában mutatkozik meg: nem alkalmazandó alapelvek és szabályok kézikönyveként, hanem a közösségi megkülönböztetés útjaként. Az evangélium örök igazsága és a történelem kérdései közötti találkozásból születik, engedi, hogy az idők jelei kérdéseket intézzenek hozzá; a tudományok, a kultúrák és az emberi tapasztalatok gazdagságából táplálkozik. Ezért amikor a testvéreink méltóságát megcsúfolják, amikor a politika nem válaszol az emberiség drámáira, amikor a gazdaság a személy ellen fordul, vagy a tudomány túllépi módszerének ha-

²⁰ II. Vatikáni Zsinat: *Lumen gentium* dogmatikus konstitúció az egyházzal (1964. november 21.), 13, *AAS* 57 (1965) 17.

²¹ Vö. Szent VI. Pál pápa: *Octogesima adveniēns* apostoli levél a *Rerum novarum* enciklika nyolcvanadik évfordulója alkalmából (1971. május 14.), 4, *AAS* 63 (1971) 403.

tárait,²² az egyháznak – más keresztény felekezetekkel és más valóságok követőivel együtt – fel kell emelnie szavát, nem azért, hogy uralkodjon, hanem hogy a közösséget szolgálja. Így értelmezve az egyház társadalmi tanítása a történelemben megvalósuló közösség teológiájává válik; olyan helyé, ahol a testté lett Ige továbbra is párbeszéddé, emlékeztető és próféciává lesz.

Az egyház társadalmi tanításának fejlődése

XIII. Leótól napjainkig

28. Miután utaltam arra, miként van jelen az egyház a történelemben és folytat párbeszédet a világgal, most azzal szeretnék foglalkozni, miként fejlődött a társadalmi tanítás a tanítóhivatalban, mely a 19. századtól napjainkig kísérte a nagy társadalmi változásokat. Nyilvánvalóan nem tudom kimerítően ismertetni e tanítás teljes gazdagságát, melynek alapelveit *Az egyház társadalmi tanításának kompendiuma* mutatja be, a közelmúlt tanítóhivatali megnyilatkozásai pedig még mélyebben kifejtettek. Arra sem vállalkozhatom, hogy módszeresen újra áttekintsem mindazt, amit tiszteletreméltó elődeim enciklikái – különösen a *Laudato si'* és a *Fratelli tutti* – kifejtettek. Mindazonáltal szeretnék felidézni néhány alapvető irányvonalat, hogy megmutassam: amit írok, ennek a hagyománynak a folytonosságába illeszkedik, ugyanakkor rávilágítsak arra is, hogy a hagyományban a személyről és az emberi együttélésről szóló kinyilatkoztatott igazságok állandó magva összefonódik az egyháznak azzal a mindig megújuló képességével, hogy meghallgassa a történelmi helyzeteket, és engedje, hogy a jelenből felszínre törő kérdések megszólítsák. Ezért sorra veszem e fejlődés néhány meghatározó állomását, a *Rerum novarum* enciklika által megnyitott korszaktól kezdve.

²² Vö. FERENC PÁPA: *Evangelii gaudium* apostoli buzdítás az evangélium hirdetéséről a mai világban (2013. november 24.), 243, *AAS* 105 (2013) 1118.

Az egyház társadalmi tanításának első lépései

29. Amit ma „az egyház társadalmi tanításának” nevezünk, nem egyik napról a másikra alakul ki a jelenkorban, hanem az egyház társadalmi életre vonatkozó reflexiójának hosszú hagyományát összegzi és rendszerezi, melynek forrásai a Szentírásban, az egyház-atyák tanításában, a középkor és az újkor teológiai és jogi gondolkodásában találhatók. Az „egyház társadalmi tanítása” kifejezést XII. Piusz használta először 1950-ben,²³ de a tartalom, amelyre utal, vagyis a társadalmi tanítások szerves egésze, XIII. Leó *Rerum novarum* kezdetű enciklikájával kezdett körvonalazódni. Korának „új dolgai” – a tőke és a munka közötti konfliktus, a munkáskérdés, valamint a gazdasági és társadalmi változások – láttán XIII. Leó nem érte be azzal, hogy pusztán megállapítsa a fennálló nehézségeket, hanem ezeket a helyzeteket az egyház lelkipásztori küldetésének színtereként értelmezte, alapos megkülönböztetés tárgyává tette őket, majd az evangéliumnak, valamint az Isten képeére teremtett ember átfogó szemléletének fényében rámutatott okaikra és a belőlük kivezető lehetséges utakra. Szent II. János Pál ebben az eljárásmódban a társadalmi tanítás „maradandó paradigmáját”²⁴ látta: olyan mintaszerű gyakorlatot, amellyel az egyház a történelmi változásokkal szembesülve gyakorolja azt a jogát és kötelességét, hogy megvizsgálja a társadalmi valóságokat, állást foglaljon róluk, és igazságos megoldáshoz vezető utakat ajánljon. Ily módon a hit örök tartalma és az egyház ősi bölcsessége élő tanítássá rendeződik, mely – miközben hű marad az evangéliumhoz – a minden korszak „új dolgaival” való párbeszédben tovább gazdagodik.

²³ Vö. XII. PIUSZ PÁPA: *Menti nostrae* apostoli buzdítás a papi életszentség előmozdításáról (1950. szeptember 23.), *AAS* 42 (1950) 657–702.

²⁴ SZENT II. JÁNOS PÁL PÁPA: *Centesimus annus* enciklika a *Rerum novarum* enciklika századik évfordulója alkalmából (1991. május 1.), 5, *AAS* 83 (1991) 799.

30. XIII. Leó *Rerum novarum* enciklikája mérföldkönek számít az egyház társadalmi tanításának fejlődésében. A dokumentum a munka és a munkás méltóságát állítja gondolkodásának középpontjába, kimondja, hogy minden dolgozónak joga van az önma-ga és családja megélhetését biztosító igazságos bérhez, kijelenti, hogy a személy alapvető értéke elsőbbséget élvez a tőkével és a profittal szemben, védi a magántulajdont annak elengedhetetlen társadalmi rendeltetésével együtt, nagyra értékeli a munkásszer-vezeteket, és a társadalom különböző szereplői közötti együtt-működés formáit ajánlja az „osztályharc” logikájának alternatívá-jaként. Nem meglepő tehát, hogy a *Rerum novarum* enciklikát XI. Piusz a keresztények társadalmi cselekvésének „Magna Char-tájaként” határozhatta meg;²⁵ benne az egyháznak a személyre és a társadalmi életre vonatkozó ősi bölcsessége új formát öltött, mely képes volt arra, hogy választ adjon az ipari kor kihívásaira, és megteremtette annak a társadalmi tanításnak az első nagy ke-retrendszerét, amelyet a következő évtizedek továbbfejlesztettek. Jóllehet a XIII. Leó által leírt történelmi körülmények közül sok megváltozott, legalább két felismerés ma is rendkívül időszerű: az emberi munka elsőbbsége minden pusztán termelési vagy pénz-ügyi logikával szemben, s ebből következően a kizsákmányolás-nak leginkább kitett személyekre és családokra való odafigyelés; valamint az evangélium hirdetése és az igazságosabb társadalmi rend keresése közötti elválaszthatatlan kapcsolat. Így a *Rerum no-varum* továbbra is arra emlékeztet bennünket, hogy nincs hiteles evangéliumhirdetés, mely ne érintené az emberi együttélés struk-túráit is.

²⁵ XI. PIUSZ PÁPA: *Quadragesimo anno* a társadalmi rend megújításáról és evangéliumi szellemű tökéletesítéséről XIII. Leó pápa *Rerum novarum* kezdetű körlevele kibocsátásának negyvenedik évfordulóján (1931. május 15.), 39, *AAS* 23 (1931) 189; vö. XII. PIUSZ PÁPA: Rádióüzenet a *Rerum novarum* ötvenedik évfordulóján, *AAS* 33 (1941) 198.

31. XI. Piusz *Quadragesimo anno* enciklikája, mely 1931-ben, a *Rerum novarum* negyvenedik évfordulóján, a nagy világgazdasági válság idején jelent meg, újabb lépést tesz az egyház társadalmi tanításának fejlődésében. Nem korlátozódik a „munkáskérdés” újbóli tárgyalására, hanem kiszélesíti látókörét, s az egész gazdasági és politikai rend felépítésére irányítja tekintetét. Elítéli a gazdasági hatalom kevesek kezében való összpontosulását; bírálja mind a korlátlan versenyt, mind azokat a kollektivista elképzeléseket, amelyek megszüntetik az egyén szabadságát és felelősségét; határozottan síkra száll a munkások egyesülési joga mellett, és ismét hangsúlyozza, hogy a bérnek nemcsak a végzett munkával kell arányban állnia, hanem a munkás és családja szükségleteivel is. Ebben az összefüggésben rendszerezett formában fogalmazza meg a szubszidiaritás alapelvét, mely az egyház társadalmi tanításának egyik állandó hivatkozási pontjává vált: eszerint amit az egyének, a családok, a köztes testületek és a helyi közösségek maguk is képesek ellátni, azt magasabb szintű szerveződéseknek nem szabad magukhoz vonniuk. Mindezek mellett XI. Piusz világosan hangsúlyozza a tulajdon társadalmi rendeltetését, és különféle tanítóhivatali megnyilatkozásaiban – a *Non abbiamo bisogno* és a *Mit brennender Sorge* enciklikáktól a *Divini Redemptoris*ig – elítéli a totalitárius rendszereket, melyek semmibe veszik a személy méltóságát, elfojtják a társadalmi életet, az államot jogos értékénél magasabbra emelik, és a faj hátrányosan megkülönböztető kategóriáját alkalmazzák. Korunk számára társadalmi tanításának legalább három felismerése különösen időszerű: annak felismerése, hogy az igazságtalanság nemcsak az egyéni magatartást, hanem a gazdasági és intézményi struktúrákat is érinti; a szubszidiaritás alapelvének jelentősége, amely a társulási és közösségi élet szövetének megerősítésére ösztönöz, s ezáltal hozzájárul a hatalom újabb összpontosulásának elkerüléséhez; valamint a munka méltósága, az igazságos bér és a családok számára az emberhez méltó élet valódi lehetősége közötti kapcsolat.

32. A második világháború drámai időszakában és az azt követő újjáépítés éveiben XII. Piusz tanítóhivatala jelentősen hozzájárult az egyház társadalmi tanításának fejlődéséhez, mindenekelőtt karácsonyi rádióüzenetei révén, amelyekben egy olyan nemzetközi rend körvonalait vázolta fel, amely az emberi méltóság elismerésére, az igazságosságra és a békére épül. Ezekben a rádióüzenetekben a pápa a társadalommal folytatott párbeszédet a természetjogra való következetes hivatkozásra alapozza. A természetjogot olyan objektív alapelvek összességéként fogja fel, amelyek megelőzik az egyének és az államok érdekeit, és amelyeknek a nemzetek belső életét, valamint egymás közötti kapcsolatait szabályozniuk kell.

XII. Piusz emellett döntő szerepet tulajdonít a szakmai szervezeteknek, a munkásegyesületeknek, a gazdasági és társadalmi élet különféle köztes testületeinek, mert a társadalom e szervezett formáiban a társadalmi egyensúlynak és a közjó védelmének nélkülözhetetlen biztosítékát látja. Hangsúlyozza, hogy a hatalommal való visszaélések megelőzéséhez szilárd jogállamra van szükség, és a demokráciában olyan eszközt ismer fel, amely elősegítheti a hatalom helyes gyakorlását. Ugyanakkor óv minden olyan törekvéstől, amely a jogot a haszonra vagy az erőre akarja alapozni, emlékeztetve arra, hogy az erősebbek érdekei szerint működő nemzetközi rend a gyengébb népeket az elnyomás veszélyének teszi ki, és alapjaiban ássa alá a nemzetek közötti bizalmat. Végül az országok közötti jelentős gazdasági aránytalanságokban a konfliktusokat tápláló tényezők egyikét jelöli meg.²⁶ Korunk számára, melyet a globális hatalom új formái és a növekvő egyenlőtlenségek jellemeznek, három útmutatás marad különösen időszerű: a jog elsőbbségének követelménye az érdekekkel szemben; annak felismerése, hogy a gazdasági egyenlőtlenségek a feszültségek és az erőszak táptalajául szolgálnak; valamint a társulási élet azon szövetségének értéke, amely képes az egyén és az állam közötti közvetítésre. Ezek ma is fontos kritériumokat nyújtanak az egyház társadalmi

²⁶ Vö. XII. PIUSZ PÁPA: *Beszéd a szent bíborosi testülethez és a római prelatúrához* (1940. december 24.), *AAS* 33 (1941) 13.

tanítása számára a globalizáció folyamatainak értelmezéséhez és egy igazságosabb, békésebb nemzetközi rend előmozdításához.

A II. Vatikáni Zsinat évei

33. Szent XXIII. Jánossal az egyház társadalmi tanításának új szakasza kezdődik, amelyet a társadalmi kérdések világméretű dimenziójára és a jogok nyelvezetére irányuló kifejezettebb figyelem jellemez. A *Mater et magistra* enciklikában a keresztény hitet olyan világosságként mutatja be, amely képes összekapcsolni az eget és a földet: emlékeztet arra, hogy az egyház, noha elsődleges küldetése az emberek megszentelése és az örök javak hirdetése, mégsem hanyagolja el az emberek mindennapi életének konkrét szükségleteit, hanem minden valódi emberi jónak figyelmet szentel.²⁷ Ebből az emberről alkotott egységes szemléletből kiindulva hangsúlyozza, hogy a társadalmi élet megkívánja az egyensúlyt az önszerveződésre és együttműködésre hivatott állampolgárok és csoportok kezdeményezőkéssége, valamint az állam szerepvállalása között; az állam feladata az összehangolás és a támogatás, úgy azonban, hogy közben ne fojtsa el a társadalmi szereplők szabadságát és felelősségét; ebből ered figyelme a munka igazságos megfizetésére, a munkavállalók részvételére és az országok közötti egyre növekvő egyenlőtlenségekre. Néhány évvel később a *Pacem in terris* enciklikában XXIII. János – első ízben – nemcsak a hívőkhöz, hanem minden jóakaratú emberhez fordul. Szervesen összekapcsolja a személy méltóságát az alapvető jogok és köteleességek elismerésével, és az együttélés olyan rendjét javasolja – nemzetközi szinten is –, amely az igazságra, az igazságosságra, a szeretetre és a szabadságra épül.²⁸ Korunk számára, melyet a sokféle tapaszt-

²⁷ Vö. SZENT XXIII. JÁNOS PÁPA: *Mater et magistra* enciklika korunk társadalmi folyamatairól és fejlődéséről a katolikus tanítás fényében (1961. május 15.), 2–3, *AAS* 53 (1961) 402.

²⁸ Vö. SZENT XXIII. JÁNOS PÁPA: *Pacem in terris* enciklika az igazságon, igazságosságon, szereteten és szabadságon felépítendő békéről a nemzetek között (1963. április 11.), 163, *AAS* 55 (1963) 301.

talható konfliktusok és a globális kölcsönös függőség új formái jellemeznek, különösen időszerű marad felhívásának egyetemes távlata, az emberi jogokra mint közös nyelvtanra való hivatkozás, valamint az a meggyőződés, hogy a tartós békéhez olyan intézményekre és népek közötti kapcsolatokra van szükség, amelyek szem előtt tartják minden ember méltóságát.

34. A II. Vatikáni Zsinat fordulópontot jelentett a mai világban élő egyház önértelmezésében. A *Gaudium et spes* lelkipásztori konstitúcióban egy olyan egyház képét rajzolta meg, amely közel lép az emberiséghez, közösséget vállal a világgal, és nem elvont sémákból, hanem a történelmi helyzetek konkrét valóságából kiindulva gondolkodik. A szöveg a házasság és a család, a gazdasági és a társadalmi élet, a politikai közösség, a háború és a béke nagy kérdéseiről tárgyal, és azt hangsúlyozza, hogy a gazdasági és intézményi struktúrák csak annyiban igazságosak, amennyiben a személy teljes kibontakozását szolgálják és elősegítik mindenki felelős részvételét.²⁹ Ennek a zsinati dokumentumnak az egyház társadalmi tanítása szempontjából nemcsak az a jelentősége, hogy új távlatokat nyitott a társadalmi kérdésekről való gondolkodásban, hanem az is, hogy olyan megkülönböztetési módszert hagyott ránk, amely arra ösztönöz, hogy a történelmi változásokat evangéliumi szemmel és emberi hozzáértéssel értelmezzük. Ez a megközelítés azt mutatja, hogy a világgal folytatott párbeszéd az egyház számára nem taktikai lépés, hanem küldetésének konkrét formája, mert az evangélium – mint a kovász – képes belülről átalakítani az együttélés struktúráit és utakat nyitni a nagyobb emberség felé. Ebbe az összefüggésbe illeszkedik a *Dignitatis humanae* nyilatkozat is, amelyben a zsinat elismeri, hogy a vallásszabadság a személy méltóságában gyökerező alapvető jog, amelyet a jogrendnek biztosítani kell, hogy senki se legyen kénytelen a lelkiismerete ellen

²⁹ Vö. II. Vatikáni Zsinat: *Gaudium et spes* lelkipásztori konstitúció az egyházzal a mai világban (1965. december 7.), 26, *AAS* 58 (1966) 1046–1047.

cselekedni, és senkit se akadályozzanak meg abban, hogy akár magánéletében, akár nyilvánosan keresse és megvallja az igazságot.³⁰ Ez a korunk számára kiemelkedő jelentőségű alapelv továbbra is meghatározó szempontokat nyújt az egyház társadalmi tanítása számára a személy védelméhez, valamint a pluralista és békés társadalmak építéséhez.

35. Szent VI. Pál pápasága idején a békének olyan értelmezése bontakozik ki, amely szerint a béke nem pusztán a háború hiánya, hanem az átfogó emberi fejlődés folyamatában valósul meg. A *Populorum progressio* enciklikában a fejlődést úgy írja le, mint a kevésbé emberi életkörülményekből az emberibb életkörülmények felé való átmenetet, és olyan folyamatként értelmezi, amely minden embert és a teljes embert érinti,³¹ vagyis a személy minden dimenzióját és kivétel nélkül minden népet. VI. Pál ez alapján kijelentheti, hogy az így értelmezett fejlődés valójában „a béke új neve”,³² mert arra irányul, hogy megszüntesse az igazságtalanság és a konfliktus gyökereit, és mindenki számára utat nyisson az emberhez méltóbb élet felé. Ennek fényében kell értelmezni az Igazságosság és Béke Pápai Bizottság létrehozását is: kísérletként arra, hogy egyházi és nemzetközi szinten tartós intézményi formát adjon ennek a felismerésnek, miközben ébren tartja a lelkiismeretet a gazdag és a szegény országok közötti egyre mélyülő szakadék láttán, valamint annak tudatát, hogy olyan intézkedésekre van szükség, amelyek mindenki számára valóban emberibb életkörülményeket tesznek lehetővé.

36. A *Rerum novarum* nyolcvanadik évfordulójára írt *Octogesima adveniens* apostoli levelében VI. Pál ezt a szemléletet a poszt-

³⁰ Vö. II. Vatikáni Zsinat: *Dignitatis humanae* nyilatkozat a vallásszabadságról (1965. december 7.), 2, *AAS* 58 (1966) 930–931.

³¹ SZENT VI. PÁL PÁPA: *Populorum progressio* enciklika a népek fejlődésének előmozdításáról (1967. március 26.), 14, *AAS* 59 (1967) 264.

³² Uo. 76, *AAS* 59 (1967) 299.

indusztriális társadalom összefüggésében alkalmazza, amelyet a városok átalakulása, a munka világának megváltozása, a szegénység új formái és gyors kulturális változások jellemeznek, melyek kérdésessé teszik az emberek és a közösségek jövőjét. VI. Pál szerint az evangélium – bár a miénktől nagyon eltérő történelmi és kulturális közegben hirdették, foglalták írásba és éltek meg – nem „elavult” üzenet, hanem a személyről, az emberi kapcsolatokról, a hatalom gyakorlásáról és a közjóról alkotott olyan szemlélet, amely ma is képes eligazítást nyújtani a gazdasági, politikai és kulturális döntések meghozatalában.³³ Más szóval az evangélium ma is időszerű, mert megadja azokat a kritériumokat, amelyek alapján felismerhetjük, mi tesz emberibbé vagy embertelenít el, mi szabadít fel vagy nyom el a mindegyre új helyzetekben. Az egyház társadalmi tanítása számára VI. Pál legnagyobb kihívást jelentő öröksége éppen ez: amíg lesznek a világban olyan népek, amelyeket kizárnak az emberhez méltó fejlődésből, a keresztény közösség nem elégedhet meg azzal, hogy elvont módon hirdeti a békét, hanem engednie kell, hogy az evangélium – a peremre szorultak szemszögéből – ítéletet mondjon azokról a gazdasági és politikai struktúrákról, amelyek – amint arra II. János Pál is emlékeztetett – valódi „bűnös struktúrákká”³⁴ válhatnak, hogy a fejlődés folyamataiban egyetlen személyt vagy népet se kezeljenek feláldozhatóként.

A közelmúlt tanítóhivatali megnyilatkozásai

37. Szent II. János Pál termékeny társadalmi tanítása a 20. századi nagy ideológiai rendszerek válságának és a gazdasági globalizáció kezdetének metszéspontján helyezkedik el. A *Rerum novarum*

³³ Vö. SZENT VI. PÁL PÁPA: *Octogesima adveniens* apostoli levél a *Rerum novarum* enciklika nyolcvanadik évfordulója alkalmából (1971. május 14.), 4–7, *AAS* 63 (1971) 404–406.

³⁴ SZENT II. JÁNOS PÁL PÁPA: *Sollicitudo rei socialis* enciklika a *Populorum progressio* enciklika huszadik évfordulójára (1987. december 30.), 36, *AAS* 80 (1988) 561.

megjelenésének kilencvenedik évfordulójára írt *Laborem exercens* enciklikában a munkáról való gondolkodás új útját nyitja meg. Ebben a dokumentumban az igazságos bér az egész társadalmi-gazdasági rendszer igazságosságának konkrét mércéjeként jelenik meg, mert megmutatja, hogy a munkavállalóval személyként vagy pusztán termelési költségként bánnak-e.³⁵ A munkát nem csupán kezelendő problémának vagy a jövedelemszerzés eszközének tekinti, hanem a személy alapvető javának, a gazdasági tevékenység alapelveként és az egész társadalmi kérdés kulcsának. A munkában az ember saját szabadságát, alkotóképességét és együttműködési képességét bontakoztatja ki, s ezáltal hozzájárul a társadalom kulturális és erkölcsi felemelkedéséhez.³⁶ Ennek fényében a bizonytalan foglalkoztatás különféle formáit, a szakmai életpályák széttöredezését és az automatizálást nem pusztán a hatékonyság szempontjai szerint kell megítélni, hanem a munkavállaló méltóságát, a megélhetést biztosító bérhez való jogát és a társadalmi életben való tényleges részvételének lehetőségét szem előtt tartva.

38. A *Populorum progressio* megjelenésének huszadik évfordulóján, a *Sollicitudo rei socialis* enciklikában II. János Pál ismét az elmaradottság sebével foglalkozik, és elismeri, hogy kudarcot vallott számos olyan törekvés, amely a szegény népek gazdasági lemaradásának ledolgozására és iparosodásuk előmozdítására irányult; egyúttal megállapítja, hogy az északi és a déli világ közötti szakadék továbbra is fennáll, sőt olykor még tovább is mélyül.³⁷ Bírálja továbbá azokat a gazdasági, pénzügyi és kereskedelmi mechanizmusokat, amelyek az erősebb országok irányítása alatt működé-

³⁵ Vö. SZENT II. JÁNOS PÁL PÁPA: *Laborem exercens* enciklika a *Rerum novarum* enciklika megjelenésének 90. évfordulója alkalmából (1981. szeptember 14.), 19, *AAS* 73 (1981) 625–629.

³⁶ Vö. uo. 10, *AAS* 73 (1981) 600–602.

³⁷ Vö. SZENT II. JÁNOS PÁL PÁPA: *Sollicitudo rei socialis* enciklika a *Populorum progressio* enciklika huszadik évfordulójára (1987. december 30.), 14, *AAS* 80 (1988) 526–528.

sükből fakadóan a saját érdekeiket szolgálják, miközben elfojtják a gyengébb gazdaságokat, és azt kéri, hogy ezeket ne csupán technikai, hanem komoly erkölcsi megítélésnek is vessék alá.³⁸ Ebben az összefüggésben a szolidaritás úgy jelenik meg, mint a személyek, a népek és a nemzetek egymás iránti konkrét felelősségvállalása, a társadalmi barátság vagy a politikai szeretet olyan formája, amely a VI. Pál által meghirdetett „szeretet civilizációjának” megvalósulására irányul.³⁹

39. Végül a *Rerum novarum* megjelenésének századik évfordulóján a *Centesimus annus* enciklika mérlegre teszi a szovjet rendszer összeomlását, valamint a demokrácia és a piacgazdaság térnyerését. Szent II. János Pál felidézi és nyomatékosítja XII. Piusz üzenetét, mely szerint az egyház annyiban tekintheti értéknek a demokráciát, amennyiben az biztosítja a polgárok tényleges részvételét, lehetővé teszi a vezetők békés megválasztását és leváltását, valamint megakadályozza, hogy a hatalom részérdekek vagy ideológiai szempontok által vezérelt szűk elitcsoportok kezében összpontosuljon.⁴⁰ Hasonlóképpen a piac és a magánkezdeményezés pozitív lehetőségeit is csak akkor ismeri el, ha azok alárendelődnek az erkölcsi törvénynek, a szolidaritás alapelve irányítja őket, és nem áldozzák fel a leggyengébbeket a profit logikájának.⁴¹ Így az egyház társadalmi tanítása számára különösen időszerű örökség marad az a felismerés, hogy a munka méltósága, a népek közötti szolidaritás, valamint a demokrácia és a piacgazdaság kritikus értékelése összetartozik. Ez a felismerés továbbra is kritériumokat kínál a kizsákmányolás, a kirekesztés és a politikai képviselőválság új formáinak megítéléséhez.

³⁸ Vö. uo. 16, *AAS* 80 (1988) 531.

³⁹ Vö. uo. 31–33, *AAS* 80 (1988) 555–559.

⁴⁰ Vö. SZENT II. JÁNOS PÁL PÁPA: *Centesimus annus* enciklika a *Rerum novarum* enciklika századik évfordulója alkalmából (1991. május 1.), 46, *AAS* 83 (1991) 850–851.

⁴¹ Vö. uo. 42, *AAS* 83 (1991) 844–846.

40. XVI. Benedek pápa a *Caritas in veritate* szociális enciklikájában újra elővette a *Populorum progressio* által kifejtett fejlődés-fogalmat, és azt a globalizáció összefüggésében újraértelmezve továbbfejlesztette. Emlékeztet arra, hogy ennek a fejlődésnek olyannak kellene lennie, amely „reális, mindenki számára elérhető és ténylegesen fenntartható növekedést”,⁴² vagyis valóban inkluzív és a teremtett világ határait tiszteletben tartó gazdasági haladást eredményez. Megállapítja azonban, hogy a gazdag országokban a szegények új csoportjai jelennek meg, és a kirekesztés addig ismeretlen formái terjednek, míg a szegényebb régiókban egyes kisebb csoportok fogyasztói jólétben élnek, mely párhuzamosan létezik az elembertelenítő nyomor helyzeteivel.⁴³ Arra is rámutat, hogy a tőke és a termelőeszközök nagyfokú mobilitása által meghatározott új globális gazdasági-pénzügyi rendszer szűkítette az államok politikai mozgásterét és a gazdasági folyamatok irányítására való képességét.⁴⁴ Ezért hangsúlyozza, hogy a gazdasági tevékenység nem tarthat igényt arra, hogy a társadalmi problémákat egyszerűen a piac logikájának kiterjesztésével oldja meg, hanem a közjó szolgálatába kell állnia, amelyért a politikai közösséget saját, más által át nem vehető felelősség terheli.⁴⁵

41. XVI. Benedek ennek az újraértelmezésnek a középpontjába a szeretetet állítja. Kijelenti, hogy a szeretet „az egyház társadalmi tanításának királyi útja”,⁴⁶ feltéve, hogy mindig összekapcsolódik az igazsággal. Aggodalommal jegyzi meg azt is, hogy éppen a társadalmi, jogi, politikai és gazdasági élet területén hajlamosak a szeretetet erkölcsi szempontból lényegtelennek nyilvánítani. Tanításának újdonsága abban áll, hogy rámutat: a fejlődés, az

⁴² XVI. BENEDEK PÁPA: *Caritas in veritate* enciklika az ember teljes értékű fejlődéséről szeretetben és igazságban (2009. június 29.), 21, *AAS* 101 (2009) 656.

⁴³ Vö. uo. 22, *AAS* 101 (2009) 657.

⁴⁴ Vö. uo. 24, *AAS* 101 (2009) 658–659.

⁴⁵ Vö. uo. 36, *AAS* 101 (2009) 671–672.

⁴⁶ Uo. 2, *AAS* 101 (2009) 642.

igazságosság, az intézmények és a piac nem semleges valóságok, hanem olyan területek, ahol az igazságban megélt szeretetnek történelmi formát kell öltenie. A növekvő egyenlőtlenségek, a pénzügyi piacok nyomása, a környezeti válság és a politika iránti bizalmatlanság által meghatározott korunk számára ez a tanítás azért marad időszerű, mert arra hív, hogy minden fejlődési modelt annak alapján ítéljünk meg, hogy mennyire képes inkluzív és fenntartható lenni, hogy helyreállítsuk a gazdaság és a politika közötti kapcsolatot a közjó körül, valamint hogy elismerjük a szeretet kritikai és teremtő szerepét a közéletben.

42. Ferenc pápa társadalmi tanítása a *Gaudium et spes* irányvonalát követi, mely arra hív, hogy a történelmet az emberek sebei és reményei felől szemléljük, s ezeket az evangélium világosságába állítsuk. Ez a szemlélet különösen világosan jelenik meg az *Evangelii gaudium* apostoli buzdításban, amely kimondja, hogy a keresztény üzenethez lényegileg hozzátartozik a társadalmi dimenzió, és olyan egyházat sürget, amely képes meghallani a szegényeknek, a migránsoknak és az új rabszolgaságok áldozatainak kiáltását. Ebbe a szemléletbe illeszkedik az is, hogy Ferenc pápa különös hangsúlyt helyez a szinodális egyházra: egy olyan egyházra, amely „együtt halad”, az evangélium fényében igyekszik értelmezni az idők jeleit, és hagyja, hogy evangelizálják a szegények, akikkel közös történelmet él.⁴⁷

43. A *Laudato si'* enciklikában Ferenc pápa első ízben ad szociális enciklikában átfogó, rendszerezett kifejtést a környezeti válságról: rámutat arra, hogy az nem csupán egy szakterület problémája, hanem a mai társadalmi-gazdasági válság ökológiai vetülete. Átfogó ökológiára vonatkozó javaslata egységben szemléli a közös otthonról való gondoskodást és a szegények melletti elsődleges

⁴⁷ Vö. FERENC PÁPA: *Evangelii gaudium* apostoli buzdítás az evangélium hirdetéséről a mai világban (2013. november 24.), 198, *AAS* 105 (2013) 1103.

elköteleződést, és nyomatékosan kijelenti, hogy „a föld kiáltása és a szegények kiáltása”⁴⁸ nem választható el egymástól. Ennek fényében előtérbe kerül a javak egyetemes rendeltetése, annak a technokrata paradigmának a kritikája, amely mindent pusztán az uralom tárgyává akar tenni, az eldobás logikája által fenyegetett emberi munka védelme, a nemzedékek közötti igazságosság követelménye, valamint a politika és a gazdaság közötti valódi párbeszéd sürgetése, hogy egyik se kizárólag önmagát tekintse viszonyítási pontnak.

44. Válaszul a társadalom szövetének szétfoslására, a „darabokban zajló világháborúra”, az individualizmus által meghatározott globalizációra és a világjárvány következtében meggyengült közösségi kapcsolatokra Ferenc pápa a *Fratelli tutti* enciklikában egy olyan emberiség álmát állítja a középpontba, amely a társadalmi barátság és az egyetemes testvériség útját választja. A találkozás kultúráját javasolja, a kiengesztelődés útjait sürgeti, közjót szolgáló „jobb politikát” és egy olyan világot szorgalmaz, amely „minden embernek földet, otthont és munkát”⁴⁹ biztosít. Végül a *Dilexit nos* enciklikában rámutat arra, hogy ezek a nagy társadalmi elköteleződések nem választhatók el a Krisztussal való személyes kapcsolattól: visszatérve Isten ígéjéhez emlékeztet arra, hogy Jézus szívének szeretetére a legigazabb válasz a testvéreink iránti konkrét szeretet, és kijelenti, hogy „nincs nagyobb cselekedet, amelyet felajánlhatnánk neki azért, hogy szeretetét szeretettel viszonzozzuk”.⁵⁰

⁴⁸ FERENC PÁPA: *Laudato si'* enciklika közös otthonunk gondozásáról (2015. május 24.), 49, *AAS* 107 (2015) 866.

⁴⁹ FERENC PÁPA: *Fratelli tutti* enciklika a testvériségről és a társadalmi barátságról (2020. október 3.), 127, *AAS* 112 (2020) 1013.

⁵⁰ FERENC PÁPA: *Dilexit nos* enciklika Jézus Krisztus szívének emberi és isteni szeretetéről (2024. október 24.), 167, *AAS* 116 (2024) 1421.

A történelem értelmezése a hit fényében

45. Ha ezt a fejlődési utat egészében szemléljük, megérthetjük, hogy az egyház társadalmi tanítása nem egy íróasztal mellett kidolgozott terv gyümölcse, hanem egy türelmes építkezés eredménye, melynek során minden pápa – a II. Vatikáni Zsinattal együtt – saját kora „új dolgainak” fényében eredeti módon járult hozzá ehhez a folyamathoz. Mindegyikük, saját korának kihívásait felvállalva és a történelmi változásokat az evangélium fényében értelmezve, ugyanannak az örökségnek más és más vonását emelte ki: a személy méltóságát, a munka értékét, a javak egyetemes rendeltetését, a szolidaritást és a szubszidiaritást, a teremtett világ gondozását, valamint a béke és a testvériség központi szerepét. Ennek eredményeként egy harmonikus, bár nem mindig egyenes vonalú fejlődés bontakozik ki, melyet eltérő hangsúlyok, egyre mélyebb kifejtések és olykor olyan szemléletváltások jellemeznek, amelyek nem szakítanak a korábbi tanítással, hanem a benne rejlő lehetőségeket bontják ki. Ha ma már közösen elfogadott alapelvek és kritériumok összefüggő rendszeréről beszélhetünk, az azért van, mert a történelemnek ez a hit fényében történő értelmezése sosem szakadt meg, és mindig nyitott maradt arra, hogy minden nemzedék kérdései megszólítsák. Most a társadalmi tanításnak erre a meghatározó magvára szeretném irányítani a figyelmet: a nagy alapelvekre, amelyek irányt adnak a hívők megkülönböztetésének egyéni életükben és a közéletben, hogy világosabban lássuk belső összhangjukat és korunkat is alakító teremtő erejüket.

MÁSODIK FEJEZET

AZ EGYHÁZ TÁRSADALMI TANÍTÁSÁNAK ALAPJAI ÉS ALAPELVEI

46. Az egyház társadalmi tanítása élő valóság, amely párbeszédben áll a történelemmel, a kultúrákkal és a tudományokkal, ugyanakkor az igazság maradandó magvát őrzi. Ezért a bölcsesség olyan formájának tekinthető, amely ma is képes irányt mutatni a hívők egyéni és társadalmi életében. Ebben a második fejezetben az egyház társadalmi tanításának néhány olyan alapjával és alapelvével szeretnék foglalkozni, amelyek segítenek korunk „új dolgait” az emberi személy alapvető méltóságának fényében értelmezni. Úgy vélem, napjainkban ahhoz, hogy védelmezzük az emberi személyt a mesterséges intelligencia korában, újra el kell gondolkodnunk a közjóról, a javak egyetemes rendeltetéséről, a szubszidiaritásról, a szolidaritásról és a társadalmi igazságosságról. Meggyőződésem, hogy ezeknek az alapelveknek a harmonikus kapcsolata megköveteli, hogy együtt szemléljük őket, s így világosan kitűnjön, hogy egymásra utalnak és kölcsönösen megvilágítják egymást.

47. E megfontolásokkal mindenekelőtt a világi hívőknek és minden jóakarátú embernek szeretnék segítséget nyújtani ahhoz, hogy újra felfedezzék feladatukat: azt, hogy a mindennapi életben, családi kapcsolataikban, munkájukban és társadalmi szerepvállalásukban érvényre juttassák azokat az alapelveket, amelyeket az alábbiakban ismertetek, s az a szándék vezérelje őket, hogy Isten szeretetét a történelem konkrét valóságában jelenvalóvá tegyék. Emellett bátorítani szeretném az akadémiákat és az egyetemeket, hogy adjanak új lendületet ezeknek az alapelveknek: gondolják át őket úgy, hogy jobban igazodjanak a mai kor valóságához, és hatékony választ adjanak a digitális forradalom kihívásaira. Ily módon a teológiai és filozófiai kutatás elmélyítheti és támogathatja az

egyház lelkipásztori szolgálatát, hozzájárulva a tanítóhivatal azon feladatához, hogy megvilágítsa a hívők lelkiismeretét és eligazítást nyújtson társadalmaink életének igazságosabbá és testvériesebbé tételére irányuló elkötelezettségükben.

Az egyház társadalmi tanításának alapjai

Az ember mint a szentháromságos Isten képmása

48. Az egyház társadalmi tanítása hitünk legmélyebb közép-pontjához vezet vissza bennünket: az élő Isten misztériumához, aki Jézus Krisztusban személyek – Atya, Fiú és Szentlélek – közösségeként, kapcsolatban létező szeretetként nyilatkoztatta ki magát, akiben a személyek egymásnak ajándékozzák magukat, és aki közli önmagát a világgal.⁵¹ Amint a zsinat emlékeztet rá, az emberi személy az Istennel való közösségre kapott meghívást, és „teljesen csak akkor találhat önmagára, ha őszintén elajándékozza magát”.⁵² legmélyebb hivatása az, hogy bekapcsolódjon a kapott és továbbadott szeretet szentháromságos mozgásába.

49. Ha a Szeretet-Isten misztériuma az egyház társadalmi tanításának forrása, ennek legkonkrétabb arcát Jézus Krisztusban, a megtestesült Igében szemléljük. Isten Fia azért, hogy emberré lett, belépett történelmünkbe és testi valóságunkba, közénk hozva azt a szeretetet, amely összeköti őt az Atyával és a Szentlélekkel. Őbenne „világosodik meg igazán az ember misztériuma”,⁵³ mert embersége teljesen szabad, nyitott mások felé, képes szolidáris és szép kapcsolatok kialakítására, és önmaga teljes elajándékozására irányul. Aki hisz benne, részesévé válik annak a nagy meg-

⁵¹ Vö. IGAZSÁGOSSÁG ÉS BÉKE PÁPAI TANÁCSA: *Az egyház társadalmi tanításának kompendiuma* (2004. április 2.), 32.

⁵² II. Vatikáni Zsinat: *Gaudium et spes* lelkipásztori konstitúció az egyházról a mai világban (1965. december 7.), 24, *AAS* 58 (1966) 1045.

⁵³ Uo. 22, *AAS* 58 (1966) 1042.

újulásnak, amely kínszenvedésének, halálának és feltámadásának misztériumával vette kezdetét, közreműködik Isten országának építésében, és megtanul mindenkit testvérként, az egyetlen Atya gyermekeként fogadni. Így mind az evangélium hirdetése, mind a kereszténység megélése – a Szentlélek vezetésével – arra irányul, hogy társadalmi következményekkel járjon a világban.⁵⁴

50. Az ember keresztény felfogásának középpontjában az a nagy jelentőségű kijelentés áll, hogy a férfi és a nő a szentháromságos Isten képére és hasonlatosságára teremtetett (vö. Ter 1,26–27). Mivel lényegénél fogva kapcsolatra teremtetett, Isten minden személyt úgy gondolt el és úgy akart, hogy belépjen a vele, a többi emberrel és a teremtetett világgal való közösség történetébe. Méltósága nem attól függ, milyen képességekkel rendelkezik, mekkora vagyona vagy milyen társadalmi szerepe van, jó vagy rossz döntéseket hoz-e, hanem olyan ajándék, amely megelőzi és meghaladja őt: Isten az ő soha el nem múló szeretetének kifejezéseként adta neki. Ezért az emberi személy mindig „az egyház útja”⁵⁵ és minden hiteles, átfogó emberi fejlődésre irányuló törekvés középpontja marad.⁵⁶

Minden ember egyenlő méltósága

51. Szent II. János Pál kijelentette, hogy „az emberi személy méltósága és egyedisége iránti, valamint a fejlődő lelkiismeretet megillető tisztelet iránti fokozott érzék kétségtelenül a modern kultúra pozitív vívmánya”.⁵⁷ Ez a kijelentés abba az irányba illeszkedik,

⁵⁴ Vö. IGAZSÁGOSSÁG ÉS BÉKE PÁPAI TANÁCSA: *Az egyház társadalmi tanításának kompendiuma* (2004. április 2.), 38.

⁵⁵ SZENT II. JÁNOS PÁL PÁPA: *Redemptor hominis* enciklika az embert megváltó Krisztusról (1979. március 4.), 14, *AAS* 71 (1979) 284.

⁵⁶ Vö. XVI. BENEDEK PÁPA: *Caritas in veritate* enciklika az ember teljes értékű fejlődéséről szeretetben és igazságban (2009. június 29.), 11, *AAS* 101 (2009) 647–648.

⁵⁷ SZENT II. JÁNOS PÁL PÁPA: *Veritatis splendor* enciklika az egyház erkölcstanának néhány alapvető kérdéséről (1993. augusztus 6.), 31, *AAS* 85 (1993) 1159.

amelyet már a II. Vatikáni Zsinat kijelölt, amikor megállapította, hogy növekszik az emberi személy magasztos méltóságának, dolgokat felülmúló értékének, valamint egyetemes és sérthetetlen jogainak és kötelességeinek tudata.⁵⁸ Fontos, hogy éberén őrködjünk afölött, nehogy elhomályosodjon az emberi méltóság tudatosításában eddig elért fejlődés a mai világ új keletű ideológiáinak vagy egyes különösen erős érdekek nyomása alatt. Ezek közül az ideológiák közül különösen veszedelmesnek tartom azt, amely azt sugallja, hogy minden embernek ki kell érdemelnie vagy igazolnia kell saját értékét, olyannyira, hogy többre becsülik azokat, akik hatékonyabbak és jobb teljesítményt nyújtanak. Ebben a szemléletben az emberi személy végül az eredmények elérésének pusztá eszközévé, felhasználható és kizsákmányolható erőforrássá válik, és többé nem ismerik el önmagában vett célként, akit sosem szabad eszközként kezelni. Az emberi személy értéke azonban nem attól függ, mit valósít meg vagy mennyit termel, és vannak olyan jogok, amelyek mindenkit eleve személy voltánál fogva megilletnek. Semmilyen emberi hatalom nem teheti meg, hogy ne ismerje el vagy önkényesen korlátozza ezeket a jogokat.⁵⁹

52. Amikor méltóságról beszélünk, nem mindig ugyanazt értjük alatta: van, amikor az erkölcsi méltóságra gondolunk, vagyis arra, ahogyan az ember a döntéseit meghozza és a cselekvését irányítja; máskor a társadalmi méltóságra utalunk, vagyis az ember életkörülményeire és arra a konkrét megbecsülésre, amelyben a társadalom részesíti; megint máskor az egzisztenciális méltóságot értjük alatta, vagyis azt, ahogyan az ember önmagának és saját életének értékét értékeli. A méltóságnak ezek a dimenziói növekedhetnek vagy csökkenhetnek. E jelentéseken túl azonban van egy mé-

⁵⁸ Vö. II. Vatikáni Zsinat: *Gaudium et spes* lelkipásztori konstitúció az egyházzal a mai világban (1965. december 7.), 26, *AAS* 58 (1966) 1046–1047.

⁵⁹ Vö. Szent II. János Pál pápa: *Centesimus annus* enciklika a *Rerum novarum* enciklika századik évfordulója alkalmából (1991. május 1.), 11, *AAS* 83 (1991) 806–807.

lyebb, a legfontosabb szint: az ontológiai méltóság. Ez az a méltóság, amely minden embert már a léténél fogva megillet, mert Isten akarta, megteremtette és szereti:⁶⁰ semmilyen bűn, semmilyen kudarc, semmilyen megaláztatás, semmilyen kirekesztés nem csorbíthatja annak az emberi életnek a mélységes értékét, amelyet ő akart és létbe hívott.⁶¹

53. Ezért az emberi személy alapvető méltósága nem megszerezhető, nem kiérdemelhető, és bizonyításra sem szorul. A közelmúltban megjelent *Dignitas infinita* nyilatkozat összefoglalta az egyház meggyőződését erről a kérdésről: „Minden emberi személyt a létében elidegeníthetetlenül megalapozott végtelen méltóság illet meg a körülményektől függetlenül, bármilyen állapotban vagy helyzetben legyen is”,⁶² vagyis mindig és minden körülmények között. Minden embernek ez a méltósága végtelennek nevezhető – amint Szent II. János Pál tette –,⁶³ mégpedig két okból: egyfelől azért, mert végtelen Istennek a szeretete, aki az embert a vele való barátságra hívja, másfelől azért, mert ez a méltóság teljesen feltétlen, abban az értelemben, hogy még ha végtelenségig keresnénk, akkor sem találunk semmit, ami eltörölhetné vagy megcáfolhatná.

Az emberi jogok kiemelkedő értéke

54. Az egyház hálával ismeri el, hogy „az emberi jogok meghatározásának és meghirdetésének folyamata az egyik legfontosabb azon erőfeszítések között, amelyeknek az a célja, hogy hatékony felelet szülessen az emberi méltóság nélkülözhetetlen követel-

⁶⁰ Vö. HITTANI DIKASZTÉRIUM: *Dignitas infinita* nyilatkozat az emberi méltóságról (2024. április 2.), 7, *AAS* 116 (2024) 592–593.

⁶¹ Vö. uo. 8, *AAS* 116 (2024) 593–594.

⁶² Uo. 1, *AAS* 116 (2024) 589–590.

⁶³ Vö. SZENT II. JÁNOS PÁL PÁPA: *Angelus a fogyatékkal élő személyekkel az osnabrücki székesegyházban* (1980. november 16.), *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, vol. III/2, Città del Vaticano, 1980, 1232.

ményeire”.⁶⁴ Amint II. János Pál kijelentette, az Egyesült Nemzetek Szervezete által 1948. december 10-én elfogadott *Emberi jogok egyetemes nyilatkozata* napjainkban is az emberi lelkiismeret egyik legkiemelkedőbb kifejeződése.⁶⁵ „Valódi mérföldkő az emberiség erkölcsi fejlődésének útján.”⁶⁶ Ezért keresztény szemszögből az emberi jogok nem a személyhez kívülről hozzáadott elemek, hanem lényegéhez tartozó méltóságának történelmi kifejeződései, melyeket a nemzetközi közösségnek védenie és előmozdítania kell.

55. Az emberi jogok sérthetetlenek, mivel „az emberi személyhez és annak méltóságához tartoznak”.⁶⁷ Következésképpen egyetemesek és elidegeníthetetlenek.⁶⁸ Éppen azért, mert minden férfi és minden nő közös méltóságában gyökereznek, gyakorlati és jogi következményekkel is járnak, hiszen „hiábavaló lenne az emberi jogokat hirdetni, ha ugyanakkor nem tennének meg mindent annak érdekében, hogy mindenki mindenütt és minden ember tekintetében tiszteletben tartsa őket”.⁶⁹ E jogok közül az első emberi jog az élethez való jog, a fogantatástól a természetes halálig;⁷⁰ enélkül egyetlen más jog sem gyakorolható. Amikor ezt az alapve-

⁶⁴ IGAZSÁGOSSÁG ÉS BÉKE PÁPAI TANÁCSA: *Az egyház társadalmi tanításának kompendiuma* (2004. április 2.), 152.

⁶⁵ Vö. SZENT II. JÁNOS PÁL PÁPA: *Beszéd az Egyesült Nemzetek Szervezetének ötvenedik közgyűlésén* (1995. október 5.), 2, *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, vol. XVIII/2, Città del Vaticano, 1998, 731.

⁶⁶ SZENT II. JÁNOS PÁL PÁPA: *Beszéd az Egyesült Nemzetek Szervezetének harmincnegyedik közgyűlésén* (1979. október 2.), 7, *AAS* 71 (1979) 1148.

⁶⁷ SZENT II. JÁNOS PÁL PÁPA: *Üzenet a béke harminckettedik világnapjára* (1999. január 1.), 3, *AAS* 91 (1999) 379.

⁶⁸ Vö. SZENT XXIII. JÁNOS PÁPA: *Pacem in terris* enciklika az igazságon, igazságosságon, szereteten és szabadságon felépítendő békéről a nemzetek között (1963. április 11.), 5, *AAS* 55 (1963) 259.

⁶⁹ SZENT VI. PÁL PÁPA: *Üzenet az emberi jogokról tartott nemzetközi konferenciához* (1968. április 15.), *AAS* 60 (1968) 285.

⁷⁰ Vö. SZENT II. JÁNOS PÁL PÁPA: *Evangelium vitae* enciklika az emberi élet sérthetetlenségéről (1995. március 25.), 2, *AAS* 87 (1995) 402.

tő jogot megtagadják – mint a szándékos abortusz, az ártatlanok megölése és az eutanázia esetében –, olyan döntésekkel állunk szemben, amelyek az egyház megítélése szerint súlyosan sértik ezt a jogot.⁷¹

56. Ha korunkra tekintünk, nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy az emberi jogok védelmét ma két különösen súlyos veszély fenyegeti. Az első az, hogy az emberi jogok kihirdetése pusztán formális marad, miközben a technológiai fejlődéssel együtt rejtett vagy nyilvánvaló módon egyre gyakoribbá válnak az emberi méltóság megsértései. A második veszély – mely valójában az első gyökerét jelenti – az, hogy többé nem tudjuk felismerni egyetemességük alapját, mert felhagytunk „a döntéseinket és törvényeinket fenntartó szilárd alapok keresésével”.⁷² Ferenc pápa figyelmeztetett arra, hogy ezt az utóbbi problémát ne becsüljük alá. Emlékeztetett arra, hogy amikor az ész komolyan szembenéz az emberi természet kérdésével, képes felfedezni olyan értékeket, amelyek mindenki számára érvényesek, mert ebből a természetből származnak. Ha felhagynánk ezzel a kereséssel, előfordulhat, hogy a ma még megkérdőjelezhetetlennek tartott jogokat a jövőben megkérdőjeleznék vagy megtagadnák azok, akik a hatalmat birtokolják, akár úgy, hogy előbb megszerzik a megfélemlített vagy manipulált lakosság pusztán látszólagos támogatását.⁷³

⁷¹ Vö. II. Vatikáni Zsinat: *Gaudium et spes* lelkipásztori konstitúció az egyházzal a mai világban (1965. december 7.), 27, *AAS* 58 (1966) 1047–1048; vö. Szent II. János Pál pápa: *Veritatis splendor* enciklika az egyház erkölcstanának néhány alapvető kérdéséről (1993. augusztus 6.), 80, *AAS* 85 (1993) 1197–1198; vö. Szent II. János Pál pápa: *Evangelium vitae* enciklika az emberi élet sérthetetlenségéről (1995. március 25.), 7–28, *AAS* 87 (1995) 408–427.

⁷² Ferenc pápa: *Fratelli tutti* enciklika a testvériségről és a társadalmi barátságról (2020. október 3.), 208, *AAS* 112 (2020) 1043.

⁷³ Vö. uo. 209, *AAS* 112 (2020) 1043–1044.

57. Az emberi személy értékének és jogainak növekvő tudatosulásával párhuzamosan a kisebbségek jogainak elismerése is erősödött. Mindazonáltal még hosszú út áll előttünk ahhoz, hogy a világ minden részén valóban egyenlő módon biztosítsák a lakosság egy nagy részének, vagyis a nőknek a jogait. Tény, hogy „kétszeresen szegények azok a nők, akik kirekesztés, bántalmazás és erőszak áldozatául esnek, mert gyakran kevesebb lehetőségük van jogaik megvédésére”.⁷⁴ Ezért nem elegendő pusztán azt hangsúlyoztatni, hogy a férfiak és a nők azonos méltósággal és azonos jogokkal rendelkeznek; ennek konkrét döntésekben kell alakot öltenie: a törvényekben, a munkához, az oktatáshoz, a társadalmi és politikai felelősséggel járó tisztségekhez való hozzáférésben, valamint abban, ahogyan a társadalom meghallgatja a nőket, és megbecsüli mindazt, amivel hozzájárulnak a közösség életéhez. Amíg ez a különbség fennmarad, nem mondhatjuk, hogy a társadalom valóban és teljes mértékben elismeri, hogy a nők ugyanazzal a méltósággal rendelkeznek, mint a férfiak.

58. A konkrét személyek számítanak: mindegyikük és a családjuk. A társadalmi mozgalmak, a nép érdekét hirdető hangzatos politikai kijelentések és a közösségi ideológiák semmit sem érnek, ha végül nem az emberek – férfiak és nők – kibontakozását szolgálják, elidegeníthetetlen jogaikkal együtt. Hasonlóképpen nem elegendő az egyéni szabadságot vagy a magánkezdeményezést támogatni, ha közben elfogadjuk, hogy emberek tömegei továbbra is méltó munka, megfelelő védelem és az alapvető javakhoz való hozzáférés nélkül éljenek.

⁷⁴ Uo. 23, *AAS* 112 (2020) 977. Vö. *Evangelii gaudium* apostoli buzdítás az evangélium hirdetéséről a mai világban (2013. november 24.), 212, *AAS* 105 (2013) 1108.

Az egyház társadalmi tanításának alapelvei

A közjó alapelve

59. Annak elismerése, hogy minden nő és minden férfi elidegeníthetetlen méltósággal rendelkezik, és olyan jogok illetik meg, amelyeket semmilyen emberi hatalom nem sérthet meg és nem törölhet el, megköveteli, hogy ennek megfelelően alakítsuk együttélésünk módját, gazdasági és politikai döntéseinket, valamint városaink konkrét arculatát. Ebből ered az egyház társadalmi tanításának első nagy alapelve, amelyre most szeretném felhívni a figyelmet: a közjó. Úgy határozhatjuk meg, mint a minden egyes személyt megillető méltóság elismerésének társadalmi formáját. Amikor XVI. Benedek az alku tárgyává nem tehető értékekről beszélt, melyeket az egyháznak mindig védelmeznie kell, közéjük sorolta „a közjó előmozdítását”⁷⁵ is. A keresztény ember számára ugyanis az, hogy kilépjen saját érdekeinek szűk világából, és lehetőségeihez mérten a közjóért fáradozzon, éppúgy alku tárgyává nem tehető érték, mint az élet előmozdítása.

60. A II. Vatikáni Zsinat kijelentette, hogy a közjó „azoknak a társadalmi életfeltételeknek az összessége, amelyek mind a csoportoknak, mind az egyes tagoknak lehetővé teszik, hogy teljesebben és könnyebben elérjék tökéletességüket”.⁷⁶ Ez a meghatározás értékes tájékoztató pontot nyújt számunkra, mert a közjó nem szűkíthető le feltételek vagy intézmények pusztá felsorolására. Nem az egyes emberek hasznának összege, nem is egyéni érdekeik metszéspontja, hanem egy nagyobb jó, amely mindenkié, és amelyet csak együtt lehet építeni, gyarapítani és megőrizni. Azt mondhatjuk, hogy a társadalmi cselekvés akkor éri el teljességét,

⁷⁵ XVI. BENEDEK PÁPA: *Sacramentum caritatis* szinódus utáni apostoli buzdítás az eucharisziáról, az egyház életének és küldetésének forrásáról és csúcspontjáról (2007. február 22.), 83, *AAS* 99 (2007) 169.

⁷⁶ II. Vatikáni Zsinat: *Gaudium et spes* lelkipásztori konstitúció az egyházzal a mai világban (1965. december 7.), 26, *AAS* 58 (1966) 1046–1047.

amikor erre a közös jóra irányul, miként a személy erkölcsi cselekvése is a valódi jó választásában teljeseedik be.⁷⁷

61. Ennek fényében kijelenthetjük, hogy „az egész több, mint a részek”,⁷⁸ s épp ezért „az egyéni érdekek pusztá összege önmagában képtelen jobb világot teremteni az egész emberiség számára”.⁷⁹ Tévedés azt gondolni, hogy elegendő csak saját boldogulásunkat keresni ahhoz, hogy hozzájáruljunk mindenki javához, anélkül hogy valóban törődnénk másokkal. Ez a felfogás figyelmen kívül hagyja a közjó sajátos értékét: a közjó ugyanis annak az „egymásrautaltságnak”⁸⁰ a gyümölcse, amely a társadalmi jó egyre bővülő és az egyes emberekre visszaható hálóját hozza létre. A közjó olyan többlet, amely abból a kölcsönhatásból születik, amely összekapcsolja a különféle cselekedeteket, kezdeményezéseket, erőfeszítéseket és döntéseket. Ha egyszerűen csak az egyéni javakat adnánk össze, nem lehetne megmagyarázni ennek a többletnek a létét, amely felülmúlja s egyben gazdagítja azokat.

62. A közjó keresése ad életet egy népnek, amelyet nem az egyének pusztá összességéként értünk, hanem olyan élő valóságként, amelyben az emberek megtanulják felismerni, hogy összetartoznak, és együtt felelősek a közösség közös ügyeiért (res publica). Ebben az értelemben minden ember hozzájárul saját népének építéséhez „lassú és fáradságos munkával, amely megköveteli a beilleszkedés szándékát és annak megtanulását, míg végül a sokféle-

⁷⁷ Vö. IGAZSÁGOSSÁG ÉS BÉKE PÁPAI TANÁCSA: *Az egyház társadalmi tanításának kompendiuma* (2004. április 2.), 164.

⁷⁸ FERENC PÁPA: *Evangelii gaudium* apostoli buzdítás az evangélium hirdetéséről a mai világban (2013. november 24.), 235, *AAS* 105 (2013) 1115.

⁷⁹ FERENC PÁPA: *Fratelli tutti* enciklika a testvériségről és a társadalmi barátságról (2020. október 3.), 105, *AAS* 112 (2020) 1005.

⁸⁰ SZENT II. JÁNOS PÁL PÁPA: *Sollicitudo rei socialis* enciklika a *Populorum progressio* enciklika huszadik évfordulójára (1987. december 30.), 38, *AAS* 80 (1988) 564.

ség harmóniájában kibontakozik a találkozás kultúrája”.⁸¹ Együtt munkálkodni mindenki javának keresésén azt jelenti, hogy közös tervünk van. Nyilvánvaló, hogy az emberek sok kérdésben eltérően gondolkodnak, és a gyakorlati megoldásokat is másként látják, eltérő érdekeik vannak, és gyakran kerülnek szembe egymással. Ez azonban nem jelenti azt, hogy lehetetlen volna a párbeszéd útja, amely elvezethet az egyetértés közös alapjának lefektetéséhez; ez az alap ugyanis lehetővé teszi, hogy egy mindenkit szolgáló közös tervet dolgozzunk ki és együtt haladjunk.

63. Az állam feladata biztosítani az összetartást, az egységet és a civil társadalom igazságos működését, hogy a közjóért valóban mindenki közreműködésével lehessen munkálkodni. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy a közhatalomra hárul az a kényes feladat, hogy „igazságosan összhangba hozza”⁸² az egymással versengő érdekeket, egyensúlyra törekedve a részek java és az egész java között, anélkül hogy hátrahagyná a leggyengébbeket. Ha a politika felhagy a hosszú távú gondolkodással, és rövid távú számításokra vagy egymással szemben álló táborok meddő küzdelmére szűkül, a közjóról szóló beszédek hitelüket veszítik, mindeközben nőnek az egyenlőtlenségek és mélyülnek a társadalmi törésvonalak.

64. Mindez a nemzetközi politikára is érvényes. Miközben nő a távolság a népek között, egyre inkább teret nyer a szembenállás és az agresszió logikája, s az egységesebb és testvériesebb világ felé vezető nehéz út újabb fájdalmas megtorpanásokkal szembesül. Ebben az összefüggésben az egész emberi család igazságosabb fejlődése felé vezető közös útról beszélni „örültségnek hangzik”.⁸³ Mégsem veszíthetjük el a reményt. Arra hívok mindenkit, hogy

⁸¹ FERENC PÁPA: *Evangelii gaudium* apostoli buzdítás az evangélium hirdetéséről a mai világban (2013. november 24.), 220, *AAS* 105 (2013) 1110.

⁸² IGAZSÁGOSSÁG ÉS BÉKE PÁPAI TANÁCSA: *Az egyház társadalmi tanításának kompendiuma* (2004. április 2.), 169.

⁸³ FERENC PÁPA: *Fratelli tutti* enciklika a testvériségről és a társadalmi barátságról (2020. október 3.), 16, *AAS* 112 (2020) 974.

keressünk olyan együttműködési formákat és hatékonyabb nemzetközi intézményeket, amelyek képesek őrizni a globális közjót anélkül, hogy felszámolnák a népek és államok jogos sokféleségét. A közjó előmozdítása ugyanis sosem választható el a népek azon jogának tiszteletben tartásától, hogy létezzenek, megőrizték saját identitásukat, és sajátos értékeikkel hozzájáruljanak a nemzetek családjához.⁸⁴ Minden olyan kísérlet vagy terv, amely egy nemzet felszámolására vagy alávetésére irányul, súlyosan erkölcsstelen, s ezért elfogadhatatlan.

A javak egyetemes rendeltetésének alapelve

65. „A közjó számos vonatkozása közül kiemelkedő jelentőségű a javak egyetemes rendeltetésének alapelve.”⁸⁵ Ez az alapelv mindenekelőtt arra emlékeztet bennünket, hogy a föld javait – a termőföldet, a vizet, a levegőt, a természeti erőforrásokat – Isten az egész emberi családnak adta, hogy ma és a jövőben egyaránt mindenki életét szolgálják, s ezért minden embernek eredendő joga van a javak használatához. Szent II. János Pál emlékeztetett arra, hogy „Isten – anélkül, hogy bárkit is kizárt vagy előnyben részesített volna – az egész emberi nemnek adta a földet, hogy az valamennyi tagját eltartsa”.⁸⁶ Következésképpen „nem felel meg Isten tervének, ha úgy bánunk ezzel az ajándékkal, hogy annak jótéteményeiből csak néhányan részesülnek”.⁸⁷ A mai korban fel kell ismernünk, hogy ez az egyetemes rendeltetés nemcsak az anyagi javakra, hanem a nem anyagi és kulturális javakra is vonatkozik.

⁸⁴ Vö. SZENT II. JÁNOS PÁL PÁPA: *Beszéd az Egyesült Nemzetek Szervezetének ötvenedik közgyűlésén* (1995. október 5.), 8, *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, vol. XVIII/2, Città del Vaticano, 1998, 735.

⁸⁵ IGAZSÁGOSSÁG ÉS BÉKE PÁPAI TANÁCSA: *Az egyház társadalmi tanításának kompendiuma* (2004. április 2.), 171.

⁸⁶ SZENT II. JÁNOS PÁL PÁPA: *Centesimus annus* enciklika a *Rerum novarum* enciklika századik évfordulója alkalmából (1991. május 1.), 31, *AAS* 83 (1991) 831.

⁸⁷ SZENT II. JÁNOS PÁL PÁPA: *Homília a földművesek számára bemutatott misén Recifében* (1980. július 7.), 4, *AAS* 72 (1980) 926.

66. Létezik a magántulajdonhoz való jog, amelynek megvan a maga értelme és sajátos szerepe, de mindig alá van rendelve a javak egyetemes rendeltetésének. II. János Pál szerint ez az alárendeltség a társadalmi magatartás arany szabálya és „az egész társadalmi-etikai rend legelső elve”.⁸⁸ Az egyház hagyománya a tulajdonban olyan eszközt látott, amely a javak megőrzését és kezelését szolgálja, hogy azok jobban szolgálhassák a közjót. Mivel „a keresztény hagyomány soha nem tekintette feltétlennek és sérthetetlennek a magántulajdonhoz való jogot”,⁸⁹ a magántulajdon társadalmi funkciójáról szóló tanítást nem szabad pusztán teológiai véleménynek tekinteni, hanem az egyház biztos tanításának kell tartani; ez a tanítás már a Szentírásban és az egyházatyáknál is jelen van. Ezért Ferenc pápa emlékeztetett arra, hogy a szolidaritás, ha mélyen megéljük, azt is jelenti, hogy „visszaadjuk a szegényeknek azt, ami megilleti őket”.⁹⁰

67. Korunkban a mindenki számára rendelt javak közé kell sorolnunk a tulajdon új formáit is: a szabadalmakat, az algoritmusokat, a digitális platformokat, a technológiai infrastruktúrákat és az adatokat. Egy olyan világban, amelyben a nemzetek gazdagsága egyre inkább a tudástól és a technológiától függ, ha ezek a javak – a megosztás és a hozzáférés megfelelő formái nélkül – továbbra is kevesek kezében összpontosulnak, új egyenlőtlenség jön létre, amely ellentmond a javak egyetemes rendeltetésének, és növeli a szakadékot a „befogadottak” és a „kirekesztettek” között, azok között, akik részt vehetnek a digitális forradalomban, és akik

⁸⁸ SZENT II. JÁNOS PÁL PÁPA: *Laborem exercens* enciklika a *Rerum novarum* enciklika megjelenésének 90. évfordulója alkalmából (1981. szeptember 14.), 19, *AAS* 73 (1981) 626.

⁸⁹ FERENC PÁPA: *Laudato si'* enciklika közös otthonunk gondozásáról (2015. május 24.), 93, *AAS* 107 (2015) 884; vö. *Fratelli tutti* enciklika a testvériségről és a társadalmi barátságról (2020. október 3.), 120, *AAS* 112 (2020) 1010.

⁹⁰ FERENC PÁPA: *Evangelii gaudium* apostoli buzdítás az evangélium hirdetéséről a mai világban (2013. november 24.), 189, *AAS* 105 (2013) 1099.

annak peremére szorulnak. Ezenfelül a közös otthon gondozása, valamint a szegények és a jövő nemzedékek iránti felelősség megköveteli, hogy úgy szabályozzák a teremtet világ javainak és a technológia által kínált új lehetőségeknek a használatát, hogy tiszteletben tartsák a környezetet, elkerüljék a pazarlást és a kizsákmányolás új formáit.

A szubszidiaritás alapelve

68. A szubszidiaritás alapelve ugyanabból az emberképből születik, amely a méltóságról és a közjóról való gondolkodásunkat vezette. Ha minden nő és férfi arra kapott meghívást, hogy saját életének főszereplőjévé váljon, és részt vegyen a társadalom építésében, akkor a társadalmi szerveződésnek is tiszteletben kell tartania és elő kell segítenie ezt a felelősségvállalást. Az egyház társadalmi tanítása „szubszidiaritásnak” nevezi azt az alapelvet, amely szerint amit az emberek, a családok, a helyi közösségek és a köztes testületek képesek megtenni, azt nem szabad felsőbb szinteknek magukhoz vonniuk. A felsőbb szintű intézményeknek el kell ismerniük, védeniük kell és elő kell mozdítaniuk az alsóbb szintek szabadságát és kreativitását, továbbá össze kell hangolniuk tevékenységüket, hogy hatékonyan működjenek együtt a közjó érdekében.⁹¹

69. Az újkori társadalmi tanítás kezdetétől, XIII. Leótól fogva az egyház következetesen hangsúlyozta, hogy sem a személyt, sem a családot nem szabad az államnak magába olvasztania, hanem lehetővé kell tenni számukra, hogy – amennyire csak lehetséges – szabadon cselekedjenek, anélkül hogy ezzel sértenék a közjót.⁹² Szent II. János Pál továbbmélyítette az egyház erre vonatkozó tanítását, emlékeztetve arra, hogy a politikai közösség a civil társ-

⁹¹ Vö. IGAZSÁGOSSÁG ÉS BÉKE PÁPAI TANÁCSA: *Az egyház társadalmi tanításának kompendiuma* (2004. április 2.), 187.

⁹² Vö. XIII. LEÓ PÁPA: *Rerum novarum* enciklika a munkások helyzetéről (1891. május 15.), 26, *ASS* 23 (1890–1891) 656.

dalom szolgálatában áll, és hogy az államnak őrködni kell a közjó felett, szükség esetén pedig be kell avatkoznia, de nem veheti át tartósan a köztes testületek és a társadalmi valóságok feladatait.⁹³ A szubszidiaritás nem indokolja az állami szerepvállalás feladását, hanem irányt szab az állam cselekvésének: a közhatalmi beavatkozás éppen azért szükséges, hogy minden társadalmi szereplő elláthassa saját feladatát, anélkül hogy ellehetetlenítenék. A politikai közösség feladata megteremteni azokat a feltételeket, amelyek között a személyek, a családok, az egyesületek és a köztes testületek betölthetik saját társadalmi hivatásukat, anélkül hogy a helyükbe lépne vagy pusztá végrehajtókká fokozná le őket.⁹⁴

70. Ez az alapelv arra ösztönöz, hogy meghaladjuk a társadalmi élet paternalista vagy pusztán segélyezésre épülő irányításának minden formáját, és a közös felelősségvállalás gyakorlatát mozgítsuk elő: olyan államot, amely teret ad a polgárok kezdeményező-készségének, és olyan civil társadalmat, amely képes kapcsolatokat teremteni és erőket mozgósítani a közjó szolgálatában. A szubszidiaritás logikája szerint az érintett személyekhez a lehető legközelebbi szinten hozzák meg a döntéseket, teret adva a társulásokban való részvételnek, hogy a nép ne kész döntésekkel szembesüljön, hanem bekapcsolódhasson a döntések meghozatalának folyamatába. Ahol elismerik és támogatják a családokat, az egyesületeket, a helyi közösségeket, az önkéntes szervezeteket és az úgynevezett „harmadik szektort”, ott a társadalmi élet közelebb kerül az emberekhez, a szolgáltatások jobban igazodnak a valós szükségletekhez, a válaszok pedig kreatívabbak lesznek, és jobban tiszteletben tartják minden egyes ember méltóságát.⁹⁵

⁹³ Vö. SZENT II. JÁNOS PÁL PÁPA: *Centesimus annus* enciklika a *Rerum novarum* enciklika századik évfordulója alkalmából (1991. május 1.), 11, *AAS* 83 (1991) 806–807.

⁹⁴ Vö. uo.

⁹⁵ Vö. uo. 48, *AAS* 83 (1991) 852–854.

71. A szubszidiaritás alapelve különösen jelentős a digitális forradalom összefüggésében. Itt a felsőbb szintet nem az állam jelenti, hanem minden olyan nagy gazdasági és technológiai szereplő, amely ténylegesen hatalmat gyakorol a közös élet feltételei felett. Ezt a szintet olyan vállalatok és platformok alkotják, amelyek hatásköröket, adatokat és döntési jogköröket vonnak magukhoz, és meghatározzák a hozzáférés feltételeit, a láthatóság szabályait, a kapcsolódás formáit, sőt még a gazdasági lehetőségeket is. A szubszidiaritás megköveteli, hogy ezeket a folyamatokat ne átláthatatlanul és egyoldalúan, felülről erőltessék rá másokra, hanem az átláthatóság, az elszámoltathatóság és a tényleges részvételi formák révén a közjó szolgálatába állítsák őket (független ellenőrzések, az algoritmusok átláthatósága, méltányos hozzáférés az adatokhoz, jogorvoslati lehetőségek).⁹⁶

72. Ebben az összefüggésben az államoknak és a nemzetek feletti intézményeknek igazságos szabályokat és hatékony védelmet kell biztosítaniuk, hogy a helyi közösségeknek, a köztes testületeknek, az iskoláknak, az egyetemeknek, az egyházi közösségeknek és a különféle társulásoknak szavuk lehessen, és hozzájárulhassanak az emberek mindennapi életét érintő döntések átgondolásához olyan területeken, mint a munka, a szolgáltatásokhoz való hozzáférés, az adatkezelés és a digitális környezetek. A gazdasági életet és a digitális platformokat érintő döntések, valamint az adatok és az algoritmusok feletti rendelkezés terén nem engedhető meg, hogy kizárólag néhány szereplő irányítsa a folyamatokat, hanem olyan együttműködési formákat kell kialakítani, amelyek tiszteletben tartják az egyetemes emberi közösség különböző szintjeit, és bevonják őket a közjóért való közös felelősségvállalásba.⁹⁷

⁹⁶ Vö. FERENC PÁPA: *Fratelli tutti* enciklika a testvériségről és a társadalmi barátságról (2020. október 3.), 169, *AAS* 112 (2020) 1028.

⁹⁷ Vö. uo. 168, *AAS* 112 (2020) 1027–1028.

A szolidaritás alapelve

73. A közjó és a szubszidiaritás tárgyalása után a szolidaritás alapelvevel szeretnék foglalkozni. Ez a hitből fakadó emberképen alapul: minden ember Isten képére teremtetett, és olyan kapcsolati hálóbba illeszkedik, amely őt a többi emberhez, a népekhez és a teremtett világhoz köti. Szent VI. Pál emlékeztetett arra, hogy a szolidaritásból, az igazságosságból és a szeretetből fakadó kötelezettségek abban az emberi és természetfeletti testvériségben gyökereznek, amely összeköti az embereket és a népeket.⁹⁸ A testvériség nem csupán olyasmi, amire a hívő ember belsőleg vágyakozik, hanem társadalmi és politikai forma, melyet közös döntések és együtt vállalt folyamatok révén kell megvalósítani. A szolidaritás tehát annak konkrét felismerése, hogy minden egyes ember sorsa összekapcsolódik mindenki más sorsával: valóban „senki sem menekülhet meg egyedül”.⁹⁹ Így nyilvánvalóvá válik a szubszidiaritás és a szolidaritás közötti szoros kapcsolat. Ha a szubszidiaritás nem párosul szolidaritással, pusztán részérdekek védelmévé válik; ha pedig a szolidaritást nem támogatja a szubszidiaritás, olyan segélyfűggőséggé torzul, amely nem segíti elő a felelősségvállalást.¹⁰⁰ Ez az összefonódás a valódi részvétel feladatára is utal: a szolidaritás abban nyilvánul meg, hogy mindenki személyesen és másokkal együtt részt vesz a közösség életében – tájékozódik, másokhoz társul, hallatja hangját, hozzájárul a közösségeket érintő döntések meghozatalához –, tényleges felelősséget vállalva azért, hogy a közjó közös döntéshozatal révén valósuljon meg.

74. Sok területen már most is megtapasztalunk egyfajta „tényszerű szolidaritást”: életünk összefonódik, a globális gazdasági és

⁹⁸ Vö. SZENT VI. PÁL PÁPA: *Populorum progressio* enciklika a népek fejlődésének előmozdításáról (1967. március 26.), 17, *AAS* 59 (1967) 265–266.

⁹⁹ FERENC PÁPA: *Fratelli tutti* enciklika a testvériségről és a társadalmi barátságról (2020. október 3.), 32 és 54, *AAS* 112 (2020) 980 és 988.

¹⁰⁰ Vö. XVI. BENEDEK PÁPA: *Caritas in veritate* enciklika az ember teljes értékű fejlődéséről szeretetben és igazságban (2009. június 29.), 58, *AAS* 101 (2009) 693–694.

kommunikációs kapcsolatok miatt annak, ami az egyik helyen történik, távoli helyeken is hatása van, a digitális hálózatok pedig valós időben kapcsolnak össze embereket és közösségeket, bárhol éljenek is a világban. Ez az összekapcsoltság azonban még nem szolidaritás a szó teljes értelmében, ha nem döntünk tudatosan mellette. A hit arra hív bennünket, hogy ebben a valóságban meghívást lássunk: nem egyszerűen közel vagyunk egymáshoz, hanem egymásra vagyunk bízva, hogy mindenki – amennyire tőle telik – törődjön testvére életével, és vállalja fel sebeit. A szolidaritás éppen akkor születik, amikor úgy döntünk, hogy nem maradunk közömbösek az iránt, ami felebarátunkkal történik, s a gazdasági, kulturális és technológiai téren adott kapcsolatainkat a megosztás, az együttműködés és az egymásról való gondoskodás útjaivá alakítjuk, és megtanulunk „közösségben gondolkodni és cselekedni”.¹⁰¹

75. Az egyház társadalmi tanítása következetesen hangsúlyozta, hogy a szolidaritás egyszerre alapelv és erény. Alapelveként a személyek, csoportok és népek közötti kapcsolatok objektív rendjét fejezi ki, s annak az egymásrautaltságnak a tudatára utal, amely szerint minden egyes ember javához mások javán keresztül vezet az út. Erényként viszont azt a „szilárd és kitartó elhatározást”¹⁰² kívánja meg, hogy a közjóért dolgozzunk, különös figyelmet fordítva a leggyengébbekre. Ferenc pápa emlékeztetett arra, hogy a szolidaritás „a történelem alakításának egyik módja”,¹⁰³ mely népeket hoz létre, nem pedig egyének pusztá tömegét. Ezért a szolidaritás mértékletes, másokra is tekintettel lévő életmódot kíván, képességet arra, hogy lemondjunk az azonnali haszonról, s ezzel

¹⁰¹ FERENC PÁPA: *Fratelli tutti* enciklika a testvériségről és a társadalmi barátságról (2020. október 3.), 116, *AAS* 112 (2020) 1009.

¹⁰² SZENT II. JÁNOS PÁL PÁPA: *Sollicitudo rei socialis* enciklika a *Populorum progressio* enciklika huszadik évfordulójára (1987. december 30.), 38, *AAS* 80 (1988) 564.

¹⁰³ FERENC PÁPA: *Fratelli tutti* enciklika a testvériségről és a társadalmi barátságról (2020. október 3.), 116, *AAS* 112 (2020) 1009.

teret nyissunk mások jövőjének, valamint készséget arra, hogy felülvizsgáljuk szokásainkat és kiváltságainkat – köztük a digitális fogyasztáshoz és a technológiák használatához kapcsolódókat is –, ha azok akadályoznak másokat abban, hogy emberhez méltó életet éljenek.

76. A mai világban, amelyet a személyek, közösségek és nemzetek közötti egyre szorosabb kapcsolatok jellemeznek, a szolidaritás globális dimenziót is ölt. XVI. Benedek nyomtatékosan felhívta a figyelmet a fejlődés, az igazságosság és a jövő nemzedékek iránti felelősség szoros kapcsolatára, emlékeztetve arra, hogy a valódi fejlődés nemzedékek közötti szolidaritást¹⁰⁴ és a természeti környezethez fűző köteleinkre való odafigyelést kíván meg. Napjainkban ez a felelősség a digitális és információs infrastruktúrákra is kiterjed: miként a természeti környezetet, úgy a „digitális ökoszisztémát” is lehet óvni vagy kizsákmányolni, megosztani vagy kisajátítani. A szolidaritás megköveteli, hogy az adatokra, algoritmusokra, platformokra és a mesterséges intelligenciára vonatkozó döntések ne csupán egyesek azonnali hasznát vegyék figyelembe, hanem azt is, hogy e döntések milyen hatással vannak a népek egészére és a jövő nemzedékekre.

A társadalmi igazságosság alapelve

77. A keresztény közösség számára a társadalmi igazságosság Jézus követésének és az evangéliumához való hűségnek a konkrét formája. Az Újszövetségben Jézus hirdeti „az örömhírt a szegényeknek” (Lk 4,18), és azonosítja magát a kicsinyekkel, a betegekkel, a foglyokkal, az idegenekkel (vö. Mt 25,31–46). Így arra tanít bennünket, hogy az igazságosság a testvériségben születik és teljeseedik be, mert az Istennel és a testvéreinkkel való kapcsolatunkat kézzelfogható módon az mutatja meg, miként közele-

¹⁰⁴ Vö. XVI. BENEDEK PÁPA: *Caritas in veritate* enciklika az ember teljes értékű fejlődéséről szeretetben és igazságban (2009. június 29.), 48, *AAS* 101 (2009) 685.

dünk a legutolsókhoz és hogyan viszonyulunk hozzájuk. Az igazságosság azonban nemcsak az egyének magatartására vonatkozik, hanem arra is, miként gondolják el és szervezik meg az együttélés struktúráit. A II. Vatikáni Zsinat ezzel kapcsolatban emlékeztet arra, hogy minden intézménynek az emberi személyt és annak méltóságát kell szolgálnia.¹⁰⁵ A társadalmi igazságosság tehát azon mérhető le, hogy az adott társadalmi, gazdasági és politikai rend képes-e lehetővé tenni mindenki – különösen a legsérülékenyebbek – számára az igazán emberi életet, anélkül, hogy bárkit hátrahagyna.

78. A közelmúlt tanítóhivatali megnyilatkozásai ismételten hangsúlyozták, hogy a társadalmi igazságosság megköveteli, hogy a legutolsók szemszögéből nézzük a valóságot. Szent II. János Pál a szegények melletti elsődleges elköteleződésről beszélt,¹⁰⁶ amelynek meg kell határoznia a személyes és társadalmi döntéseket, Ferenc pápa pedig a „selejtezés kultúrájával”¹⁰⁷ szemben emelt szót, amely a kirekesztés egyre újabb formáit hozza létre. Ennek fényében a társadalmi igazságosság azt kívánja, hogy az emberekre és a népekre a legkiszolgáltatottabbak felől tekintsünk: a szegények, a migránsok, a menekültek, a belső menekültek, az erőszak áldozatai, valamint a városi vagy egzisztenciális perifériákon élők felől.

79. A „társadalmi igazságosság” fogalma segít felismerni, hogy az igazságtalanságok nemcsak az egyének helytelen döntéseiből erednek, hanem olyan struktúrákból, működésmódokból, kialakult gazdasági és kulturális viszonyokból is, amelyek szinte auto-

¹⁰⁵ Vö. II. Vatikáni Zsinat: *Gaudium et spes* lelkipásztori konstitúció az egyházzal a mai világban (1965. december 7.), 25, *AAS* 58 (1966) 1045–1046.

¹⁰⁶ Vö. Szent II. János Pál pápa: *Sollicitudo rei socialis* enciklika a *Populorum progressio* enciklika huszadik évfordulójára (1987. december 30.), 42, *AAS* 80 (1988) 572–574.

¹⁰⁷ Ferenc pápa: *Evangelii gaudium* apostoli buzdítás az evangélium hirdetéséről a mai világban (2013. november 24.), 53, *AAS* 105 (2013) 1042.

matikusan egyenlőtlenséget eredményeznek. Szent II. János Pál ebben az értelemben a bűn struktúráiról beszélt,¹⁰⁸ amelyek szemben állnak Isten akaratával, és személyes és társadalmi megtérést követelnek. Ebben a perspektívában az igazságosság nemcsak a javak méltányosabb elosztását vagy a meglévő igazságtalanságok felszámolását jelenti, hanem helyreállító dimenziót is ölt. Arra irányul, hogy helyreállítsa a megszakadt kapcsolatokat, és elősegítse a kirekesztettek reintegrációját, figyelembe véve az igazságtalanságok – háborúk, gyarmatosítás, faji vagy nemi alapú hátrányos megkülönböztetés, egész népek elleni erőszak, kizsákmányolás – által okozott sebeket. Ez jelentheti azt, hogy visszaadjuk a méltóságát és a megszólalás lehetőségét azoknak, akiket figyelmen kívül hagytak, elősegítjük a kollektív emlékezet gyógyulásának folyamatait, fellépünk a diszkriminatív törvények és gyakorlatok ellen, és konkrét segítséget nyújtunk azoknak, akik ma is viselik a múltban elszenvedett jogtalanságok következményeit.

80. Korunkban a társadalmi igazságosságnak a digitális technológiák által teremtett környezet kihívásaival is szembe kell néznie. A globális hálózatok, a platformok és a mesterségesintelligencia-rendszerek elterjedése megváltoztatja tájékozódásunk, kommunikációnk és a szolgáltatásokhoz való hozzáférésünk módját. Az igazságosság megköveteli annak megakadályozását, hogy a kirekesztés és a szabadságtól való megfosztás új formái alakuljanak ki: hogy emberektől vagy népektől megtagadják az alapvető technológiákhoz való hozzáférést, vagy akadályozzák őket a hozzáférésben; hogy közösségeket magánszférájukba behatoló megfigyelésnek tegyenek ki; vagy hogy társadalmi csoportokat az előítéleteket és diszkriminációt újratermelő, átláthatatlan algoritmusok hátrányos helyzetbe hozzanak. A digitális korban az a társadalmi rend igazságos, amely mindenki számára méltányos hozzáférést

¹⁰⁸ Vö. SZENT II. JÁNOS PÁL PÁPA: *Sollicitudo rei socialis* enciklika a *Populorum progressio* enciklika huszadik évfordulójára (1987. december 30.), 36–37, *AAS* 80 (1988) 561–564.

biztosít a lehetőségekhez, védelmezi a legkisebbeket és a legsebezhetőbbeket, fellép a gyűlölet és a dezinformáció ellen, az adatok és a technológiák használatát pedig közfelügyelet alá vonja, hogy ne kizárólag a profit, hanem minden ember méltósága és a népek java legyen az irányadó.

81. A társadalmi igazságosság egyik legfontosabb fokmérője ma a migránsok, a menekültek és mindazok helyzete, akik a szegénység, az erőszak, az éghajlatváltozás vagy a környezeti katasztrófák miatt lakóhelyük elhagyására kényszerülnek. Az, ahogyan egy társadalom velük bánik, megmutatja, hogy az igazságosságról alkotott elképzelését a félelem vagy a testvériség vezérli-e. Ferenc pápa arra biztatott, hogy a migránsokban ne pusztán kezelendő problémát lássunk, hanem „Isten úton lévő népének élő képét”,¹⁰⁹ olyan személyeket, akik méltósággal, értékes adottságokkal és álmokkal rendelkeznek, akiknek joguk van a tiszteletteljes bánásmódhoz, és azt kérik, hogy az őket befogadó társadalom tevékeny tagjaivá válhassanak. A társadalmi igazságosság ezen a téren legalább két, egymást kiegészítő kötelezettséget foglal magában. Egyrészt őrizni kell azok reményhez való jogát, akik kénytelenek útnak indulni: biztonságos és törvényes útvonalakat, méltó befogadási körülményeket és valódi integrációs folyamatokat kell biztosítani. Másrészt elő kell segíteni annak a jognak az érvényesülését is, hogy az emberek békében és biztonságban szülőföldjükön maradhasanak: törekedni kell az elvándorlásra kényszerítő mélyebb okok feltárására és megszüntetésére, beleértve a gazdasági igazságtalanságokkal és az éghajlati válsággal összefüggő okokat is. Ha ezeket a jogokat tiszteletben tartják, a migráció a népek közötti találkozás és kölcsönös gazdagodás alkalmává válhat.

¹⁰⁹ Vö. FERENC PÁPA: *Üzenet az elvándorlók és menekültek százötödik világnapjára* (2024. szeptember 29.), *AAS* 116 (2024) 735.

Az átfogó emberi fejlődés

82. A *Populorum progressio* enciklikában VI. Pál kijelenti, hogy a fejlődés csak akkor valódi, ha „átfogó”, vagyis „minden ember és az egész ember kibontakozására irányul”.¹¹⁰ A rákövetkező évtizedekben az egyház társadalmi tanítása elmélyítette ennek a kifejezésnek a tartalmát, és rámutatott, hogy a nagy alapelvek – a méltóság, a közjó, a javak egyetemes rendeltetése, a szubszidiaritás, a szolidaritás és a társadalmi igazságosság – miként öltönek konkrét formát a történelemben. „Átfogó emberi fejlődésen” olyan folyamatot értünk, amelyben a személyek és a népek növekedése az emberlét minden dimenzióját átfogja, és jövőt nyit a következő nemzedékek előtt is.

83. A fejlődés – mind a személyek, mind a nemzetek számára – egyszerre feladat és jog: megköveteli azoknak az alapvető feltételeknek a biztosítását, amelyek lehetővé teszik, hogy minden ember és minden nép méltóságának megfelelően fejlődhessen, anélkül hogy függőségben tartanak vagy megfosztanak a szükséges javakhoz való hozzáféréstől. A fejlődés akkor emberi, ha középpontjában a személyek, nem pedig a javak felhalmozása áll, és ha nemcsak az egyénekre, hanem a népekre is kiterjed. Az igazságosság megköveteli a szociális jogok és a népek jogainak elismerését, és magában foglalja az utánunk jövők iránti felelősséget is. Ezért nem emberi az a fejlődés, amely úgy növeli egyesek fogyasztását, hogy annak terheit és káros következményeit másokra hárítja, vagy egész térségeket alárendelt szerepekbe kényszerít, és megakadályozza őket a bennük rejlő lehetőségek kibontakoztatásában.¹¹¹ A fejlődés akkor átfogó, ha nem korlátozódik a gazdaságra, hanem lelki, kulturális, erkölcsi

¹¹⁰ SZENT VI. PÁL PÁPA: *Populorum progressio* enciklika a népek fejlődésének előmozdításáról (1967. március 26.), 14, *AAS* 59 (1967) 264.

¹¹¹ Vö. uo. 17, *AAS* 59 (1967) 265–266; FERENC PÁPA: *Fratelli tutti* enciklika a testvériségről és a társadalmi barátságról (2020. október 3.), 125–127, *AAS* 112 (2020) 1012–1013.

és kapcsolati téren is javítja az élet minőségét, tiszteletben tartva a közös otthont, a népek sokféleségét és sajátos életmódját.¹¹²

84. Az átfogó emberi fejlődés eszméje döntő fontosságú mércét talál az átfogó ökológiában, mely az egyház társadalmi tanításának nélkülözhetetlen dimenziójává vált. A fejlődés minősége ugyanis azon mérhető le, mennyire képes egyben tartani – és egymástól el nem választani – az emberek iránti igazságosságot és a közös otthon védelmét, előmozdítva a méltó életkörülményeket, a szükséges javakhoz való hozzáférést, az igazságos társadalmi kapcsolatokat, a teremtet világ gondozását és a jövő nemzedékekre való odafigyelést. Következésképpen nem valódi haladás az, amely úgy növeli egyesek jólétét, hogy közben károsítja az ökoszisztémákat, a legkiszolgáltatottabb közösségekre hárítja a terheket, vagy veszélyezteti az utánunk jövők életkörülményeit.

85. Korunk átalakulási folyamatait – köztük a digitális forradalommal járó változásokat – az így értett átfogó emberi fejlődés alapján kell értelmeznünk. A technológiai innovációk – köztük a mesterséges intelligencia – nem semlegesek: elősegíthetik a részvételt és az igazságosságot, de fokozhatják az egyenlőtlenséget, az uralomgyakorlást és a kirekesztést is. Megítélésükkor ezért egy alapvető kérdést kell feltenni: valóban hozzájárulnak-e ahhoz, hogy a személyek és a népek emberségben és testvériségben növekedjenek, és közben tiszteletben tartják-e a közös otthont és a jövő nemzedékeit? Ezen a ponton válnak az egyház társadalmi tanításának alapelvei a megkülönböztetés konkrét kritériumaivá azokon a területeken, amelyekkel a következő fejezetekben foglalkozunk.

¹¹² Vö. SZENT VI. PÁL PÁPA: *Populorum progressio* enciklika a népek fejlődésének előmozdításáról (1967. március 26.), 14, *AAS* 59 (1967) 264; XVI. BENEDEK PÁPA: *Beszéd a Szentszékhöz akkreditált diplomáciai testülethez* (2007. január 8.), *AAS* 99 (2007) 73; FERENC PÁPA: *Beszéd az óslakos népek képviselőihez a Nemzetközi Mezőgazdasági Fejlesztési Alap Kormányzótanácsa negyvenedik ülésszakának alkalmából* (2017. február 15.), *AAS* 109 (2017) 244–245.

Mérce az egyház számára

86. Befejezésül egy számomra különösen fontos témát szeretnék érinteni. Az egyház társadalmi tanítása nem csupán a társadalomhoz intézett üzenet, hanem egyben lelkiismeret-vizsgálat az egyház számára, melynek mint a közösség otthonának és iskolájának mindig meg kell vizsgálnia, vajon az ebben a fejezetben kifejtett alapelvek mindenekelőtt a saját életében megvalósulnak-e. Egyházi téren a közjó abban a szinodális stílusban jelenik meg, amellyel az Isten országának szolgálatában álló küldetést megéljük. Az egyház ugyanis „a szinodalitás és a küldetés közösségi és történelmi alanya”.¹¹³ Ehhez oda kell figyelni arra, hogyan hozzuk meg a döntéseket és hogyan gyakoroljuk a ránk ruházott felelősséget. A szinódus záródokumentuma a missziós átalakítás alapvető gyakorlatai között említi az átláthatóságot, az elszámoltathatóságot és az értékelés kultúráját.¹¹⁴

87. Ebben a megközelítésben a szubszidiaritás a kormányzás és a lelkipásztori élet irányadó alapelvevé válik, mely elismeri és támogatja a hívők és az egyházi köztes testületek felelősségét, teret ad karizmáik és szakértelmük érvényesülésének, és elkerül minden paternalizmust, amely elfojtja az evangéliumi szabadságot. Ez konkrétan azt jelenti, hogy a megkeresztelteknak a döntéshozatali folyamatokban való részvétele és a küldetésben való közös felelősségvállalása tényleges, nem csupán névleges részvételi szerveken keresztül valósul meg.¹¹⁵

88. A keresztény közösség számára a szolidaritás Krisztus misztériumából fakad, és az eucharishtiából táplálkozik. A hitben és a szentségekben való közösségből születik: a keresztség és a bérmlás

¹¹³ FERENC PÁPA – PÜSPÖKI SZINÓDUS XVI. RENDES KÖZGYŰLÉSE: *Egy szinodális egyházért: közösség, részvétel, küldetés. Záródokumentum* (2024. október 26.), 17.

¹¹⁴ Vö. uo. 11.

¹¹⁵ Vö. uo. 103–108.

egyesít bennünket Krisztusban, hogy egy test és egy lélek, egy szív és egy lélek legyünk (vö. Ef 4,4; ApCsel 4,32). Az eucharisztia, az egység szentsége, táplálja a Krisztus testéhez való tartozásunkat, és osztozásra nevel bennünket. Az egyházban jelen lévő különböző látásmódok és a mindannyiunkat vezérlő szilárd meggyőződések gazdagságot jelentenek, ha abban a bizonyosságban gyökereznek, hogy az egység egyszerre kapott ajándék és vállalandó feladat.

89. Az igazságosság megélése az egyházban azt jelenti, hogy megtisztítjuk az egyházi kapcsolatokat és struktúrákat azoktól a torzulásoktól, amelyek egyenlőtlenséget, átláthatatlanságot és önkényeskedést eredményeznek. E tekintetben a lelki, gazdasági, intézményi, szexuális, hatalmi és lelkiismereti visszaélések áldozatainak meghallgatása az igazságosság útjának szerves része, amely magában foglalja az okozott kár elismerését, az igazságos jóvátételt és a megelőzést. Minden hatalom a közösség és a küldetés szolgálatában áll. Minden hatalomgyakorló személy Isten népének szolgálatában áll. Ez a diakónia nemcsak a szentségekben ünnepelt és megélt hitben, valamint a szinodális stílus elsajátításában mutatkozik meg, hanem a javak konkrét megosztásában is: az ősegyház példáját követve az egyházi erőforrásokat valóban közössé kell tenni, hogy közöttünk senki se szűkölködjön (vö. ApCsel 4,34), és kezelésük az evangélium legszegényebbeknek való hirdetését szolgálja. Elő kell mozdítani a felelősséggel járó egyházi szolgálatok ellátásának rendszeres értékelését, mely ne személyek feletti ítélkezést jelentsen, hanem a küldetést szem előtt tartó tanulás és kiigazítás eszköze legyen.¹¹⁶ Amilyen mértékben nyitottak vagyunk a Szentlélek működésére, az egyház társadalmi tanításának ezek az alapelvei testet öltenek az egyház életében. Ily módon az egyház hitelesen tanúsíthatja a társadalom előtt, hogy mindenki javának közös keresése – közös felelősségvállalásban és testvériségben – nem utópia, hanem valós lehetőség.¹¹⁷

¹¹⁶ Vö. uo. 100–101.

¹¹⁷ Vö. FERENC PÁPA: *Fratelli tutti* enciklika a testvériségről és a társadalmi barátságról (2020. október 3.), 94, *AAS* 112 (2020) 1001.

HARMADIK FEJEZET

TECHNOLÓGIA ÉS URALOM. AZ EMBER NAGYSÁGA A MESTERSÉGES INTELLIGENCIA ÍGÉRETEINEK FÉNYÉBEN

90. Miután felidéztem azokat az alapelveket, amelyek megvilágítják az egyház társadalmi tanítását, szeretném néhány olyan kihívás felé fordítani tekintetemet, amelyek közelről érintik azt, ahogyan korunkban élünk. A bibliai kép, mely végigkísérte ezeket az oldalakat, az építés képe: egyfelől Babel tornya, ahol a közös munkát egy uralomra épülő terv irányítja, mely végül elembertelenít (vö. Ter 11,1–9); másfelől Jeruzsálem romjai, melyeket Nehemiás idején kőről kőre, közös felelősségvállalással építenek újjá (vö. Neh 2–6). Korunk nagy építkezését illetően fel kell tennünk magunknak a kérdést: mit építünk? Miközben a technológiai fejlődés gyors ütemben alakítja át a beszédmódokat, a kapcsolatokat, az intézményeket és a hatalom formáit, nekünk, hívőknek választanunk kell – és választhatunk is –, melyik terv megvalósításán és milyen módon dolgozunk azért, hogy megőrizzük és kibontakoztassuk ajándékba kapott nagyszerű emberségünket. Nem csupán a jövőnkről, hanem a jelenünkről is döntünk, hiszen a mesterséges intelligencia és más újonnan megjelenő technológiák már mindennapi életünk részét képezik.

91. Meggyőződésem, hogy nincs egyszer s mindenkorra meghatározva, miként kell az evangélium fényében megélnünk társadalmi kapcsolatainkat, hanem ennek megtalálása nemzedékről nemzedékre a keresztény közösségre bízott feladat marad. A Szentlélek vezetésével az egyház engedi, hogy Isten igéje megvilágítsa, s így felismerje az idők jeleit, és kreatívan új utakat keresen annak érdekében, hogy az emberek és a népek közötti kapcsolatok egyre

inkább megfeleljenek Isten országa követelményeinek.¹¹⁸ Ezért arra bátorítok mindenkit, különösen a világi hívőket, hogy ne féljenek szembenézni a valóság kihívásaival, hallgassák meg egymást, és eltökélten vállalják felelősségüket egy emberibb és testvériesebb társadalom építésében.

A technokrata paradigma és a digitális hatalom

92. Ferenc pápa a *Laudato si'* enciklikában felemelte szavát a technokrata paradigma¹¹⁹ egyre erőteljesebb térnyerése ellen a globalizált világban: vagyis azon tendencia ellen, hogy kizárólag a hatékonyság, az ellenőrzés és a profit logikájának engedjük át a személyes, társadalmi és gazdasági döntések irányítását. Ebből még világosabban látható, hogy a technológia nem pusztán eszköz: amikor mércévé válik, végül maga határozza meg, mi számít, és mi selejtezhető ki, s így a teremtet világot a kizsákmányolás tárgyává, az embereket pedig egy olyan rendszer fogaskerekeivé fokozza le, amelynek egyre nagyobb teljesítményt kell nyújtania.

93. Ez a paradigma az elmúlt években gyorsan teret nyert, amihez a mesterséges intelligencia, a kognitív tudományok, a nanotechnológia, a robotika és a biotechnológia elterjedése is hozzájárult. Ezek az innovációk önmagukban nagyban segíthetik az átfogó emberi fejlődést és a közös otthon gondozását. De éppen hatalmuk miatt fel is gyorsíthatják a technokrata paradigma térnyerését, ezért alkalmazásukhoz új spirituális, etikai és politikai keretre van szükség. Az, hogy valaminek nagyobb hatalma van, nem feltétlenül jelenti azt, hogy jobb is. Ebben az értelemben ma

¹¹⁸ Vö. IGAZSÁGOSSÁG ÉS BÉKE PÁPAI TANÁCSA: *Az egyház társadalmi tanításának kompendiuma* (2004. április 2.), 53.

¹¹⁹ Vö. FERENC PÁPA: *Laudato si'* enciklika közös otthonunk gondozásáról (2015. május 24.), 106–109, *AAS* 107 (2015) 889–891.

is időszerűek Romano Guardini szavai: „A modern embert nem nevelték rá a hatalom helyes használatára.”¹²⁰

94. Annak veszélyét, hogy az emberiség saját vívmányainak áldozatává válhat, már Szent VI. Pál éles szemmel felismerte, amikor arra figyelmeztetett, hogy „a legrendkívülibb tudományos eredmények, a legbámulatosabb technikai teljesítmények, a leglátványosabb gazdasági növekedések, ha nem párosulnak valódi társadalmi és erkölcsi fejlődéssel, végül az ember ellen fordulnak”.¹²¹ Ezért az önmagában értékes technológiai fejlődés megkülönböztetést kíván: meg kell vizsgálnunk, milyen emberkép vezérli, és milyen célokat követ. Ha a technológiai fejlődés nem jár együtt megfelelő erkölcsi és társadalmi növekedéssel, előfordulhat, hogy eszközeink gyarapodnak, de emberségünkben nem növekszünk ugyanolyan mértékben: „többet birtoklunk”, de nem „vagyunk többek”, és félő, hogy az embert elsősorban az alapján értékelik, milyen teljesítményt nyújt.¹²²

95. Itt fel kell ismernünk egy döntő jelentőségű tény, amelyre korábban már utaltam: a digitális környezetben sok esetben nem az államok, hanem nagy gazdasági és technológiai szereplők rendelkeznek a platformok, az infrastruktúrák, az adatok és a számítási kapacitás felett, és ténylegesen ők határozzák meg a hozzáférés feltételeit, a láthatóság szabályait, sőt magának a részvételnek a lehetőségeit is. Amikor ekkora hatalom kevesek kezében összpontosul, könnyen átláthatatlanná válik, kikerül a közfelügyelet alól, s ezzel megnő egy olyan torz fejlődés veszélye, amely új függőségeket, kirekesztést, manipulációt és egyenlőtlenségeket szül.

¹²⁰ ROMANO GUARDINI: *Das Ende der Neuzeit*, Werkbund, Würzburg, 1951, 95. [Magyarul: *Az újkor vége*, in Uő: *Az újkor vége. A hatalom*, ford. Ambrus Gabriella, Vigilia, Budapest, 1994, 65.]

¹²¹ SZENT VI. PÁL PÁPA: *Beszéd a FAO fennállásának huszonötödik évfordulója alkalmából* (1970. november 16.), *AAS* 62 (1970) 833.

¹²² Vö. FERENC PÁPA: *Beszéd az Inkluzív Kapitalizmus Tanácsához* (2019. november 11.), *L'Osservatore Romano*, 2019. november 11–12., 8.

96. Ebben az új helyzetben, amikor a digitális világban a hatalom ilyen összpontosulásával találkozunk, az egyház társadalmi tanításának alapelvei adják a helyzet megítélésének és megkülönböztetésének kritériumait: a személy elidegeníthetetlen méltósága, a közjó, a javak egyetemes rendeltetése, a szubszidiaritás, a szolidaritás és a társadalmi igazságosság. Ezek megkövetelik annak megvizsgálását, vajon a digitális infrastruktúrák és az algoritmusok hatalma valóban elősegíti-e a részvételt és a felelősségvállalást, védi-e a legsebezhetőbbeket, igazságos hozzáférést biztosít-e a lehetőségekhez, és továbbra is mindenki javára irányul-e. Mindezek előrebocsátása után most közelebbről megvizsgálhatjuk, mi a mesterséges intelligencia, milyen lehetőségeket nyit meg, és milyen kockázatokkal jár.

A mesterséges intelligencia

97. Nem áll szándékomban itt részletesen tárgyalni a mesterséges intelligencia kérdését, sem áttekinteni a már rendkívül terjedelmes szakirodalmát; egyházi közegben is születtek már mérvadó megnyilatkozások, amelyekre támaszkodhatunk.¹²³ Arra szorítokozom, hogy rámutassak néhány alapvető szempontra, melyek segíthetnek egy olyan erkölcsi és társadalmi megkülönbözte-

¹²³ Vö. HITTANI DIKASZTÉRIUM – KULTÚRA ÉS NEVELÉS DIKASZTÉRIUMA: *Antiqua et nova* jegyzet a mesterséges intelligencia és az emberi intelligencia kapcsolatáról (2025. január 14.), *AAS* 117 (2025) 159–210; FERENC PÁPA: *Üzenet a béke ötvenhetedik világnapjára* (2023. december 8.), *AAS* 116 (2024) 54–64; FERENC PÁPA: *Üzenet a társadalmi kommunikáció ötvennyolcadik világnapjára* (2024. január 24.), *AAS* 116 (2024) 261–266; FERENC PÁPA: *Lenyűgöző és félelmetes eszköz. Beszéd a mesterséges intelligenciáról a G7-csúcson* (2024. június 14.), *AAS* 116 (2024) 866–875; NEMZETKÖZI TEOLÓGIAI BIZOTTSÁG: *Quo vadis, humanitas? A keresztény antropológia újragondolása az emberiség jövőjére vonatkozó lehetséges forgatókönyvek fényében* (2026. február 9.); *Üzenet a társadalmi kommunikáció hatvanadik világnapjára* (2026. január 24.), *L'Osservatore Romano*, 2026. január 24., 2–3.

tésben, amely megőrzi a személy elsőbbségét annak érdekében, hogy mindig a lelkiismerettel és szabadsággal rendelkező emberi intelligencia irányítsa a technikai innovációkat, és határozza meg felelősen használatuk módját és határait.

98. Célszerű előrebocsátani két megfontolást: az első az, hogy a mesterséges intelligenciáról tett bármely megállapítás rövid időn belül elavulttá válhat e rendszerek fejlődésének elképesztő sebessége miatt. A második az, hogy mindannyian – beleértve azokat is, akik e rendszereket tervezik – keveset tudunk arról, hogyan működnek valójában. A modern mesterséges intelligenciák ugyanis inkább „nevelt”, mint „épített” rendszerek: a fejlesztők nem tervezik meg közvetlenül minden részletüket, hanem olyan architektúrát hoznak létre, amelyen a mesterséges intelligencia „növekszik”. Következésképpen e rendszerek működésének alapvető tudományos vonatkozásai – mint például belső reprezentációik és számítási folyamataik – jelenleg még nem ismertek. Ezért két sürgető feladat áll előttünk: egyfelől e rendszerek további tudományos kutatása, másfelől az erkölcsi és spirituális megkülönböztetés gyakorlása.

99. A mesterséges intelligenciáról nem adhatunk egységes és teljes meghatározást. Azt azonban kijelenthetjük, hogy nem szabad abba a tévedésbe esnünk, hogy ezt az „intelligenciát” az emberi intelligenciával egyenértékűnek tekintsük. Ezek a rendszerek utánnozzák az emberi intelligencia bizonyos funkcióit. Ennek során a számítás gyorsaságában és nagyságrendjében gyakran felül is múlják az emberi intelligenciát, és számos területen kézzelfogható előnyöket kínálnak. Mindazonáltal ez a teljesítőképesség kizárólag az adatok feldolgozásához kapcsolódik: az úgynevezett mesterséges intelligenciáknak nincsenek megélt tapasztalataik, nincs testük, nem élik át az örömet és a fájdalmat, nem fejlődnek a kapcsolatokban, nem ismerik belülről, mit jelent a szeretet, a munka, a barátság és a felelősség. Nincs erkölcsi tudatuk, azaz lelkiismeretük.

retük sem: nem képesek megítélni, mi a jó és mi a rossz, nem ismerik fel a helyzetek végső értelmét, és nem vállalják magukra a következmények terhét. Képesek utánozni beszédmódokat, viselkedéseket, értékeléseket, képesek empátiát vagy megértést színlelni, de nem értik azt, amit létrehoznak, mert nem élnek abban az érzelmi, kapcsolati és spirituális horizontban, amelyben az ember bölccsé válik. Még ha úgy mutatják is be ezeket az eszközöket, mint amelyek képesek „tanulni”, tanulásuk módja különbözik attól, ahogyan az emberi személy tanul. Ez nem annak a tapasztalata, aki hagyja, hogy az élet alakítsa, és aki az időben döntések, hibák, megbocsátás és hűség által növekszik; sokkal inkább adatokon és visszajelzéseken alapuló statisztikai alkalmazkodás, amely igen hatékony lehet, de nem jár belső növekedéssel.

Körültekintést igénylő értékes segítség

100. Az eddigiek fényében jobban megérthetjük, miért lehet a mesterséges intelligencia értékes segítség, ugyanakkor miért kell józanul és körültekintően viszonyulnunk hozzá. Az elmúlt években magáncélú használata jelentősen megnövekedett, és sok helyütt gondolkodnak azon, milyen lehetőségeket kínál és milyen kockázatokkal jár gyors elterjedése. Személyes használata során különösen három szempontra kell figyelmet fordítani: az eredmény elérésének könnyűségére, az objektívitas benyomására és az emberi kommunikáció utánzására. Az, hogy gyorsan és egyszerűen juthatunk útmutatáshoz, összetett elemzésekhez, médiatartalmakhoz és gyakorlati segítséghez, megkönnyíti életünket, ugyanakkor ahhoz is hozzászoktathat bennünket, hogy túl sok mindent bízunk a mesterséges intelligenciára, és kész válaszokat keressünk, gyengítve ezzel személyes ítélőképességünket és kreativitásunkat. E rendszerek válaszaival és javaslatokkal az objektívitas benyomását kelthetik, s emiatt könnyen megfélemlíthetünk arról, hogy az őket tervező és betanító emberek kulturális előfeltevéseit tükrözik, azok erősségeivel és korlátaival együtt. A pozitív emberi kommunikáció mesterséges utánzása – tanácsadó, empátikus,

baráti vagy szeretetteljes szavak – jóleső, sőt hasznos is lehet, de a kevésbé tudatos felhasználókat megtévesztheti, és azt az illúziót keltheti bennük, hogy valódi személlyel állnak kapcsolatban. Amikor a szavak szimuláltak, akkor nem kapcsolatot építenek, hanem csak annak látszatát. A gondoskodó vagy kíséző kapcsolat mesterséges utánzása veszélyessé válhat, amikor valódi kapcsolatokban és érzelmi kötődésekben szegény környezetbe férkőzik be: ilyenkor nem annyira az a veszély, hogy valaki azt hiszi, egy másik személlyel beszél, hanem az, hogy még a vágyat is elveszíti arra, hogy valóban keresse a másikat.

101. Ha kitágítjuk látókörünket, és a mesterséges intelligencia társadalmainkban való alkalmazását vesszük szemügyre, megállapíthatjuk, hogy mára minden területen és több szinten jelen van a döntéshozatali folyamatokban: a kommunikációban, az irányításban, az ellenőrzésben. Nyilvánvaló, hogy alkalmazása növelheti a hatékonyságot és javíthatja egyes szolgáltatások minőségét; gyors és kritikátlan bevezetése azonban számos kockázattal jár, köztük azzal, hogy nem vesszük kellőképpen figyelembe a környezetre gyakorolt hatását. A jelenlegi mesterségesintelligencia-rendszerek nagy mennyiségű energiát és vizet igényelnek, jelentős hatással vannak a szén-dioxid-kibocsátásra, és számottevő természeti erőforrás-felhasználással járnak. Összetettségük növekedésével – különösen a nagy nyelvi modellek esetében – növekszik a számítási teljesítmény és a tárolókapacitás iránti igény is, ami gépek, kábelek, adatközpontok és nagy energiaigényű infrastruktúrák kiterjedt hálózatát teszi szükségessé. Ezért elengedhetetlen, hogy olyan fenntarthatóbb technológiai megoldásokat keressünk, amelyekkel mérsékelhetjük a környezeti terhelést, és megóvjuk közös otthonunkat.¹²⁴

¹²⁴ Vö. HITTANI DIKASZTÉRIUM – KULTÚRA ÉS NEVELÉS DIKASZTÉRIUMA: *Antiqua et nova* jegyzet a mesterséges intelligencia és az emberi intelligencia kapcsolatáról (2025. január 14.), 96, *AAS* 117 (2025) 201.

Felelősség, átláthatóság és a mesterséges intelligencia feletti rendelkezés

102. A mesterséges intelligencia használata sohasem pusztán technikai kérdés: amikor az emberek életére hatással lévő folyamatokban alkalmazzák, jogokat, esélyeket, jó hírnevet és szabadságot érint. Fennáll a veszélye annak, hogy a munkát, a hitelhez és a szolgáltatásokhoz való hozzáférést, valamint az emberek jó hírnevét érintő, nagy körütekintést igénylő döntéseket teljes egészében olyan automatizált rendszerekre bízzák, amelyek nem ismerik „az együttérzést, az irgalmat, a megbocsátást és mindenekelőtt a személy megváltozásának reményére való nyitottságot”,¹²⁵ s így a selejtezés új formáit hozhatják létre. A mesterséges intelligenciának lehetnek nyilvánvalóan emberellenes alkalmazásai, például az információ manipulálása vagy a magánélet megsértése, de jelentkezhet kevésbé nyilvánvaló veszély is: amikor a mesterségesintelligencia-rendszerek semlegesnek és objektívnek mutatkozva azok sztereotípiáit vagy ideológiai álláspontjait tükrözik vissza és erősítik meg, akik megtervezték és betanították őket.

103. Ha a gyakorlatban egy algoritmusra bízunk annak eldöntését, ki érdemel meg valamit és ki nem, anélkül, hogy bárki is magára vállalná a döntés terhét, azzal azt a feladatot bízuk rá, hogy átszabja az emberek előtt álló lehetőségek határait. Ebben a folyamatban nemcsak a kirekesztettek iránti empátia vesz el – amely végül is mesterségesen utánozható –, hanem a politikai felelősség is, mert a gyengék kirekesztését a semlegesség és az objektivitás látszatával fedik el, amelyekkel szemben lehetetlen tiltakozni. Így az igazságtalanság észrevétlenné válik, az együttérzés, az irgalom és a megbocsátás pedig – nem pusztán látszatként, hanem politikai cselekvésként – eltűnik a látóhatárról.

¹²⁵ FERENC PÁPA: *Beszéd a Kultúra és Nevelés Dikasztériuma által szervezett „Minerva Dialogues” találkozó résztvevőikhez* (2023. március 27.), *AAS* 115 (2023) 465.

104. Ebből egyszerű, de kényszerítő erejű következtetés fakad: nem tekinthetjük a mesterséges intelligenciát erkölcsileg semlegesnek. Valójában minden technikai eszköz választásokat és prioritásokat hordoz magában: azt, hogy mit mér, mit hagy figyelmen kívül, mit optimalizál, és hogyan osztályoz embereket és helyzeteket. Ha egy rendszert úgy terveznek meg vagy alkalmaznak, hogy egyes emberi életeket kevésbé értékesnek tartson, vagy jogorvoslati lehetőség nélkül kizárjon, akkor az nem egyszerűen egy „jól használandó” eszköz: eleve olyan kritériumot vezet be, amely ellentmond a személy elidegeníthetetlen méltóságának. Ezért az etikai megítélés nem korlátozódhat arra a kérdésre, hogy egy adott rendszert jó vagy rossz célra használunk-e, hanem azt is meg kell vizsgálnunk, hogyan tervezik meg, s milyen ember- és társadalomkép van beépítve a működését meghatározó adatokba és modellekbe.¹²⁶

105. Ahhoz, hogy a mesterséges intelligencia tiszteletben tartsa az emberi méltóságot, és valóban a közjót szolgálja, elengedhetetlen, hogy a folyamat minden szakaszában egyértelmű legyen, kit milyen felelősség terhel: a rendszerek tervezőitől és betanítóitól kezdve azokig, akik használják őket, illetve akik úgy döntenek, hogy konkrét döntéseket bíznak rájuk. Sok esetben azonban az eredményhez vezető belső folyamatok nem kellően átláthatók, s ez megnehezíti annak megállapítását, kit terhel a felelősség, valamint a hibák kijavítását. Itt válik döntő jelentőségűvé az, amit elszámoltathatóságnak nevezünk: egyértelműen megállapíthatónak kell lennie, kinek kell „számot adnia” a döntésekről, továbbá lehetővé kell tenni a döntések megindoklását, ellenőrzését, szükség esetén megtámadását és az általuk okozott károk orvoslását.¹²⁷

¹²⁶ Vö. HITTANI DIKASZTÉRIUM – KULTÚRA ÉS NEVELÉS DIKASZTÉRIUMA: *Antiqua et nova* jegyzet a mesterséges intelligencia és az emberi intelligencia kapcsolatáról (2025. január 14.), 41, *AAS* 117 (2025) 178.

¹²⁷ Vö. uo. 44–45, *AAS* 117 (2025) 179–180.

106. Az óvatosság, az alapos vizsgálatok és időnként a mesterséges intelligencia lassabb ütemű bevezetésének szorgalmazása nem fejlődésellenességet, hanem az emberi családról való felelős gondoskodást jelent. Erre annál is nagyobb szükség van, mert a technológia gyakran gyorsabban fejlődik, mint ahogyan kialakul a szükséges tudatosság, és létrejönnek a normák, az ellenőrzési mechanizmusok és a hatásainak kezelésére képes intézmények. Nem elég általánosságban az etika érvényesülését sürgetni: megfelelő jogi keretekre, független felügyeletre, a felhasználók megfelelő felkészítésére és olyan politikára van szükség, amely nem mond le saját felelősségéről. Ellenkező esetben a változást kizárólag technokrata logikák fogják irányítani, azt szükségesnek és elkerülhetetlennek fogják beállítani, s végül azok határozzák meg a szabályokat, akik az adatokat, az infrastruktúrákat és a számítási kapacitást birtokolják.

107. Nem elégedhetünk meg azzal, hogy a gép erkölcsössé tételét, a mesterséges intelligencia úgymond emberi értékekhez „igazítását” sürgetjük, hanem bátran további feltételt is szabnunk kell: lehetőséget kell biztosítani az alkalmazandó etikai kódex megvitatására és a társadalmi igazságosság közösen elfogadott kritériumai szerinti megvizsgálására. Máskülönben aki a mesterséges intelligenciát ellenőrzi, a saját erkölcsi felfogását fogja érvényesíteni, s az válik a rendszerek láthatatlan infrastruktúrájává. Nem elég egy erkölcsösebb mesterséges intelligencia, ha a mögötte álló erkölcsi felfogást kevesek határozzák meg. Aktívabb politikai szerepvállalásra van szükség, amely képes lassítani ott, ahol minden felgyorsul, és védelmezni a közösségek mozgásterét, hogy részt vehessenek a folyamatokban és megvitathassák a felmerülő kérdéseket.

108. Tény ugyanis, hogy mint minden nagy technológiai fordulat esetében, a mesterséges intelligencia is elsősorban azok hatalmát növeli, akik már rendelkeznek gazdasági erőforrásokkal, szaktudással és adatokhoz való hozzáféréssel. A közjó és a javak

egyetemes rendeltetésének fényében ez a jelenség komoly aggodalomra ad okot: kis létszámú, de igen befolyásos csoportok irányíthatják a tájékoztatást és a fogyasztási szokásokat, érdemben befolyásolhatják a demokratikus folyamatokat, és saját érdekeiknek megfelelően alakíthatják a gazdasági folyamatokat, ellentmondva a társadalmi igazságosságnak és a népek közötti szolidaritásnak. Ezért elengedhetetlen, hogy a mesterséges intelligencia alkalmazását – különösen, amikor közjavakat és alapvető jogokat érint – a részvétel és a szubszidiaritás szellemében világos kritériumok és tényleges ellenőrzések kísérjék: a közösségek és a köztes testületek nem lehetnek máshol meghozott döntések pusztá címzettjei, hanem lehetőséget kell biztosítani számukra, hogy hozzájáruljanak a mérlegeléshez és a felügyelethez. Emellett az adatok tulajdonjogát nem lehet kizárólag magánkézbe adni, hanem szabályozni kell. Az adatok sokak hozzájárulásának eredményei, és nem lehet őket eladni vagy kevesek kezébe adni. Kreatív gondolkodásra van szükség, hogy az osztozás logikája szerint közös, illetve közösségi javakként kezeljük őket, ahogyan azt már Szent II. János Pál is javasolta a közösségi javakkal kapcsolatban.¹²⁸

109. Az egyház társadalmi tanításának alapelvei segítenek, hogy ezt az új valóságot értelmezzük. Egy olyan világban, amelyben az adatok, a számítási erőforrások és a szabályozóképesség kevesek kezében összpontosulnak, a közjóról beszélni azt jelenti, hogy leleplezzük ezt az új episztemikus, gazdasági és politikai aszimmetriát, és nevén nevezzük a mesterséges intelligencia új monopóliumait. A javak egyetemes rendeltetéséről beszélni azt jelenti, hogy megtaláljuk a módját, miként biztosítsuk, hogy mindenki hozzáférjen a technológiákhoz és a képzéshez. A szubszidiaritásról beszélni azt kívánja meg, hogy védelmezzük a közösségek azon képességét, hogy válasszanak és korrigáljanak, és ne korlátozzuk

¹²⁸ Vö. SZENT II. JÁNOS PÁL PÁPA: *Centesimus annus* enciklika a *Rerum novarum* enciklika századik évfordulója alkalmából (1991. május 1.), 40, *AAS* 83 (1991) 843.

szerepüket pusztán utólagos felügyeletre, miután a sztenderdeket máshol már meghatározták. A szolidaritásról beszélni arra kötelez, hogy elismerjük azt a láthatatlan, gyakran kizsákmányolt munkát, amely az algoritmikus modelleket táplálja. Az igazságságosságról beszélni megköveteli, hogy rákérdezzünk a hatalom földrajzi eloszlására, amely meghatározza, ki taníthatja be a modelleket, és ki az, aki csupán alá van vetve nekik, valamint hogy felismerjük: a társadalmi igazságságosság nem csupán a technológiák bevezetése után védendő cél, hanem olyan előfeltétel, amelynek már a technológiák tervezését is alakítania kell.

110. Végül egy számomra különösen fontos szót szeretnék használni: „lefegyverezni”. A mesterséges intelligencia lefegyverzése azt jelenti, hogy kivonjuk a fegyverkezési verseny logikája alól, amely ma már nemcsak katonai, hanem gazdasági és kognitív téren is zajlik. Ez a legnagyobb teljesítményű algoritmusért és a legnagyobb adatbázisért folyó verseny, melynek célja a mindenki mással szembeni geopolitikai vagy kereskedelmi előny megszilárdítása. Lefegyverezni azt jelenti, hogy megszüntetjük ezt az egyenértékűséget a technológiai hatalom és az irányítás joga között. Lefegyverezni nem azt jelenti, hogy lemondunk a technológiáról, hanem azt, hogy megakadályozzuk, hogy uralkodjon az ember felett. Azt jelenti, hogy kivonjuk a monopóliumok uralma alól, megkérdőjelezhetővé és megvitathatóvá, ezáltal pedig az ember számára lakhatóvá tesszük, és visszaadjuk a sokféle emberi kultúrának és életformának. A feladat ma nem csupán etikai vagy technikai jellegű: a szó legmélyebb értelmében ökológiai, mert közös otthonunk új dimenzióját érinti. A mesterséges intelligencia már most olyan környezet, amelyben élünk, és olyan hatalom, amellyel számolnunk kell. Ezért nem elegendő szabályozni: le kell fegyverezni, és befogadó, barátságos környezetté kell tenni.

111. Külön felhívással fordulok azokhoz, akik mesterséges intelligenciákat fejlesztenek. A technológiai innováció bizonyos

értelemben az isteni teremtő cselekvésben való emberi részvétel egyik formája lehet. A fejlesztőkre tehát különleges erkölcsi és lelki felelősség hárul, mert minden tervezési döntés az emberiségről alkotott látásmódot fejez ki. Ahogyan egy művészeti vagy irodalmi alkotás szerzőjének át kell gondolnia azokat az értékeket, amelyeket műve kifejez, úgy a fejlesztőknek is kellő komolysággal meg kell fontolniuk azokat az értékeket, amelyeket projektjeikbe beépítenek: átlátható módon, az érintett közösségek iránti felelősséggel és annak gondos ellenőrzésével, hogy amit „nevelnek”, valóban jó-e.

Amit nem szabad elveszítenünk

112. Miután áttekintettük a mesterséges intelligenciával kapcsolatos felelősség és irányítás kérdéseit, vissza kell térnünk központi témánkhoz: mit jelent védelmezni az embert, mit jelent őrizni emberségünket? A veszély nem csupán az, hogy bizonyos technológiákat rosszra használunk, hanem az, hogy a digitális forradalom és a mesterséges intelligencia által felerősített technokrata paradigma, mely körülvesz bennünket, helyesnek és természetesnek tüntet fel egy emberellenes látásmódot, amely szerint az élet teljessége abban állna, hogy többet birtoklunk, csökkentjük törekenységünket, kiküszöböljük a váratlant, és mindent ellenőrzésünk alatt tartunk. Amikor a hatékonyság válik értékmérővé, az embert könnyen megkísértheti, hogy önmagára inkább optimalizálandó projektként, mint kapcsolatra és közösségre hivatott teremtményként gondoljon.

113. Valójában mindig helytelen az emberlét egyetlen dimenzióját abszolutizálni. Nemcsak a hiány okozhat ugyanis rendezetlenséget. A mértéktelen növekedés is a szegénység egyik formájává válhat. Egy ökoszisztémában felborul az egyensúly, amikor egyetlen faj a többi rovására túlszaporodik; az emberlétben ugyanez

történik, amikor valamely képesség mindennek a mércéjévé akar válni. Így az intelligencia (értelem), ha abszolutizáljuk, végül háttérbe szorítja az élet más lényegi dimenzióit: az érzelmet, az akaratot, az odaadást és a kapcsolatot. A technológiai hatalom, ha nincs egyensúlyban tartva, nem tesz bennünket többre képessé: magányosabbá tesz, és még inkább kiszolgáltat az uralom és a kirekesztés logikájának. Természetesen nem arról van szó, hogy szembe kellene helyezkednünk az intelligenciával, hanem arról, hogy ne felejtsük el: amikor az intelligencia önmagába zárkózik, megfélekez az arról, hogy az élet és az emberi személy szolgálatára rendeltetett.

114. Egy civilizáció minősége nem eszközeinek teljesítményén mérhető, hanem azon a gondoskodáson, amelyet nyújtani képes, és azon a képességen, hogy a másokban arcot, nem pedig funkciót lásson. Az egymásról való gondoskodás képessége emberlétünk egyik fontos dimenziója. Ezt a képességet tapasztalat révén sajátítjuk el és tökéletesítjük. Mesét olvasni egy gyermeknek, időt tölteni egy idős emberrel, otthonossá tenni egy helyiséget: ezek olyan cselekedetek, amelyek a családi élethez tartoznak, de segítenek felismerni és bensővé tenni a gondoskodás társadalmi jelentőségét, és arra nevelnek bennünket, hogy a másokra figyelmet érdemlő személyként tekintsünk. A technológia az emberek közötti kölcsönös gondoskodást is támogathatja, például azáltal, hogy olyan eszközöket kínál, amelyek segítenek előre látni és megszervezni a teendőket, anélkül azonban, hogy az embert – aki a kapcsolatok alanya és a döntések felelőse – megfosztaná szabadságától és ítélőképességétől.

Háttérnarratívák: transzhumanizmus és poszthumanizmus

115. Annak érdekében, hogy világosabban lássuk a digitális forradalmat kísérő kulturális előfeltevéseket, most néhány olyan irányzatra szeretném irányítani a figyelmet, amelyek a haladást az ember meghaladásaként értelmezik, és amelyeket összefoglalóan

transzhumanizmusnak és poszthumanizmusnak nevezhetünk. Ezek alkotják egyes technológiai hatalmi központok ideológiai hátterét, és leegyszerűsített formában gyarmatosítják a kollektív képzeletet, különösen a médiában és a közösségi hálózatokon, a képességeiben „feljavított ember”, illetve a géppel „hibridizált ember” futurisztikus víziójával pedig lelkesedést keltenek az új technológiák iránt.

116. A transzhumanizmus és a poszthumanizmus különféle irányzatokat és szemléletmódokat foglalnak magukban, ezért nehéz egyértelmű meghatározást adni róluk. Eltérő fogalomszigetkekből álló szigetcsoporthoz hasonlíthatók, melyeket azonban az előfeltevések közös tengere köt össze: a technológia központi szerepe és az emberlét korlátainak meghaladásáról szőtt álom. Általánosságban a transzhumanizmus az ember technológiák – biomedicina, testmérnökség, eszközök és algoritmusok – általi feljavítását képzelel el, azzal a céllal, hogy növelje teljesítményét és képességeit. A poszthumanizmus, különösen radikálisabb változataiban, ennél is továbbmegy: bírálja az antropocentrizmust, s az ember, a gép és a környezet egyfajta hibridizációját vetíti előre, sőt egy olyan küszöbátlépést is elképzel, amelynek során az emberiség meghaladja önmagát, és új evolúciós szakaszba lép. Még ha ezek az elképzelések nagyrészt spekulatívak maradnak is, jelentőssé válnak, mert alakítják a kollektív képzeletet, s ezáltal befolyásolják a társadalmi, gazdasági és politikai döntéseket.¹²⁹

117. Az egyház társadalmi tanításának fényében nem önmagában a technológia használata jelenti a problémát, hanem a mögöttes meghúzó szemlélet: ha az embert javítandó vagy meghaladandó anyagként kezeljük, akkor könnyebben elfogadhatóvá válik, hogy egyeseket kevésbé hasznosnak, kevésbé kíváncsúnak,

¹²⁹ Vö. NEMZETKÖZI TEOLÓGIAI BIZOTTSÁG: *Quo vadis, humanitas? A keresztény antropológia újragondolása az emberiség jövőjére vonatkozó lehetséges forgatókönyvek fényében* (2026. február 9.), 63.

kevesebb méltósággal rendelkezőnek tartunk. A haladás nevében odáig is eljuthatunk, hogy „szükséges áldozatokkal” számoljunk, és a legkiszolgáltatottabbakkal fizetessük meg a faj állítólagos optimalizálásának árát. Ezért ma is rendkívül előrelátónak bizonyul Szent VI. Pál már említett figyelmeztetése: a tudomány és a technika vívmányai, ha elszakadnak az erkölcsi és társadalmi fejlődéstől, végül valóban az ember ellen fordulnak.¹³⁰ Ezért világos különbséget kell tenni: egy dolog a technológiákat emberi és kapcsolati látásmódba illeszteni, és más dolog hagyni, hogy olyan képzeletvilág vezessen bennünket, amely leértékeli az emberlét korlátozottságát, és pusztán technikai „üdvösséget” ígér.

A határ, a szív, az ember nagysága

118. Úgy tűnik, az élethez való viszonyunk ma válságban van. Mindazt, ami „határként” jelenik meg – tehetetlenség, betegség, öregség, szenvedés, sebezhetőség –, hajlamosak vagyunk elsősorban kijavítandó hibának tekinteni, nem pedig olyan valóságnak, amelyben az ember érettebbé válik, és megnyílik a kapcsolatra. Emlékeznünk kell azonban arra, hogy az emberség nem a határai ellenére, hanem gyakran éppen *rajtuk keresztül* bontakozik ki. Ha a hit fényében szemléljük a valóságot, az segít felismernünk azt, amit az e világi dolgok „kontingenciájának” nevezünk. Ha egyfelől kötelességünk törekedni az emberi életet kísérő szenvedés megszüntetésére, másfelől bölcs dolog felismerni emberlétünk lényegi végességét, tudva, hogy „a vallási tapasztalat, különösen pedig a keresztény hit arra hív, hogy leegyszerűsítések nélkül éljük meg az emberség nagysága és korlátozottsága közötti ambivalens viszonyt, és az Istennel való eredendő és alapvető kapcsolat fényében értelmezzük azt”.¹³¹

¹³⁰ Vö. SZENT VI. PÁL PÁPA: *Beszéd a FAO fennállásának huszonötödik évfordulója alkalmából* (1970. november 16.), *AAS* 62 (1970) 833.

¹³¹ NEMZETKÖZI TEOLÓGIAI BIZOTTSÁG: *Quo vadis, humanitas? A keresztény antropológia újragondolása az emberség jövőjére vonatkozó lehetséges forgatókönyvek fényében* (2026. február 9.), 3.

119. Éppen korlátozottságunkban kap helyet az együttérzés, a mások szükségletei miatti őszinte aggodalom, a sötétség és a kudarc közepette is megmutatkozó nagylelkűség, a spirituális tapasztalat és Isten imádása. Ezt életünk számos helyzetében láthatjuk, amikor konkrétan szembesülünk határainkkal: amikor elutasítanak bennünket, amikor egy szerettünk betegsége vagy halála miatt szenvedünk, amikor megtapasztaljuk a tehetetlenséget vagy a kudarcot. Titokzatos módon éppen ezekben a helyzetekben tehetünk szert új bölcsességre, kézzelfoghatóan megtapasztalhatjuk mások szeretetét, és átélhetjük az Úr jelenlétét.

120. Még amikor határainkat belső fájdalomként éljük is meg, az emberi bölcsesség arra tanít, hogy ne hárítsuk el és ne fojtsuk el, hanem integráljuk. A fájdalom teljes megszüntetéséhez végső soron a szeretetet és a vágyat is ki kellene oltanunk. Aki ugyanis szeret és vágyakozik, nem kerülheti el, hogy megpróbáltatásokon és szenvedésen menjen keresztül, s ezért az évek során sebhelyekként belénk vésődő tanulságokat őrzünk magunkban, melyek emlékeztetnek arra az útra, amelyet szabadság és bukások, álmok és csalódások között jártunk végig. Csak ezeknek az elemeknek az összefonódása révén mennek végbe a szívben azok a lelki csodák, amelyek megízleltetik velünk emberlétünk legédesebb ízét.¹³² Ha minden határ állítólagos meghaladásának nevében lemondanánk erről az egyszerre drámai és csodálatos kalandról, az bármit jelenthetne, csak azt nem, hogy továbbra is emberek vagyunk.

¹³² „Ha a szív veszít értékéből, akkor annak értéke is csökken, amit a szívből szólás, a szívvel cselekvés, a szívünkben való érettebbé válás vagy a szív gyógyítása jelent. Ha nem ismerjük el a szív különlegességét, akkor elveszítjük azokat a válaszokat, amelyeket az értelem önmagában nem tud megadni, elveszítjük a másokkal való találkozást, elveszítjük a költészetet. Elvétjük a történelmet és saját élettörténeteinket, mert az igazi személyes életút az, amit a szívünkéből kiindulva élünk meg. Életünk végén csak ez fog számítani.” FERENC PÁPA: *Dilexit nos* enciklika Jézus Krisztus szívének emberi és isteni szeretetéről (2024. október 24.), 11, *AAS* 116 (2024) 1372.

121. Korlátozott teremtményi létünk erkölcsi megromlása – a rossz, amely nyilvánvalóan felkavarja az ember szívét – rombolja a társadalmat és az életet, s az embertelenség szélsőséges formáihoz is vezet. Mégis, a korlátozottságnak ez a fájdalmas formája is nyitva hagy egy-egy rést a jó előtt. Még amikor az ember embertelenné válik, és tragédiákat idéz elő, akkor is tovább ragyog egy kis fény az emberiségben, és Isten kegyelmével képes újra fellobbanni a megtérés és a kiengesztelődés útjain. Joggal állapította meg Viktor Frankl, hogy a borzalom pillanataiban „mi olyannak ismertük meg az embert, amilyen valójában. Végül is ember volt az is, aki feltalálta Auschwitz gázkamráit; de ugyancsak ember volt az is, aki egyenes gerinccel lépett be azokba a gázkamrákba, a Miatyánkkal vagy a *Sema Jisraél*-l az ajkán.”¹³³

122. A végesség, ha az igazságnak megfelelően elfogadjuk, nem elszegényíti az embert, hanem megnyitja Isten és a másik ember arcának felismerésére. Hiszen éppen azért, mert megtapasztalja az emberlét korlátait – a sebezhetőséget, a fájdalmat, a kudarcot –, képes felismerni saját és mások méltóságának sérthetetlenségét. És a korlátozottság ugyanezen megtapasztalásában képes marad arra, hogy megsejtsen egy önmagán túlmutató testvériséget, és botrányként ismerje fel az igazságtalanságot. A kultúra és a művészet, ha hitelesek, őrzik ezt a szikrát, és megakadályozzák, hogy a rossz megszokottá és elfogadottá váljon. Így egyes alkotások szinte prófétai jelentőségűvé váltak: Beethoven *9. szimfóniája* mint az egység utáni vágy; a *Guernica* mint tiltakozás az elembertelenedés ellen; *Schindler listája* pedig mint felhívás arra, hogy ne engedjük feledésbe merülni a múltat.

¹³³ VIKTOR E. FRANKL: *Man's Search for Meaning. An Introduction to Logotherapy*, Beacon Press, Boston, 1963, 213. [Magyarul: *...Mégis mondj igent az életre! Egy pszichológus megéli a koncentrációs tábor*, ford. Bruck Vera, Gorzó Andrea, Pszichoteam Mentálhigiénés Módszertani Központ, Budapest, 1988, 147.]

123. A történelem nemcsak erőszakos tetteink krónikájaként jelenik meg, hanem annak bizonyítékaként is, hogy az ember képes olyan intézményeket létrehozni, amelyek védelmezik a közös életet. Az elmúlt két évszázadban ezt néhány emblematisztikus eredményben látjuk: a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottságának létrejötte (1863), melynek működési semlegessége együttérző gondoskodást biztosít mindenki számára; a rabszolgaság eltörléséhez vezető hosszú folyamat, amely nem pusztán jogi változás, hanem szemléletváltás volt; az Egyesült Nemzetek Szervezetének megalapítása (1945) és az *Emberi jogok egyetemes nyilatkozata* (1948), melyek közös nyelvezetet rögzítettek annak kimondására, hogy a méltóság – legalábbis mint közösen vallott eszmény – egyetemes; a *Menekültek jogállásáról szóló egyezmény* (1951), amely elismeri azt a kötelezettséget, hogy védelmet kell biztosítani azoknak, akik üldöztetés és fenyegetés elől menekülnek. Ezekben a példákban a jó iránti vágy konkrét közösségi formákban – normákban, intézményekben és gyakorlatokban – ölt testet, amelyek képesek korlátozni az erőszakot és megvédeni a kiszolgáltatottakat. De mindebből semmi sem született meg anélkül, hogy ne ütközött volna ellenállásba, és ne kellett volna önös érdekekkel és kulturális megrögzöttséggel szembenéznie. Az erkölcsi vívmányokhoz szinte mindig hosszú, fáradságos, megtorpanásokat is ismerő út vezet: gondoljunk csak a megszakadt békefolyamatokra vagy a környezetvédelmi vállalások lassú végrehajtására. Mégis éppen ezeknek az eredményeknek a törekvénysége mutatja meg, milyen nagy értéke van azok felelősségvállalásának, akik elindítják és továbbviszik az ezekhez vezető folyamatokat.

124. Bizonyos események segítenek meglátni, hogy a történelem megváltozhat, amikor akár csak egyetlen férfi vagy nő is valóban komolyan veszi minden ember méltóságát: ilyen volt az Amerikai Egyesült Államok polgárjogi mozgalma, amelyhez szorosan kapcsolódott Martin Luther King tanúságtétele, vagy az *apartheid* vége Dél-Afrikában, miután Nelson Mandela kiszabadult, és úgy

döntött, hogy a jövőt nem adja át a gyűlöletnek. Továbbá – különböző közegekben – olyan bátor és nagylelkű nők is kitűntek, mint Szent Laura Montoya, Kalkuttai Szent Teréz, Dorothy Day, Maria Skłodowska-Curie, Maria Montessori, Elisabeth Elliot, Wangari Maathai, Benazir Bhutto és még sokan mások minden földrésről, akik elkötelezettségükkel hozzájárultak ahhoz, hogy a történelmet emberibbé tegyék.

125. E nyilvános jelek mellett a történelemnek van egy rejtettebb, mégis döntő jelentőségű szála: azok a szerzetesi közösségek, amelyek a szegény és veszélyes helyeken való jelenlétet választják; a testvériség és az igazságosság olyan vértanúi, mint Szent Maximilian Kolbe, Szent Óscar Romero és Boldog Enrique Angelelli, valamint olyan tanúságtevők, akik nehéz és gyakran embertelen körülmények között életükkel tették láthatóvá az evangélium reményét és az ember méltóságát, mint Tiszteletreméltó François-Xavier Nguyễn Văn Thuận. És mindenekelőtt ott vannak a „mindennapok vértanúi”, akik minden feltűnés nélkül gondoskodnak másokról, nevelnek, kísérik és vigasztalnak: a szülők, az ápolók, az orvosok, az önkéntesek, mindazok, akik egy idős vagy kirekesztett ember mellett maradnak. Tanúságtételük megmutatja, hogy a jó nem valósul meg magától, hanem kitartást, emlékezést és olyan megtérést kíván, amely a vereségek utáni újrakezdésre is képessé tesz.

126. Éppen az igazságos intézményeknek, a hiteles tanúságtételeknek és a mindennapi hűségnek ez az összefonódása tartja ébren a reményt és mutat iránymutatást: úgy fejlesszük a technológiát, hogy közben a szív ne fejlődjön vissza. Ezért a nagyszerű és sebzett emberiséget sem mással helyettesíteni, sem meghaladni nem szabad: elfogadhatja a technológiai fejlődés vívmányait, hogy enyhítse a szenvedést és új lehetőségeket nyisson meg, feltéve, hogy nem tagadja meg azt, ami önmagává teszi, vagyis a kapcsolatra és a szeretetre való képességét. Ezen a ponton egy megkerülhetetlen kérdés

merül fel: ha létezik valódi „több mint emberi”, hol található? A keresztény hit válaszul olyan beteljesedésre mutat rá, amely nem technológiai megistenítésből ered, hanem a Krisztusban kapott isteni kegyelem által valósul meg.

Az igazi „több mint emberi”: kegyelem és keresztény humanizmus

127. A „több mint emberi” kifejezés nem csupán a technológiai ígérek szóhasználatához tartozik. A keresztény hagyomány évszázadok óta vallja, hogy az ember nincs bezárva saját természetének határai közé, hanem arra kapott meghívást, hogy meghaladja önmagát: nem a valóságtól való menekülésből vagy korlátainak semmibevételéből, hanem azért, hogy a szeretetben beteljesedjen. A hit ismer egy „tovább”-ot, amely Isten ajándékából fakad. Ez az átalakulás a Szentlélek műve. Amint Aquinói Szent Tamás tanította, a felemelkedésnek és átalakulásnak ez a folyamata „meghaladja a teremtettség minden képességét”,¹³⁴ mert végtelen a távolság a mi természetünk és Isten élete között.¹³⁵ Mindazonáltal részesévé válhatunk ennek a kimeríthetetlen isteni életnek már akkor is, amikor még e világ korlátai között járunk. És csak a magát ajándékozó Végtelen teheti lehetővé ezt az utat: maga Isten hirdalja át a „végtelen” aránytalanságot.¹³⁶ Így megy végbe az ember újjáteremtése: „Mindenki, aki Krisztusban van, új teremtmény. A régi megszűnt, valami új valósult meg” (2Kor 5,17).

¹³⁴ AQUINÓI SZENT TAMÁS: *Summa Theologiae*, I–II, q. 112, a. 1, co; q. 114, a. 5, co., ed. Leonina, tom. VII, Romae, 1892, 323 és 349.

¹³⁵ Vö. uo. q. 114, a. 1, co., ed. Leonina, tom. VII, 344.

¹³⁶ Vö. AQUINÓI SZENT TAMÁS: *Super Boetium de Trinitate*, q. 1, a. 2, ad 3, ed. Leonina, tom. I, Roma – Paris, 1992, 96; *Summa Theologiae*, I, q. 7, a. 1, ad 3, ed. Leonina, IV, Romae, 1888, 72.

128. Amikor elfogadjuk annak lehetőségét, hogy Isten kegyelme által meghaladjuk önmagunkat, ezzel nem tagadjuk meg önmagunkat, nem válunk kevésbé emberivé. Ellenkezőleg, amint Ferenc pápa kifejtette: „Akkor válunk teljesen emberivé, amikor többek leszünk a pusztán emberinél; amikor megengedjük Istennek, hogy önmagunkon túlra vezessen bennünket, hogy ezáltal elérjük legigazibb valónkat.”¹³⁷ Ebben rejlik a gyökeres különbség a prométheuszi álmokhoz képest: az embert nem a feljavított „önmagának való elegendőség” menti meg, hanem a felszabadító kapcsolat és az átalakító közösség. Ennek fényében az a technológia, amely a már létezőt osztályozza és optimalizálja, akaratlanul is a változás és a növekedés akadályává válhat. Az algoritmus számára a hiba kijavítandó dolog; az ember számára viszont egy mélyreható változás kezdete lehet. Az ember jövője nem számítható ki, hanem Isten kimeríthetetlen kegyelme által felemelt szabadságán és az általa ápoltságokon múlik.

Két város és két szeretet

129. A keresztény humanizmus nem utasítja el a tudományt és a technológiát, hanem hálásan és józanul elfogadja őket, és „két lábbal a földön” állva egy magasabb hivatás összefüggésébe helyezi őket. Az ember alkotó intelligenciája olyan ajándék, amely enyhítheti a szenvedést és új lehetőségeket nyithat, de mindig a közjóra, az igazságosságra, a kiszolgáltatottakról és a teremtet világról való gondoskodásra kell irányulnia. Ebben az értelemben valójában nem a lelkesedés és a félelem, hanem az építés két módja között kell választanunk: a személyt és a népeket szolgáló haladás, illetve az őket a hatalom logikáinak alárendelő haladás között. Végső soron továbbra is a Szent II. János Pál által megfogalmazott kérdés a döntő: a mesterséges intelligencia „emberibbé

¹³⁷ FERENC PÁPA: *Evangelii gaudium* apostoli buzdítás az evangélium hirdetéséről a mai világban (2013. november 24.), 8, *AAS* 105 (2013) 1022.

teszi-e a földi életet annak minden vonatkozásában? »Emberhez méltóbbá« teszi-e?»¹³⁸ Ha a válasz „igen”, akkor olyan jó lehetőséget láthatunk benne, amellyel felelősen élhetünk, a türelmes, közös újjáépítés útján, Jeruzsálem Nehemiás könyvében elbeszélte újjászületésének mintájára. Ha viszont a hatalom növekszik, miközben a szív elsorvad és a kötelékek szétszakadnak, akkor Bábel új formájával állunk szemben: egy nagyszabású, de embertelen építkezéssel.

130. Ha elgondolkodunk a haladás e két lehetőségén, és rákérdezünk, miként értelmezzük és éljük meg azt, akkor valójában mindig a saját szívünkről is kérdezzük magunkat. Az ugyanis, ahogyan kapcsolatainkat, munkánkat és intézményeinket elgondoljuk és alakítjuk, megmutatja alapvető értékeinket, és végső soron abból ered, ami leginkább szívünkön fekszik. Mindig valamilyen szeretet vezet bennünket: amit valóban szeretünk – akár egyénként, akár társadalomként –, az szab irányt életünknek és cselekvésünknek. Szent Ágoston az emberi történelmet két szeretet küzdelmének helyeként írja le, amelyek a világban való lakozás és az együttélés két módját alakították ki, két „várost” építettek: az egyik Isten és a felebarát szeretete, a másik pedig önmagunk kizárólagos szeretete. „A két szeretet két várost hozott létre. Az Isten megvetéséig eljutó önszeretet a földit, az önmegvetésig eljutó istenszeretet pedig a mennyeit.”¹³⁹ Ahogyan az egész emberi történelem folyamán, úgy ma is ez a két szeretet küzd szívünkben az elsőségért. A mesterséges intelligencia kora sem kivétel ez alól a szabály alól: a bábéli vagy a jeruzsálemi építkezés bennünk kezdődik.

¹³⁸ SZENT II. JÁNOS PÁL PÁPA: *Redemptor hominis* enciklika az embert megváltó Krisztusról (1979. március 4.), 15, *AAS* 71 (1979) 286–287.

¹³⁹ SZENT ÁGOSTON: *De civitate Dei*, XIV, 28, *CCSL* 48, Brepols, Turnhout, 1955, 451. [Magyarul: *Isten városáról*, 3. kötet, XI–XVI. könyv, ford. Földváry Antal, Kairosz, Budapest, 2006, 263.]

NEGYEDIK FEJEZET

AZ EMBER VÉDELMEZÉSE AZ ÁTALAKULÁS KORÁBAN. IGAZSÁG, MUNKA, SZABADSÁG

131. Miután felvázoltuk azt a tágabb összefüggést, amelyben a technológiai átalakulás kihívása – különösen a mesterséges intelligenciához, valamint a transzhumanista és poszthumanista irányzatokhoz kapcsolódó kihívás – elhelyezkedik, nem maradhatunk meg az általános elemzések szintjén. Amikor a kommunikációs formák és eszközök megváltoznak, a mindennapi gesztusok és a társadalmi kapcsolatok is megváltoznak. Ezért közelebbről meg kell vizsgálnunk néhány olyan területet, amelyeken ezek a változások nagyon konkrét, sőt olykor drámai következményekkel járnak. Az egyház társadalmi tanítása alapelveinek fényében a digitális átalakulás azt kívánja tőlünk, hogy újra felfedezzük az igazságot mint közjót, védelmezzük a munka méltóságát, és megóvjuk a szabadságot minden függőséggel és árucikké lefokozó törekvéssel szemben.

Az igazság mint közjó

Igazság és demokrácia

132. A digitális platformok és a mesterségesintelligencia-rendszerek használata felgyorsítja a nyilvános és politikai kommunikációban végbemenő mélyreható változásokat. Azokat az eszközöket, amelyek elősegíthetnék az eszmecserét és a részvételt, gyakran torz narratívák felépítésére és – összekeverve tényeket és véleményeket – az igaz és hamis közötti határok elmosására használják. A dezinformáció nem a mesterséges intelligenciával született, de

ma nagy erejű megsokszorozó eszközt talál benne. A tartalmak, képek és videófelvételek manipulálásának lehetősége részrehajló vagy félrevezető nézőpontoknak teszi ki az embereket. A problémának kulturális és erkölcsi dimenziója van, hiszen a nyilvános kommunikáció minősége közvetlenül a társadalmi bizalomtól függ, ugyanakkor vissza is hat rá. A valósághű tájékoztatás ugyanis nem központosított vagy automatizált ellenőrzésből születik. A közbeszédben a ténybeli igazságnak racionális dimenziója van, mivel ellenőrzést, forrásvizsgálatot és érvelési felelősséget kíván; de még inkább kapcsolati jellegű: bizalmi kapcsolatok és közösen elfogadott gyakorlatok révén, a másokkal és a világgal folytatott őszinte párbeszédben épül. Csak a közjóként elfogadott ténybeli igazság közös keresése alapozhat meg igazságos kommunikációt.

133. Azok, akik hatalmas technológiai és gazdasági erőforrásokkal – és beavatkozást lehetővé tevő jelentős emberi erőforrásokkal – rendelkeznek, nagymértékben képesek kulturális változásokat előidézni, végső soron pedig emberek sokaságát befolyásolni abban, mit tartsanak igaznak az emberről, a világról, a lét értelméről, a családról, sőt Istenről. Ez igazság nélküli pusztító hatalom, amely burkoltan vagy nyíltan azt kényszeríti rá másokra, amit igazságként akar elfogadtatni velük. Mindennek gyökerénél egy nehezen felismerhető kóros szemlélet húzódik meg: az a tény, hogy „a modern ember meg van győződve arról – tévesen –, hogy egyedül ő önmagának, életének és a társadalomnak az alkotója. Ez az önmagába való önző bezárkózásból fakadó önhittség”.¹⁴⁰ Ezért úgy gondolja, hogy maga alkothatja meg a valóságot, és azt tekintheti igaznak, ami leginkább megfelel saját igényeinek. Szent II. János Pál megvizsgálta az „igazság válságának” következményeit, és arra a megállapításra jutott, hogy „ha elvész az emberi értelem által megismerhető, jóra vonatkozó egyetemes igazság eszméje, ak-

¹⁴⁰ XVI. BENEDEK PÁPA: *Caritas in veritate* enciklika az ember teljes értékű fejlődéséről szeretetben és igazságban (2009. június 29.), 34, *AAS* 101 (2009) 668–669.

kor elkerülhetetlenül megváltozik a lelkiismeret felfogása is”.¹⁴¹ Így többé nem ismerik el, hogy léteznek egyetemesen érvényes, bennünket megelőző igazságok, melyeket a lelkiismeretnek el kell fogadnia. Ez vezette Ferenc pápát arra, hogy a valósággal józanul számot vetve feltegye a kérdést: „Mit ér a törvény annak a gondolkodás és bölcsesség hosszú útján kialakult meggyőződésnek a hiányában, hogy minden ember szent és sérthetetlen?”, majd pedig levonja a következtetést: „Ahhoz, hogy egy társadalomnak jövője legyen, mély tiszteletet kell kialakítania az emberi méltóság igazsága iránt, amelynek alárendeljük magunkat. Akkor nem pusztán a társadalmi megvetéstől és a törvény szigorától való félelem tartja vissza az embert attól, hogy öljön, hanem belső meggyőződése. Ez egy feladhatatlan igazság, amelyet értelmünkkel felismerünk, és lelkiismeretünkkel elfogadunk. Nem utolsósorban egy társadalom attól is nemes és tiszteletre méltó, ha elkötelezetten keresi az igazságot, és ragaszkodik az alapvető igazságokhoz.”¹⁴²

134. Az igazság keresése a demokrácia lényegi összetevője, a demokrácia pedig maga is a közjóhoz való hozzájárulás eszköze. Amikor már nem tartjuk fontosnak a kérdést, hogy mi igaz, és teret nyer az a pragmatizmus, amely beéri azzal, ami hasznosnak vagy hatékonynak látszik, a demokratikus élet meggyengül. A demokráciát ugyanis nem csupán szabályok és eljárások éltetik, hanem mindenekelőtt a tényekhez való tisztességes viszony, valamint a személyek és az egész társadalom javának tényleges szolgálata. Az igazság iránti közöny lassan, de feltartóztathatatlanul a totalitarizmus felé sodor, melynek – amint Hannah Arendt filozófus írta – nem annyira az ideológiailag meggyőződött emberek az ideális alattvalói, mint inkább „azok az emberek, akik számára

¹⁴¹ SZENT II. JÁNOS PÁL PÁPA: *Veritatis splendor* enciklika az egyház erkölcstanának néhány alapvető kérdéséről (1993. augusztus 6.), 32, *AAS* 85 (1993) 1159.

¹⁴² FERENC PÁPA: *Fratelli tutti* enciklika a testvériségről és a társadalmi barátságról (2020. október 3.), 207, *AAS* 112 (2020) 1043.

megszűnt létezni a tény és fikció közötti különbség (vagyis a tapasztalat valósága), valamint az igaz és hamis közötti különbség (vagyis a gondolkodás mércéi).¹⁴³

Kommunikáció és kollektív képzeletvilág

135. Ebben az összefüggésben fontos szem előtt tartanunk, hogy a kommunikáció „nem csupán információátadás, hanem kultúra-teremtés”.¹⁴⁴ A digitális térben terjedő tartalmak alakítják azt, ahogyan az emberek a világot érzékelik, s olyan képeket és történeteket juttatnak a társadalom közös tudatába, amelyek irányítják vágyaikat és befolyásolják mindennapi döntéseiket. Ez „nem egy párhuzamos vagy pusztán virtuális világ”,¹⁴⁵ hiszen ami az online térben megszületik, az már az emberek, különösen a fiatalok életének részévé válik.

136. Ezért aki a digitális platformok és a kommunikációs eszközök felett rendelkezik, jelentős mértékben képes alakítani a kollektív képzeletvilágot és kíváncsúságot beállítani egy bizonyos valóságlátást. Ez olyan hatalom, amelyet mindenkor az igazság keresésének és az emberi méltóság tiszteletének kell vezérelnie, hogy az online térben kialakuló kultúra ne a túlzott szétszórtság, az uniformizálás és az uralom eszközévé, hanem a belső szabadság és a kritikai gondolkodás kibontakozásának terévé váljon.

A kommunikáció ökológiájáért

137. Első feladatunk az, hogy ne demonizáljuk, de ne is bálványozzuk a technológiai eszközöket, hanem egy szilárd alapelvet követve irányítsuk őket: az igazság közzé, és nem azok tulajdona,

¹⁴³ HANNA ARENDT: *The Origins of Totalitarianism*, III, New York, 1962, 474. [Magyarul: *A totalitarizmus gyökerei*, ford. Berényi Gábor, Európa, Budapest, 1992, 594.]

¹⁴⁴ *Beszéd a sajtó képviselőihez* (2025. május 12.), *AAS* 117 (2025) 682.

¹⁴⁵ XVI. BENEDEK PÁPA: *Üzenet a társadalmi kommunikáció negyvenhetedik világnapjára* (2013. január 24.), *AAS* 105 (2013) 183.

akik hatalommal vagy nagy láthatósággal rendelkeznek. Ezért elő kell mozdítanunk a kommunikáció ökológiáját: a közhatalmi szabályozás terén ez olyan szabályok megalkotását jelenti, amelyek átláthatóbbá teszik, milyen szempontok alapján választják ki és juttatják nagyobb nyilvánossághoz a tartalmakat, továbbá védik a személyes adatokat; társadalmi és kulturális téren a köztes testületek megerősítését, színvonalas újságírást, valamint olyan vitafórumok létrehozását kívánja meg, ahol az érvelés és a tényellenőrzés fontosabb, mint az azonnali reakció; az iskolában és a családban egyre világosabban fel kell ismerni, hogy új nevelési szemléletre van szükség, továbbá a digitális eszközök, a mesterséges intelligencia, valamint a vásárlási és befektetési platformok helyes és kritikus használatára kell nevelni; az egyetemek számára pedig a különböző tudásterületek integrációja jelenti a nagy kihívást: fejleszteni kell az ismeretek összekapcsolásának és egységbe foglalásának képességét, hogy átlássuk a valóság összetettségét, továbbá el kell sajátítani a tényellenőrzés módszereit.

138. A keresztény közösségeknek is törekedniük kell arra, hogy kommunikációjuk átlátható legyen, és a tényeket tisztességesen feltárják. Sajnos ez nem mindig történt így. Szégyenkezve követjük végig azt a nehéz feltárási folyamatot, amelynek során fájdalmas igazságok derültek ki az egyház tagjairól, egyházi közösségekről és intézményekről is. Különösen néhány, az igazság iránt szenvedélyesen elkötelezett újságíró játszott alapvető szerepet az igazságtalanságok és visszaélések feltárásában. Nekik szeretném megismételni Ferenc pápa szavait, amelyeket a vatikáni tudósítónak mondott: „Köszönöm nektek azt is, hogy beszámoltok arról, ami nincs rendben az egyházban, segítetek nekünk, hogy ezeket ne söpörjük szőnyeg alá, és lehetővé teszitek, hogy a visszaélések áldozatainak hangja is hallhatóvá váljon.”¹⁴⁶ Mindazonáltal

¹⁴⁶ FERENC PÁPA: *Beszéd a Piusz-rend nagykeresztje kitüntetés Philip Pullerla úrnak és Valentina Alazraki asszonynak történő átadása alkalmából* (2021. november 13.), *L'Osservatore Romano*, 2021. november 13., 12.

elsősorban magát az egyházat terheli az a súlyos felelősség, hogy éber és átlátható legyen, és nem szabad megvárunk, míg mások kényszerítenek arra, hogy szembenézzünk a magunkra vonatkozó kényelmetlen igazságokkal.

Nevelési szövetség a digitális korban

139. Egy olyan korban, amikor az igazságot gyakran az érdekeknek és a kommunikációs stratégiáknak rendelik alá, az oktatás és a nevelés világa döntő jelentőségűvé válik. A gyors technológiai átalakulások azonban megmutatják, mennyire felkészületlenek vagyunk az oktatás és a nevelés terén. A digitális média mindent behálózó jelenléte az azonnaliság és a folyamatos ingeráradat kultúráját hozza létre, mely fáradtabbá, unottabbá és fásultabbá tesz bennünket, s egyre kevésbé vagyunk készek vállalni az igazság keresésével járó erőfeszítést.

140. A nevelési folyamatoknak viszont érési időre, a látszaton túli valósággal való találkozásra és türelmes előrehaladásra van szükségük. Alapvető kérdésről van szó, mert minden technológia neveli a használóját. A mesterséges intelligencia használatára való nevelés tehát azt is magában foglalja, hogy megtanítunk dönteni arról, mikor és mire *ne* használjuk. Az, hogy gyorsan és különösebb erőfeszítés nélkül juthatunk válaszhoz vagy összefoglaláshoz, könnyen kioltja bennünk a kérdezés vágyát, a kérdezésnek viszont kellő időre van szükség ahhoz, hogy eredményre vezessen. Ahogyan Platón írja, a legmélyebb és legfontosabb dolgokat csak hosszú idő alatt, sok erőfeszítéssel lehet megtanulni: másokkal eszmét cserélve úgy kell „ütköztetnünk” a fogalmakat és a tapasztalatokat, mintha kovakövek lennének, míg ki nem pattan bennünk a megértés szikrája.¹⁴⁷ Meg kell tanulnunk böjtöt tartani a

¹⁴⁷ Vö. PLATÓN: *Hetedik levél*, 344b–c, in *Lettres, Oeuvres complètes* XIII/1, ed. Joseph Souilhé, Les Belles Lettres, Paris, 1931 (CUF, Série grecque 63), 54. [Magyarul: *Hetedik levél*, ford. Mészáros Tamás, in PLATÓN: *Levellek*, Atlantisz, Budapest, 2007, 77.]

mesterséges intelligencia használatában, fiataljainkat pedig meg kell védenünk a tökéletes gép ígéretétől, attól az észrevétlen ígértől, amely épp akkor hiteti el velünk, hogy felesleges az emberi gondolkodás, amikor arra a legnagyobb szükségünk van.

141. Az utóbbi években a pszichológiai és pszichiátriai szakirodalom egyre több bizonyítékkal támasztotta alá, hogy a digitális eszközöknek és a közösségi médiának való korai és felügyelet nélküli kitettség negatívan hathat az alvásra, a figyelemre, az érzelemszabályozásra és a kapcsolatokra, különösen a legsebezhetőbb életkorokban, aminek olykor drámai következményei lehetnek. Ehhez járul, hogy könnyen hozzáférhető a lelki világot és az erkölcsi érzéket romboló erőszakos vagy kegyetlen jelenetek, a pornográf és hiperszexualizált tartalmak, a testet és az érzelmi életet eljelentéktelenítő üzenetek, valamint a kockázatos magatartásformákat elfogadhatónak beállító felhívások. Az interneten nem ritkák a kiskorúak behálózásának, zsarolásának és szexuális kizsákmányolásának különféle formái, melyeket még alattomosabbá tesz a hamis profilok, a veszélyes kapcsolatfelvételeket elősegítő algoritmusok, valamint a képek és videók manipulálására képes mesterségesintelligencia-eszközök használata. Ha a fiatalok túl korán kapnak saját mobiltelefont, s azt felnőtt felügyelete nélkül használják, az növelheti sérülékenységüket, függőségek kialakulásához vezethet, s elszigetelődésnek, zaklatásnak, internetes zaklatásnak, valamint intim képek vagy érzékeny adatok megosztására irányuló nyomásgyakorlásnak teheti ki őket.

142. A szülők nehezen tudnak egymagukban ellenállni azon üzleti modellek kényszerítő erejének, amelyek a figyelmet és az időt pénzzé teszik. Ezért nélkülözhetetlen a politika, az oktatási intézmények és a családok közötti szövetség, amely tényleges segítséget nyújt a felnőtteknek feladatuk ellátásához. Előrelátó közpolitikai döntésekkel fel kell lépni a kevés kézben összpontosuló platformok rövid távú érdekeivel szemben, amikor azok

a kiskorúak javával ellentétesek. Ezt szem előtt tartva indokoltak azok a jogalkotási intézkedések, amelyek korhatárokat állapítanak meg, felelőssé teszik a szolgáltatókat – anélkül, hogy a korlátozás terhét a családokra hárítanák –, és külön védelmet biztosítanak az interneten történő szexuális kizsákmányolás és erőszak minden formájával szemben, hogy valóban megvédjék a gyermekeket és a serdülőket mint gondjainkra bízott drága kincseket.¹⁴⁸ Emellett arra kell nevelni a gyermekeket, a serdülőket és a fiatalokat, hogy a digitális térben is megtanulják felismerni a manipulációkat, megvédeni saját méltóságukat és tiszteletben tartani másokét.¹⁴⁹

Az iskola központi szerepe

143. Az iskola az a hely, ahol az új nemzedékek megtanulhatják, hogy keressék és szeressék az igazságot, rákérdezzenek az élet értelmére és elismerjék minden ember méltóságát. Ezért sok szülő, aki azt szeretné, hogy gyermekei kapcsolatok kialakítására képes, kritikusan gondolkodó és szilárd értékrendű emberré váljanak, nagy reményeket fűz az iskolához mint gyermekei nevelésében értékes szövetségeséhez. A szülőket illeti meg ugyanis az az elsődleges és elidegeníthetetlen jog, hogy erkölcsi, kulturális és vallási meggyőződésükkel összhangban megválasszák, milyen oktatásban és nevelésben részesüljenek gyermekeik. Az iskola világa ma halasztást nem tűrő kihívásokkal néz szembe.

144. Az első kihívás társadalmi-politikai jellegű. Mind az egyes országokon belül, mind a világ különböző térségei között továbbra is súlyos egyenlőtlenségek vannak az alapfokú oktatáshoz és a felsőfokú tanulmányokhoz való hozzáférésben. Nem kevés országban az állam még nem fordította a szükséges forrásokat

¹⁴⁸ Vö. Beszéd a „Gyermekek és a fiatalok méltósága a mesterséges intelligencia korában” című konferencia résztvevőihöz (2025. november 13.), *L’Osservatore Romano*, 2025. november 13., 3.

¹⁴⁹ Vö. Beszéd az RCS Academy tanácsadó testületének tagjaihoz (2025. november 7.), *L’Osservatore Romano*, 2025. november 7., 4.

arra, hogy mindenki számára minőségi oktatást biztosítson, egyrészt az állami iskolarendszer megfelelő fenntartásával, másrészt az oktatási közfeladatot ellátó magánintézmények támogatásával. Amikor az oktatás jelentős része – különböző szinteken – magánintézményekre van bízva, előfordulhat, hogy megfelelő állami támogatás hiányában az iskoláztatás lehetősége túlságosan a családok anyagi helyzetétől függ. E veszély ellenére is el kell ismerni és támogatni kell annak a sok katolikus nevelési intézménynek a munkáját, amelyek – bár magánintézmények – bármilyen háttérrel érkező gyermekeket és fiatalokat befogadnak, akkor is, ha családjuk anyagi helyzete ezt egyébként nem tenné lehetővé.

145. A második nagy kihívás pedagógiai jellegű. Sok oktatási rendszer nehezen tart lépést a változásokkal, és nehezen tudja elősegíteni a tanulók teljes körű fejlődését. Az informatikai technológiák és a mesterséges intelligencia fejlődése gyorsan elavulttá teszi a korábbi viszonyokra szabott tanterveket, emellett pedig az iskola szervezetét, tereit, az értékelés módszereit, sőt magát a tanárszerepet is újra kell gondolni egy olyan valóban teljes körű nevelés érdekében, amely nyitott a személy minden dimenziójára. Támogatni kell a pedagógusok folyamatos képzését egész szakmai életútjuk során, hogy képesek legyenek pozitív módon viszonyulni az új technológiákhoz, és segítsék a tanulókat abban, hogy felelősen, kritikusan és kreatívan használják azokat, és ne kerüljenek passzívan a hatásuk alá.

146. A harmadik nagy kihívás intellektuális és bölcsességi jellegű. Ha nem vigyázunk, olyan oktatási rendszer alakulhat ki, amelyből hiányzik az igazság szeretete, s amelyben a szakadatlan információáramlás lép a kutatás, a reflexió és a megkülönböztetés gyakorlásának helyébe. Egyre bővülnek a részletekre vonatkozó ismereteink, de egyre nehezebb a valóságot a maga egészében megragadnunk, a dolgok értelmére rákérdeznünk, valódi kritikai és kreatív gondolkodást kialakítanunk. Sok pedagógus már

érzékeli egy lehetséges elembertelenedés jeleit: az emberek „sok mindent tudnak”, mégis nehezen tudnak irányt adni életüknek, aminek az is oka, hogy nem képesek egységes egészbbe kapcsolni az információkat és az ismereteket, és szem előtt tartani azt az értelmi összefüggésrendszert, amelybe illeszkednek. Valódi figyelemhigiénét kell elősegítenünk: életritmusunkban helyet kell kapnia a csendnek, az elmélyült tanulásnak, az olvasásnak és a higgadt eszmecserének; ezek nélkül sérülhet belső szabadságunk.

147. Az egyház társadalmi tanítása a családokat, az iskolákat, a keresztény közösségeket és a közintézményeket nevelési szövetségük megújítására hívja. Ez a szövetség akkor válik kézzelfoghatóvá, amikor az alapelvek nevelési célokká válnak: mértéktartásra és határaink felismerésére neveljünk; annak felismerésére neveljünk, hogy másoknak és a jövő nemzedékeinek is joguk van részesülni azokból a javakból, amelyeket ajándékba kaptunk vagy az emberi alkotó szellem bocsát rendelkezésünkre; szabadságra és felelősségre neveljünk; a transzcendencia iránti érzékre és a közjóra neveljünk. Az iskolának nem az a feladata, hogy átvegye a digitális világ diktálta tempót, hanem hogy azt nyújtsa, amit a digitális világ önmagában nem tud megadni: tanulásra szánt közös időt és megbízható kapcsolatokat.

A munka méltósága a digitális átállás korában

A munka értéke

148. Az egyház azóta, hogy a *Rerum novarum* enciklikával megszületett a társadalmi tanítása, figyelmeztet a munkavállalók védelmének és a kizsákmányolás minden formája elleni fellépésnek a szükségességére. Mindenekelőtt azonban a tanítóhivatal a munkában ismerte fel az egész szociális kérdés megértésének

„alapvető kulcsát”,¹⁵⁰ mert a személy a munka révén bontakoztatja ki létének számos dimenzióját. Ennek fényében érthető meg Nursiai Szent Benedek nagy felismerése is, aki összekapcsolta az imádságot és a munkát, s úgy fogta fel a mindennapi ténykedést, mint az ember Isten hívására adott válaszának részét. A Teremtő képére teremtetten emberként munkánkkal bizonyos értelemben folytatjuk az ő művét: hozzájárulunk a társadalom fejlődéséhez és a közjó építéséhez, kamatoztatjuk kapott képességeinket, jobbá és szebbé tesszük a világot, fenntartjuk családjunkat, együttműködünk másokkal, és megtanulunk – egymást meghallgatva és párbeszédet folytatva – együtt létrehozni valamit, amit senki sem tudna egyedül megvalósítani.

149. Ezen okokból a munka nem pusztán eszköz, hanem életünk méltóságát fejezi ki és növeli. Az emberi létállapotba írt szükséglet, az érette válás, a fejlődés és a személyes kibontakozás rendes útja. Ennek fényében a szegények anyagi támogatása szükséghelyzetekben időnként továbbra is szükséges, de nem válhat egyedüli megoldássá, mert a cél annak biztosítása, hogy mindenki a saját munkája révén méltó módon élhessen.¹⁵¹

150. Napjainkban az automatizálás, a robotika és a mesterséges intelligencia összefonódása gyors ütemben alakítja át a munka szerkezetét. Ez, mint mondják, mindenki számára jelentős javulást fog hozni. Valójában az „új” munkamódok nem szükségszerűen jobbak, mert „miközben a mesterséges intelligencia azt ígéri, hogy a rutinfeladatok átvállalásával növeli a termelékenységet, a dolgozók gyakran arra kényszerülnek, hogy a gépek sebességéhez és követelményeihez alkalmazkodjanak, ahelyett, hogy a gépeket

¹⁵⁰ SZENT II. JÁNOS PÁL PÁPA: *Laborem exercens* enciklika a *Rerum novarum* enciklika megjelenésének 90. évfordulója alkalmából (1981. szeptember 14.), 3, *AAS* 73 (1981) 584.

¹⁵¹ Vö. FERENC PÁPA: *Laudato si'* enciklika közös otthonunk gondozásáról (2015. május 24.), 128, *AAS* 107 (2015) 898.

úgy terveznék meg, hogy a dolgozókat segítsék. Ezért a mesterséges intelligencia hangoztatott előnyeivel ellentétben a technológia alkalmazásának jelenlegi módjai paradox módon leépíthetik a dolgozók szakmai készségeit, automatizált megfigyelésnek vetetik alá őket, és merev, ismétlődő tevékenységekre korlátozhatják őket. A technológia ütemével való lépéstartás szükségessége alááshatja a dolgozóknak annak tudatát, hogy képesek önállóan cselekedni, és elfojthatja innovatív képességeiket, melyekkel munkájuk során élniük kellene.”¹⁵² Éppen e káros folyamat elkerülése érdekében olyan rendszereket kell tervezni, amelyek középpontjában az emberi személy, nem pusztán a teljesítmény áll.

A munkanélküliség problémája

151. Szent II. János Pál emlékeztetett arra, hogy a munkanélküliség súlyos baj, és különösen akkor, ha tömeges méreteket ölt, valóságos társadalmi csapássá válhat, amely különösen is felelősséget ró az államra.¹⁵³ Ma, a „negyedik ipari forradalom” idején ez még nagyobb aggodalomra ad okot, mivel az innovációra gyakran kizárólag a költségcsökkentés és a profitnövelés érdekében törekednek.¹⁵⁴ Bizonyos térségekben joggal lehet tartani a munkahe-lyek számának jelentős és gyors csökkenésétől, amely láncreakciót kiváltva súlyosan érintheti a családokat, a fiatalokat és a helyi gazdaságokat. Sok ágazatban ez már a foglalkoztatási bizonytalanság és az egyenlőtlenség új formáiban megmutatkozik: egy magasan képzett kisebbség kiemelkedően magas javadalmazásban részesül, miközben az aktív népesség nagy részének egyre alacsonyabb a bére.

¹⁵² HITTANI DIKASZTÉRIUM – KULTÚRA ÉS NEVELÉS DIKASZTÉRIUMA: *Antiqua et nova* jegyzet a mesterséges intelligencia és az emberi intelligencia kapcsolatáról (2025. január 14.), 67, *AAS* 117 (2025) 188–189.

¹⁵³ Vö. SZENT II. JÁNOS PÁL PÁPA: *Laborem exercens* enciklika a *Rerum novarum* enciklika megjelenésének 90. évfordulója alkalmából (1981. szeptember 14.), 18, *AAS* 73 (1981) 622–625.

¹⁵⁴ Vö. FERENC PÁPA: *Laudato si'* enciklika közös otthonunk gondozásáról (2015. május 24.), 109, *AAS* 107 (2015) 891.

152. Kétségkívül kívánatos, hogy a technológia mentesítse az embert a különösen megterhelő, ismétlődő vagy veszélyes munkáktól, és okosan segítse az emberi tevékenységet, de az általános szabálynak továbbra is annak kell maradnia, hogy védeni kell a munkahelyeket és a személy helyettesíthetetlen szerepét. A nagyobb profitra való törekvés nem igazolhat olyan döntéseket, amelyek rendszerszerűen munkahelyeket áldoznak fel, mert az emberi személy cél, nem eszköz, a gazdasági rendnek pedig az emberi méltóságnak és a közjónak alárendelve kell maradnia.

153. Emellett el kell ismernünk, hogy egyetlen valódi átmenet sem egyenes vonalú folyamat: egyenetlenül és részlegesen megy végbe, olykor pedig konfliktusok kísérik. Nincs tehát egyetlen változtatási modell, sem mindenütt érvényes megoldás: az eltérő térségek és történelmi helyzetek eltérő válaszokat kívánnak. A világunkat jellemző egyenlőtlenség miatt a mesterséges intelligencia és a számítógépes rendszerek elterjedésének hatásai térségenként eltérőek. A gazdag társadalmak gyorsan és kaotikusan automatizálódnak, ami csökkenti a munkaerő iránti igényt, munkanélküliséggel sújtott térségeket hoz létre, és intézményi feszültségeket kelt. A világ hatalmas térségei ezzel szemben hibrid gazdaságokban rekednek: az alulfizetett emberi munka együtt van jelen a részleges technológiákkal, anélkül, hogy valódi átalakulás következne be. Ezek a térségek a bizonytalan foglalkoztatási helyzetű munkaerő gyűjtőhelyeivé, valamint az instabilitás és a kényszermigráció gócpontjaivá válnak. Ezért országos és helyi szinten kell megoldásokat találni, a köztes közösségek bevonásával. Rugalmasan alkalmazható eszközökre van szükség: differenciált modellekre, helyi szintű kísérletezésre, progresszív újraelosztásra, az alapvető javakhoz való hozzáférést biztosító új jogokra. Anélkül, hogy valamiféle valóságtól elrugaszkodott összhangra törekednénk, azon kell lennünk, hogy az átalakulás közepette az emberi együttélés konkrét formáit alakítsuk ki.

154. A munka az emberi élet alapvető része marad: nemcsak a megélhetést szolgálja, hanem lehetőség arra, hogy kifejezzük önmagunkat, kapcsolatokat alakítsunk ki és hozzájáruljunk a közösség életéhez. Ezért a munkával kapcsolatos problémák nem korlátozódnak a családok megélhetéséhez szükséges jövedelem kérdésére. Ha egy társadalom csak a népesség kis részének biztosítana munkát, sokakat kényszerű tétlenségre ítélné, megfosztaná őket a felelősségvállalás lehetőségétől, hiányoznának mindennapi feladataik, és nem érnék őket ösztönző hatások, mindez pedig olyan emberi és kulturális elszegényedéshez vezetne, amely ellenétben áll a technikai fejlettség magas szintjével. Paradox helyzet állna elő: a materiális haladást antropológiai visszafejlődés kísérné, és megszűnnének az igazságos és tartós társadalmi béke feltételei. Ezért hangsúlyozza az egyház társadalmi tanítása: annak, hogy mindenki munkához jusson, a közhatalmi intézkedések és a gazdasági folyamatok elsődleges céljának kell maradnia, egyben olyan mércének, amely alapján egy fejlődési modell emberi minősége megítélhető.¹⁵⁵ A világ azon részein pedig, ahol a munka a demokratikus ellenőrzés alól kicsúszó technológiai és szervezeti folyamatok következtében visszaszorul vagy gyökeresen átalakul, újra kell gondolni magát a munkát és annak az állampolgári lét-hez való viszonyát, hogy a foglalkoztatás hiánya ne veszélyeztesse a társadalmi életben való részvételt.

155. E meggyőződés fényében új szemmel tekinthetünk az egyház társadalmi tanításának a *Rerum novarum* utáni történetére is. Az enciklika nyomán létrejött kezdeményezések – egyesületek, szakszervezetek, szövetkezetek, segélyszervezetek – meghatározó mértékben hozzájárultak a munkajogi szabályozás javításához, a legkiszolgáltatottabbak védelméhez és az emberibb munka- és

¹⁵⁵ Vö. XVI. BENEDEK PÁPA: *Caritas in veritate* enciklika az ember teljes értékű fejlődéséről szeretetben és igazságban (2009. június 29.), 32, *AAS* 101 (2009) 666.

életkörülmények előmozdításához.¹⁵⁶ Ma azonban ezek az eszközök önmagukban már nem elegendők ahhoz, hogy választ adjanak a mesterséges intelligencia, a piacok új szerveződése és a társadalmi fenntarthatósággal ritkán törődő versengés által előidézett változásokra. A politikai vezetőknek, a munkavállalói szervezeteknek, az üzleti élet és a tudományos közösség képviselőinek új, összehangolt erőfeszítést kell tenniük annak érdekében, hogy mielőbb megfelelő, közösen elfogadott szabályokat és védelmi intézkedéseket dolgozzanak ki, nemzetközi szinten is.¹⁵⁷ Az egyház által mindig is támogatott szakszervezeteknek nyitniuk kell az új munkavégzési formák és az új munkavállalók felé, hogy képviseljék és védelmezzék őket egy olyan helyzetben, amelyben – bátor döntések hiányában – egyre nagyobb szegénység és egyenlőtlenség körvonalazódik, miközben kirekesztett emberek sokasága él a munkában helyükbe lépő gépek és automatizált rendszerek között.

156. Ebben az átmenetben nem elegendő akkor reagálni, amikor a munkahelyek megszűnnek, hanem már előre kézbe kell venni az átalakulás irányítását. Az egyik járható út mindenekelőtt az, hogy társadalmi kritériumokat határozzunk meg az innováció számára: az automatizálás és a mesterséges intelligencia bevezetését minden esetben a foglalkoztatás védelmét, a munkavállalók átképzését és részvételét szolgáló, ellenőrizhető intézkedéseknek kell kísérniük, hogy a technológia időt és emberi képességeket szabadítson fel, ne pedig kirekesztést idézzon elő. Másodszor, olyan szakpolitikai intézkedésekre van szükség, amelyek mindenki számára hozzáférhetővé teszik a folyamatos képzést és a szakmai váltás lehetőségét, anélkül, hogy az átalakulásokhoz való alkalmazkodás teljes költ-

¹⁵⁶ Vö. IGAZSÁGOSSÁG ÉS BÉKE PÁPAI TANÁCSA: *Az egyház társadalmi tanításának kompendiuma* (2004. április 2.), 268.

¹⁵⁷ Vö. XVI. BENEDEK PÁPA: *Caritas in veritate* enciklika az ember teljes értékű fejlődéséről szeretetben és igazságban (2009. június 29.), 64, *AAS* 101 (2009) 698.

ségét az egyénekre hárítanák. Végül olyan vállalati felelősségvállalásra van szükség, amely a munka minőségét és méltóságát is a siker mutatói közé sorolja. Ha ezek a feltételek teljesülnek, az innováció a biztosabb, kreatívabb és méltóbb munka szövetségességévé, hiányukban viszont az igazságtalanság felgyorsítójává válhat.

A méltóságot előtérbe helyező gazdaság

157. A munkaerőpiac azon területek egyike, ahol az új technológiákkal járó kockázatok különösen világosan megmutatkoznak. Ezért emlékeztetnünk kell arra, hogy a gazdasági szabadság nem feltétlen: mindig a közjóhoz és minden ember méltóságához kell mérni. A vállalkozóként végzett tevékenység valódi hivatás lehet, amely képes gazdagságot teremteni és mindenki életét jobbá tenni, feltéve, hogy a méltó és értékes munkahelyek létrehozását a társadalomnak nyújtott szolgálata lényegi részének, nem pedig kizárólag a profittól függő változónak tekinti.¹⁵⁸

158. Ferenc pápa – prófétai lélekkel – óva intett egy olyan gazdasági szabadságtól, amelyet csak szavakban hirdetnek, miközben a valós körülmények sokakat megakadályoznak abban, hogy ténylegesen részesüljenek annak előnyeiből.¹⁵⁹ Azok a gazdasági modellek, amelyek a hatékonyságot és az egyéni sikert helyezik mindenek fölé, hajlamosak haszontalannak vagy kevésbé kifizetődőnek tartani, hogy olyan emberekbe fektessenek be, akik hátrányos helyzetből indulnak, vagy lassabb fejlődési utat járnak be, mintha sorsuk kizárólag azon múlna, hogy képesek-e lépést tartani a győztesekkel. Márpedig egy igazságos társadalom szerepvállaló államot és olyan civil intézményeket kíván, amelyek képesek túllépni a pusztá hatékonyság logikáján, és az erőforrásokat, a kreativitást és a normákat kifejezetten a legkiszolgáltatottabbak

¹⁵⁸ Vö. FERENC PÁPA: *Laudato si'* enciklika közös otthonunk gondozásáról (2015. május 24.), 129, *AAS* 107 (2015) 899.

¹⁵⁹ Vö. uo.

szolgáltatába állítani.¹⁶⁰ Ahelyett, hogy arra várnánk, hogy a növekedés előnyeiből „végül” a szegényeknek is jusson, olyan döntésekre van szükség, amelyek kezdettől fogva inkluzívva teszik a növekedést. Az elmúlt évtizedek tapasztalatai azt mutatják, hogy a gazdasági és pénzügyi válságokban mindig a szegények fizetik a legmagasabb árat, miközben az önmagától bekövetkező általános jólétet ígérő elméletek gyakran illuzórikusnak bizonyulnak.

159. Megmutatkozik annak szükségessége, hogy túllépjünk a fejlettség mérésére használt jelenlegi – több mint nyolcvan éve a bruttó hazai termék (GDP) fogalmához kapcsolódó – mutatókon, amelyekből szinte rendszerszinten maradnak ki az emberek és a környezet általános jóléte szempontjából lényeges tényezők. Ugyanakkor olyan tevékenységeket is pozitívan értékelnek, amelyek rövid vagy hosszú távon kedvezőtlenül hatnak bolygónk életére. Döntő fontosságú, hogy GDP-t kiegészítő mutatókat és mérőszámokat dolgozzanak ki, hogy ily módon javítani lehessen az elemzésekhez, a politikai és gazdaságpolitikai döntések meghozatalához, valamint a regionális, nemzeti és nemzetközi prioritások meghatározásához használt alapadatokat. Az új mutatók bevezetése lehetővé teszi, hogy átfogó és korunknak megfelelő szemlélettel értékeljük, milyen hatással vannak a jogalkotási és szabályozási döntések a munka méltóságára, a közös jólétre, az egyenlőtlenségek csökkentésére és a környezet védelmére. Ez hatással lesz magára a fejlődés fogalmára, az oktatási-nevelési folyamatokra, a gondolkodásmódra és a közvéleményre, sőt a békére is, amely csak akkor valódi, ha igazságosságon alapul.

160. Az elmúlt években a pénzügy egyre nagyobb jelentőségre tett szert, és részben a kriptovaluták megjelenésének következtében jelentős innováció ment végbe ezen a területen. Elődeim tanítóhivatalának megfontolásai és útmutatásai – különösen az

¹⁶⁰ Vö. FERENC PÁPA: *Fratelli tutti* enciklika a testvériségről és a társadalmi barátságról (2020. október 3.), 108, *AAS* 112 (2020) 1006.

enciklikákban foglaltak – rámutattak arra, hogy amikor a pénzügyi közvetítés működése „elszakadt a megfelelő antropológiai és erkölcsi alapoktól, nemcsak nyilvánvaló visszaéléseket és igazságtalanságokat eredményezett, hanem rendszerszintű és világméretű válságok előidézésére is képesnek bizonyult”.¹⁶¹ Ugyanígy igaz: fennáll a veszélye annak, hogy a tőkejövdelem a munkajövdelem helyébe lép, amely pedig a gazdasági rendszer fő érdekeihez képest gyakran háttérbe szorul. Mindazonáltal a reálgazdaság finanszírozására hitellel alakított – s ezáltal alkalmazotti és önálló munkalehetőségeket teremtő – megtakarítás továbbra is központi jelentőségű a fejlődés és a folyamatban lévő átmeneteket kísérő beruházások szempontjából. A hitel társadalmi funkciója továbbra is pótolhatatlan. Az öncélú pénzügy egészen más, mint a fejlődést, a munkahelyteremtést és a munka fejlődését szolgáló pénzügy.

161. Ezt a szemléletet a világ egészében zajló folyamatok tágabb összefüggésébe kell elhelyeznünk. A világ gazdagsága összességében növekedett, ugyanakkor egyre inkább kevesek kezében összpontosul, és nőttek az egyenlőtlenségek mind az országok között, mind az egyes országokon belül: „Keveseknek túl sok jut, túl sokaknak pedig kevés: ez napjaink logikája.”¹⁶² A tudományos és technológiai vívmányok – az orvostudomány területén is – a lakosság túlnyomó többsége számára nem könnyen hozzáférhetők, amint az a közelmúltbeli világjárvány idején drámai módon megmutatkozott. Miközben egyes térségekben jelentős összegeket

¹⁶¹ Vö. HITTANI DIKASZTÉRIUM – ÁTFOGÓ EMBERI FEJLŐDÉS DIKASZTÉRIUMA: *Oeconomicae et pecuniariae quaestiones. Megfontolások a jelenlegi gazdasági és pénzügyi rendszer egyes kérdéseinek etikai megítéléséhez* (2018. január 6.), 6, *AAS* 110 (2018) 772.

¹⁶² FERENC PÁPA: *Köszöntőbeszéd a Nemzetközi Mezőgazdasági Fejlesztési Alap (IFAD) munkatársaiboz* (2019. február 14.), *AAS* 111 (2019) 309. Vö. XVI. BENEDEK PÁPA: *Caritas in veritate* enciklika az ember teljes értékű fejlődéséről szeretetben és igazságban (2009. június 29.), 22, *AAS* 101 (2009) 657.

fordítanak nem szükséges orvosi beavatkozásokra vagy az egyéni feljavítás csak kevesek számára megfizethető álmaira, a világ más részein még mindig hiányoznak az alapvető eszközök, amelyekkel emberéletek millióit lehetne megmenteni. Aki azt gondolja, hogy az új technológiák majd automatikusan mindenki javát szolgálják, figyelmen kívül hagy egy nyilvánvaló ténytet: ha a változásokat nem úgy irányítják, hogy már a tervezés szakaszában elsődleges cél legyen az újabb egyenlőtlenségek megelőzése, a technológiai fejlődés automatikusan strukturális egyenlőtlenségeket hoz létre. Ma az igazságosság azt is megkívánja, hogy az innováció jótéteményeihez – a gyógykezelésekhez, a tudáshoz, az eszközökhöz és a lehetőségekhez – mindenki hozzáférjen.

162. Kétségekívül szükség van igazságos törvényekre és olyan újraelosztási eszközökre, amelyek korrigálják az aránytalanságokat, többek között olyan adórendszerekkel, amelyek enyhítik a gyengébbek terheit, és nagyobb hozzájárulást várnak el azoktól, akik több erőforrással rendelkeznek. A társadalmi igazságosságra való törekvést azonban nem szabad a vagyontermeléstől elkülönülő, csak azt követően felmerülő kérdésnek tekinteni, mintha a gazdaság feladata pusztán az értékteremtés lenne, a politikáé pedig az, hogy csak utólag beavatkozva elossa azt. Ellenkezőleg, az igazságosság a gazdasági tevékenység minden szakaszára vonatkozik, a forrásszerzéstől a finanszírozásig, a termeléstől a fogyasztásig, és minden döntésnek erkölcsi következményei vannak.¹⁶³

163. Még inkább így van ez a mesterséges intelligencia és a robotika korában, amikor már nem lehet kizárólag a piac „láthatatlan kezére” hagyatkozni:¹⁶⁴ a politika feladata, hogy a gazdasági-technológiai folyamatokat a közjóra irányítsa, és előmozdítsa a méltó

¹⁶³ Vö. uo. 36, *AAS* 101 (2009) 671–672.

¹⁶⁴ Vö. FERENC PÁPA: *Evangelii gaudium* apostoli buzdítás az evangélium hirdetéséről a mai világban (2013. november 24.), 204, *AAS* 105 (2013) 1105–1106.

munkát, a társadalmi inklúziót és az innováció jótéteményeinek méltányos elosztását. Mivel sok gazdasági döntés túllép az államhatárokon, olyan nemzetközi együttműködésre is szükség van, amely képes közös stratégiákat kidolgozni, különösen a legkiszolgáltatottabb országok és csoportok javára, hogy előmozdítsa a fejlődést és segítsen meghaladni a segélyezés rendszerét. E döntéseket minden ember mérhetetlen méltóságának, a közjónak és egy valóban mindenkinek szánt világnak a logikája inspirálja. Azt, hogy a béke és a fejlődés feltételezik egymást – amint azt prófétai módon Szent VI. Pál 1967-ben megfogalmazta –,¹⁶⁵ ma így fogalmazhatnánk újra: a jólét csak akkor járulhat hozzá a béke építéséhez és megerősítéséhez, ha széles körű, inkluzív és fenntartható.

164. Konkrétan a gazdaság emberi méltóságához igazítása azt jelenti, hogy a mesterséges intelligencia korában is stabil cselekvési kritériumokat követünk. Mindenekelőtt az átláthatóságot és a felelősséget: amikor adatok és algoritmusok befolyásolják a hitelnyújtást, a munkaerő kiválasztását, a szolgáltatásokhoz vagy lehetőségekhez való hozzáférést, szükséges, hogy érteni lehessen, miért az adott döntés született, hogy ellene kifogást lehessen emelni, és hogy ellenőrzésnek legyen alávetve, s így a személy ne redukálódjon pusztá profillá. Másodszor, az inklúziót és a hozzáférést: az innováció jótéteményeit a készségfejlesztésbe, az infrastruktúrába és az alapvető szolgáltatásokba történő beruházásoknak kell kísérniük, hogy a technológia ne mélyítse tovább a szakadékot azok között, akiknek van, és akiknek nincs. Végül, a méltányosságot szolgáló intézkedéseket: az adórendszernek, a szociális védőhálóknak és az iparpolitikának korrigálnia kell a vagyon és a hatalom koncentrációja okozta aránytalanságokat. Ezek a kritériumok nem fékezik az innovációt: valójában élhetővé és emberivé teszik.

¹⁶⁵ Vö. SZENT VI. PÁL PÁPA: *Populorum progressio* enciklika a népek fejlődésének előmozdításáról (1967. március 26.), 87, *AAS* 59 (1967) 299.

A család és a fiatalok: a remény társadalmi feltételei

165. A család elsődleges társadalmi érték. A férfi és a nő közötti stabil kapcsolaton alapuló család az első közeg, amelyben mindenki kibontakoztatja a benne rejlő lehetőségeket, tudatára ébred saját méltóságának, megtanulja az igazság és a jószág megélésének elemi formáit, és elsajátítja a társadalmi életre felkészítő szokásokat.¹⁶⁶ Mint eredendő jogokkal rendelkező elsődleges természetes közösség minden közösségi szerveződés alapvető és pótolhatatlan sejtje.¹⁶⁷ Következésképpen, amikor a politikai tervek és a nagy horderejű gazdasági döntések a családnak csak marginális vagy másodlagos szerepet tulajdonítanak, az egész társadalmi test valódi fejlődése veszélybe kerül.¹⁶⁸

166. A család azonban sérülékeny társadalmi érték, melyet közvetlenül érintenek a munkát átalakító gazdasági és technológiai változások, és amely kulturális, jogi és gazdasági támogatást igényel. Jól ismert, milyen pusztító hatással van a munkanélküliség és a foglalkoztatás bizonytalansága a családok életére. Rövid távon előnyösnek tűnhet a munkaerőköltség csökkentése vagy a pénzügyi hatékonyság maximalizálása, hosszú távon azonban ez magának az együttélésnek az alapjait ássa alá: miközben a technológiai sikereket ünneplik, a társadalom szerkezete fokozatosan erodálódik, mintha egy nesztelen vírus pusztítaná.

167. A fiatalokat különösen súlyosan érinti a foglalkoztatás bizonytalansága. Amint arra az Amerikai Egyesült Államok püspökei emlékeztetnek, a munka nem csupán jövedelemforrás, hanem életünk döntő fontosságú közege, ahol identitásunk alakul, ba-

¹⁶⁶ Vö. SZENT II. JÁNOS PÁL PÁPA: *Centesimus annus* enciklika a *Rerum novarum* enciklika századik évfordulója alkalmából (1991. május 1.), 39, *AAS* 83 (1991) 841.

¹⁶⁷ Vö. IGAZSÁGOSSÁG ÉS BÉKE PÁPAI TANÁCSA: *Az egyház társadalmi tanításának kompendiuma* (2004. április 2.), 211.

¹⁶⁸ Vö. SZENT II. JÁNOS PÁL PÁPA: *Gratissimum sane* levél a családokhoz (1994. február 2.), 17, *AAS* 86 (1994), 903–906.

rátságok és kapcsolatok szövődnek, megtanulunk konkrét helyzetekben eleget tenni kötelességeinknek és felelősséget vállalni, valamint tisztázzuk saját hivatásunkat.¹⁶⁹ Amikor a munkához jutást magas munkanélküliségi ráta, nem megfelelő képzési rendszerek vagy strukturális akadályok nehezítik, sok fiatal azt látja, hogy emberi és szakmai kiteljesedésének útja megreked. Mivel az élet során többször is szükségessé válhat a szakmaváltás, folyamatos szakmai továbbképzésre és átképzésre van szükség ahhoz, hogy az új nemzedékek – kellő felkészültséggel és önállóan – szembe tudjanak nézni a változó és gyakran kiszámíthatatlan gazdasági környezet kockázataival.¹⁷⁰

168. Ebből sajátos állami felelősség fakad. Az állam kötelessége támogatni a vállalkozások tevékenységét azáltal, hogy a foglalkoztatáshoz kedvező feltételeket teremti, előmozdítja a munkahelyteremtést ott, ahol nincs elegendő munka, válság idején pedig védi a meglévő munkahelyeket, hiszen a munka elsődleges érték a családok és a társadalom számára.¹⁷¹ Konkrétan – a mélyreható technológiai átalakulások korában – olyan, munkát szolgáló politikai kreativitásra van szükség, amely a családot és az új nemzedékeket állítja középpontba, ha nem akarjuk, hogy a gazdasági fejlődés a bizonytalanság és a kirekesztés új formáit eredményezze.

169. A családok és a fiatalok támogatása ebben az átmenetben olyan döntéseket kíván, amelyek ténylegesen megvalósíthatóvá tesszik számukra a stabilitást. Amint fentebb már említettük, olyan foglalkoztatáspolitikai intézkedésekre van szükség, amelyek elő-

¹⁶⁹ Vö. EGYESÜLT ÁLLAMOK KATOLIKUS PÜSPÖKI KONFERENCIÁJA: *Sons and Daughters of the Light. A Pastoral Plan for Ministry with Young Adults* [A világosság fiai és leányai. Lelkipásztori terv a fiatal felnőttek körében végzett szolgálathoz] (1996. november 12.), Washington D. C., 1996, I, 3.

¹⁷⁰ Vö. IGAZSÁGOSSÁG ÉS BÉKE PÁPAI TANÁCSA: *Az egyház társadalmi tanításának compendiuma* (2004. április 2.), 290.

¹⁷¹ Vö. uo. 214.

segítik a foglalkoztatás folyamatosságát és minőségét, fellépnek az ellen, hogy a bizonytalanság az élet normális állapotává váljon, és reális lehetőségeket teremtenek a munkába állásra és a szakmai fejlődésre. Másodszor, olyan intézkedésekre van szükség, amelyek emberhez szabott életritmust biztosítanak: a munka, a családon belüli teendők és a pihenés közötti egyensúly nélkül a család meggyengül, a fiatalok pedig nehezen növekednek a felelősségben. Ezenkívül döntő fontosságú bárki által igénybe vehető képzésekbe és átképzésekbe befektetni, hogy a digitális gazdaság által megkövetelt szakmai mobilitás ne váljon kegyetlen szelekcióvá azok között, akiknek lehetőségük van szakmai tudásuk megújítására, és azok között, akiknek nincs. Végül támogatni kell a társadalmi kötelekeket: azokat a kapcsolati hálókat és nevelési közösségeket, amelyek kísérik az embereket életük meghatározó döntéseiben, és megakadályozzák, hogy a bizonytalanság magányhoz és függőségekhez vezessen. Ilyen feltételek mellett úgy haladhatunk végig a technológiai átalakuláson, hogy közben nem romboljuk le azt, ami egy társadalmat életfakasztóvá tesz: a jövőépítés képességét.

A szabadság védelmezése a függőséggel és az árucikké tétellel szemben

Függőségek és társadalmi ellenőrzés

170. Miután szóltunk az igazságról és a nevelésről, a munkáról és a családokról, beszélnünk kell a digitális forradalomnak az emberi szabadságra gyakorolt hatásáról is: meg kell vizsgálnunk, hogyan nézhetünk szembe mind az egyén pszichés működését érintő kockázatokkal, mind a nagy társadalmi drámákkal. Nem szabad alábecsülni a függőség rejtettebb formáit, amelyek a digitális figyelemgazdasághoz kapcsolódnak: ebben a platformokat és szolgáltatásokat úgy tervezik meg, hogy lekössék a felhasználók idejét és figyelmét, kihasználva sebezhetőségüket és gyengítve belső szabadságukat. Amikor üzleti modellek az emberi gyengeségből

húznak hasznát, az emberi személyt eszközként és nem célként kezelik; azokat pedig, akik ezeket a rendszereket megtervezik vagy finanszírozzák, olyan erkölcsi felelősség terheli, amely alól nem vonhatják ki magukat. Sürgősen elő kell mozdítani a technológiák olyan használatát, amely erősíti a belső szabadságot; ezt szolgálja a digitális mértékletességre nevelés, a kiskorúak védelme és a sebezhetőségből hasznát húzó modellekkel szembeni fellépés.

171. További, kevésbé látható, de nem kevésbé súlyos kockázatot jelent a társadalmi ellenőrzés, amelyet a tömeges adatgyűjtés és az algoritmikus rendszerek alkalmazása tesz lehetővé. Amikor minden megnyilvánulásunk – merre járunk, mit vásárlunk, kikkel tartunk kapcsolatot, mit részesítünk előnyben – nyomot hagy, újfajta hatalom jön létre: a viselkedés profilozásának, előrejelzésének és befolyásolásának hatalma, gyakran anélkül, hogy az emberek ennek teljesen tudatában lennének. Ha ezeket az adatokat olyan döntések meghozatalára használják, amelyek konkrét lehetőségeket befolyásolnak – például hitelhez jutást, munkaerő-kiválasztást, szolgáltatások igénybe vételét –, fennáll a veszélye annak, hogy sérül a szabadság, és hátrányos megkülönböztetés éri a legkiszolgáltatottabbakat. Ezenkívül az ellenőrzés nemcsak kifejezett tiltások révén valósul meg, hanem a láthatóság architektúráján keresztül is: amit felerősítenek vagy láthatatlanná tesznek, amit jutalmaznak vagy büntetnek, az végül véleményeket és döntéseket formál, konformizmust és öncenzúrát idéz elő. Ezért a szabadság a digitális korban nem csupán belső ügy: közéleti kérdés is, amely világos szabályokat, átláthatóságot, jogorvoslati lehetőségeket és az invazív technológiák használatának arányos korlátozását követeli meg, hogy a technológia továbbra is az emberi személy szolgálatában álljon, és ne váljon a lelkiismeretek feletti uralom formájává.

172. E problémák gyökerénél az a technokrata és poszthumanista szemlélet áll, amely hajlamos az embert manipulálható tárggy-

nak vagy optimalizálandó erőforrásnak tekinteni,¹⁷² és kiiktatni mindazt, ami korlátot szab a profit maximalizálásának: a hatékonyság számít, nem pedig a szabadságnak és az emberi méltóságnak a tiszteletben tartása. Egyes poszthumanista irányzatok odáig mennek, hogy „másodrendű” emberek létét is felvetik, akik egyedül arra valók, hogy önmagukat felsőbbrendűnek tartó elitrétegek érdekeit szolgálják: nyugtalanító távlat ez, mely még súlyosabbá válik, ha olyan technológiai eszközökkel párosul, amelyek exponenciálisan növelik az ellenőrző és szelektáló hatalmat. A strukturális eladósodás bizonyos logikái is, melyek egész népeket tartanak függőségi helyzetben, ugyanarról a szemléletről árulkodnak, amely – új formákban – elfogadhatónak tart rabszolgasághoz közel álló alárendeltségi viszonyokat.

Az új rabszolgaságok láncainak széttröése

173. Ez a torz emberszemlélet ma a szolgasorba vetés különféle, a digitális gazdasághoz közvetlenül kapcsolódó formáiban válik konkrét valósággá. A mesterséges intelligencia világában semmi sem anyagtalan vagy mágikus. Minden azonnalinak és tökéletesnek tűnő válasz mögött köztes folyamatok hosszú láncolata, természeti erőforrások, energetikai infrastruktúrák és mindenekelőtt emberek kiterjedt hálózata áll. A digitális gazdaság működése jelentős részben emberek millióinak csendben végzett munkáján nyugszik, akiket kevésbé látható, de nélkülözhetetlen tevékenységekben foglalkoztatnak: adatcímkézésben, tartalommoderálásban – gyakran borzalmas tartalmak moderálásában –, modellek betanításában. Sok esetben fiatalokról, többnyire nőkről van szó, akik igen csekély fizetségért keményen dolgoznak. Ehhez a láthatatlanul végzett, fáradságos munkához társul a mesterséges intelligencia alapjául szolgáló műszaki eszközök és mikroprocesszorok előállításához szükséges erőforrások kitermelésének még keservebb munkája. A világ egyes térségeiben serdülők és gyerme-

¹⁷² Vö. FERENC PÁPA: *Üzenet a béke negyvennyolcadik világnapjára* (2014. december 8.), 4, *AAS* 107 (2015) 70–71.

kek végzik veszélyes körülmények között azoknak a közeteknek a zúzását, amelyekből ritkaföldfémeket nyernek ki. Megsebzett, megcsonkított, felemésztett testek, hogy a számítás folyamata ne szakadjon meg. Ezenkívül bűnözői hálózatok online platformokat, üzenetküldő rendszereket, anonim fizetési módokat és profilozási technikákat használnak arra, hogy az emberkereskedelem áldozatait – sok esetben kiskorúakat – besorozzák, ellenőrzésük alatt tartásuk és mozgassák: férfiakat és nőket nyomon követendő „adatokká” és továbbítandó „csomagokká” változtatnak ugyanazokon a digitális csatornákon, amelyek a világgazdaság jelentős részét működtetik. Ez a valóság komolyan kérdőre vonja korunk lelkiismeretét. Nem lehet pusztán a hatékonyságra hivatkozni, sem az innováció jótéteményeit ünnepelni, ha ezek a kizsákmányolás olyan láncolatára épülnek, amelyet szándékosan láthatatlanságban tartanak. Ha egy technológia felszabadulást ígér, de a világméretű alávetettség új formáit hozza létre, akkor ellentmond az emberi méltóság alapelvének.

174. Az új rabszolgaságok elleni küzdelem döntő fokmérője a mesterséges intelligencia és a digitális átalakulás etikai megítélésének. A XIII. Leó által megkezdett hagyományt követve az egyház újból határozottan elítéli a rabszolgaság, az emberkereskedelem és az emberek árucikké tételének minden formáját, továbbá hangsúlyozza, hogy sürgősen széles körű összefogásra, olyan, az idekapcsolódó kérdéseket átgondoló és cselekvő mozgalomra van szükség, amely minden ember elidegeníthetetlen méltóságát és a közjót – mint a társadalom céljait, valamint minden személyes, társadalmi és politikai döntés kritériumait – állítja középpontba. Ennek az etikai és humanizáló átgondolásnak a hiányában fennáll a veszélye annak, hogy a digitális rendszerek növekvő hatalma olyan új kegyetlenségekhez vezet bennünket, amelyek nem kevésbé szörnyűek, mint azok a múltbeli kegyetlenségek, amelyeket ma elítélünk, miközben továbbra is „fejlett” és „civilizált” társadalomnak tartjuk magunkat.

175. El kell ismernünk, hogy az emberkereskedelem a rabszolgaság egyik mai formája és az emberi méltóság súlyos megsértése. Ha nem lépünk fel határozottan ellene, vagy bármilyen módon eltűrjük az idetartozó gyakorlatokat, az azt jelenti, hogy bizonyos mértékben ma bűnrészessé válunk a tegnap elkövetett vétkekben, amikor a rabszolgaságot igazolták vagy hallgattak róla.¹⁷³

176. Tanításának érlelődése során az egyház fokozatosan tudatára ébredt e valóságok súlyosságának. Igaz, hogy a múlt eseményeit nem ítéldhetjük meg történelmi összefüggéseiből kiszakítva, mintha az idők során kiérlelődött valamennyi kritérium mindig is rendelkezésre állt volna. Mindazonáltal nem tagadhatjuk, és nem is kisebbíthetjük annak jelentőségét, hogy az egyház és a társadalom késlekedett a rabszolgaság csapásának elítélésével. Míg az ókorban és a középkorban sok egyházi személynek és intézménynek voltak rabszolgái, az újkorban a római Apostoli Szent-szék – az uralkodók sürgetésére – már több ízben is szabályozta és legitimálta a „hitetlenek” alávetésének, egyes esetekben pedig rabszolgasorba vetésének módjait.¹⁷⁴ A 19. századig kellett várni a rabszolgaság hivatalos, feltétlen és egyetemes elítélésére, mely XIII. Leónál jelenik meg.¹⁷⁵ Ez világos példája annak, ahogyan az

¹⁷³ Vö. NEMZETKÖZI TEOLÓGIAI BIZOTTSÁG: *Emlékezet és kiengesztelődés. Az egyház és a múlt bűnei*, Città del Vaticano, 2000, 5.3.

¹⁷⁴ Így történt IV. Jenő pápának a *Sicut dudum* (1435. január 13.) és az *Etsi suscepti* (1442. január 9.) kezdetű bulláiban, valamint V. Miklós pápának a *Dum diversas* (1452. június 18.) és a *Romanus Pontifex* (1455. január 8.) kezdetű bulláiban. A politikai nyomás és olykor a gazdasági nyomás is felülírta az evangéliumi követelményeket. Az evangelizációt így gyakran a világi hatalmak beavatkozásainak rendelték alá vagy azoknak megfelelően félreértelmezték, relativizálva a rabszolgaságnak a keresztény lelkiismerettel való összeegyeztethetetlenségét.

¹⁷⁵ Vö. XIII. LEÓ PÁPA: *In plurimis* enciklika a rabszolgaság eltörléséről (1888. május 5.), *Acta Leonis XIII*, VIII, Romae, 1889, 169–192. Megjegyzendő, hogy a Szent Officium még 1866-ban is megkülönböztette a rabszolgaság erkölcstelen és erkölcsileg megengedhető formáit, és nem ítélte el azt teljes egészében: Róma, a Hittani Dikasztérium Irattára: *Istr. 1293: Istruzione del*

egyház növekedett az általa őrzött kinyilatkoztatás örök igazságainak megértésében. Bár magának a kérdésnek a megítélésében nem találunk egyöntetűséget – hiszen a rabszolgaságot hosszú ideig eltűrték, és csak később jutottak el annak teljes elítéléséig –, megfigyelhető, hogy az egész történelmen végighúzódik az a meggyőződés, hogy minden, Isten képeire teremtett ember méltósággal rendelkezik, még ha tizennyolc évszázadon át nem is sikerült hivatalosan kimondani, hogy ez a méltóság teljességgel összeegyeztethetetlen a rabszolgasággal. Olyan seb ez a keresztény emlékezetben, amelytől nem határolhatjuk el magunkat.¹⁷⁶ Elkerülhetetlen, hogy mély fájdalmat érezzünk, amikor arra a mérhetetlen szenvedésre és megaláztatásra gondolunk, amelyet a rabszolgaság oly sok ember számára jelentett, és amely éles ellentétben állt az Úr által végtelenül szeretett, határtalan méltóságukkal. Ezért az egyház nevében őszintén bocsánatot kérek.

177. Éppen ezért a rabszolgaság igazságtalanságával kapcsolatos tegnapi bűnrészesség és vakság emlékezte éberségre int bennünket: annak, amit megtanultunk, a jelenben a megkülönböztetés gyakorlásában és felelősségvállalásban kell megmutatkoznia. Ha a jövőben nem akarunk bocsánatot kérni azért, mert nem voltunk hűek az emberi méltóság kincséhez, melyet hitünk magában foglal, akkor ma rajtunk a sor, hogy egyértelműen és határozottan elítéljük az emberkereskedelmet annak sokféle megnyilvánulásában, és támogassuk – lépésről lépésre, mindazokkal együtt, akik ezért dolgoznak – a megelőzés, a védelem, a felszabadítás és a rehabilitáció tényleges útjait.

S. Offizio sopra diversi dubbi di Monsignor Massaia Vicario Apostolico nel paese dei Galla [a Szent Officium instrukciója Massaia püspök, a Galla-vidék apostoli vikáriusa különféle kétségeire], 1866. április, válasz a 15. kérdésre.

¹⁷⁶ Vö. SZENT II. JÁNOS PÁL PÁPA: *Incarnationis mysterium* a 2000. év nagy jubileumát meghirdető bulla (1998. november 29.), 11, *AAS* 91 (1999) 139–141.

178. Napjainkban a gyarmatosítás új arcot ölt. Nemcsak a testek felett gyakorol uralmat, hanem az adatokat is eltulajdonítja: a személyes életet kiaknázható információkká alakítja. Ma egész térségeket – különösen geopolitikailag kisebb jelentőségű és strukturálisan sérülékenyebb térségeket – hálóz be egy új kitermelési logika: az egészségügyi adatfolyamok, epidemiológiai profilok, genetikai térképek és demográfiai adatok kinyerésének logikája. Ezek a hatalom új „ritka földfémek”: alapvető fontosságú információk, melyek egymással összefüggésbe hozva prediktív modellek betanítására, befektetési stratégiák meghatározására, válságok előrejelzésére, mindekenélőtt pedig annak eldöntésére használhatók, ki és mi számít. Aki egész népekségek egészségügyi adataival rendelkezik – melyeket ma segítségnyújtás, kutatás vagy innováció címén gyakran összegyűjtnek –, annak valójában olyan strukturális hatalom van a kezében, amellyel a jövőt is befolyásolhatja: alakíthatja a szükségleteket és a piacokat. És másokat megelőzve dönthet arról, ki kapjon gyógyszereket, befektetéseket és védelmet. Ezen a ponton kell szembenézünk korunk egyik legsürgetőbb erkölcsi kihívásával: a közös tudást közjóvá, nem pedig az uralom eszközévé kell tenni; vissza kell adni a népeknek nemcsak a rájuk vonatkozó adatokat, hanem annak lehetőségét is, hogy maguk döntsenek arról, hogyan, ki és kinek a javára használja fel őket. Ellenkező esetben a digitális korszak nem posztkoloniális, hanem más formát öltő gyarmati korszak lesz.

179. A rabszolgaság új formáit gazdasági láncok és digitális infrastruktúrák táplálják. Ezért több irányban is cselekedni kell: mindenekelőtt szigorítani kell a technológiai ipart és a digitális gazdaságot fenntartó ellátási láncok átláthatóságára vonatkozó követelményeket, hogy semmilyen versenyelőny ne származhasson rejtett kizsákmányolásból. Másodsor, a vállalatoknak és a befektetőknek világos kritériumokat kell elfogadniuk és alkalmazniuk az előzetes etikai ellenőrzéshez (*due diligence* ’kellő gondosság’), prioritásaik közé sorolva a munkavállalók védelmét, a kényszermunka elleni fellépést és az adatokon alapuló üzleti modellek

társadalmi hatásának figyelembevételét. Ezenkívül a digitális platformoktól meg kell követelni, hogy felelősen együttműködjenek a hatóságokkal és a civil társadalommal annak megakadályozása érdekében, hogy a kommunikációs, fizetési és profilalkotási eszközök áldozatok behálózásának és ellenőrzés alatt tartásának csatornáivá váljanak. Amikor ezek a törekvések és vállalások együtt fejtik ki hatásukat, a digitális közeg a ragadozás teréből a védelem, a megelőzés és a méltóság előmozdításának terévé válhat.

Közös felelősségvállalás

180. Az élet vizsgált területei – az igazság keresése a közéletben, a digitális környezet viszonyai között folyó oktatás és nevelés, a munkát érintő változások, a családok sérülékenysége és a rabszolgaság új formái – nem egymástól elszigetelt jelenségek. Ugyanaz a tét mutatkozik meg bennük: ha a technológia abszolút kritériummá válik, fennáll a veszélye annak, hogy az embert adatként, egy gépezet fogaskerekeként vagy árucikként kezelik; ha viszont a technológiát bölcsességi horizontba állítjuk, akkor a növekedés, az igazságosság és a testvériség lehetőségévé válhat.

181. Mindezt szem előtt tartva az egyház társadalmi tanítása közös felelősségvállalásra hív. Azt kéri, hogy ezeket a folyamatokat előrelátóan tartsuk mederben: az intézmények legyenek képesek szabályozni anélkül, hogy elfojtanának, és védelmet nyújtani anélkül, hogy mások helyébe lépnének; a vállalatok a munkában és az emberi méltóságban a siker mércéjét ismerjék fel; a köztes testületek és a nevelési közösségek építsék újjá a bizalmat és a kapcsolatokat; a polgárok pedig gyakorolják a felelősségvállalást, a mértékletességet, a megkülönböztetést, és ápolják az igaz iránti érzéket. Csak így lehetséges, hogy az innováció az átfogó emberi fejlődést szolgálja, és ne a kirekesztés és az uralom eszközévé váljon; a haladás ígérete pedig csak így ismerhető el igaznak: mert mércéje minden egyes ember – férfi és nő – sérthetetlen méltósága.

ÖTÖDIK FEJEZET

AZ ERŐRE ÉPÜLŐ KULTÚRA ÉS A SZERETET CIVILIZÁCIÓJA

182. Miután megvizsgáltuk, miként alakítja át a mesterséges intelligencia az élet és a társadalom egyes dimenzióit, s ez milyen súlyos következményekkel jár az emberi méltóságra nézve, figyel-műnket egy még drámaibb területre kell fordítanunk: a háborúra. Itt nem csupán az új eszközök hatékonyságáról van szó, hanem annak veszélyéről is, hogy az etikától és a felelősségtől elszakított technológia gyorsabbá és személytelenebbé teszi az életről és halálról való döntést, az erőszakhoz folyamodást pedig kézenfekvő, reális lehetőségként állítja be. Egy mindinkább kölcsönös függésben élő világban a béke nem csupán egy kérdés a sok közül, hanem az egyetemes közjó feltétele és a népek erkölcsi érettségének, különösen a kormányzati felelősséget viselők erkölcsi érettségének fokmérője.

183. A digitális forradalom megváltoztatja a konfliktusok nyelv-tanát. A látható háború mellett hibrid hadviselési formák jelennek meg: kibertámadások, információmanipuláció, befolyásolási kampányok, stratégiai döntések automatizálása. A mesterséges intelligencia gyorsító tényezőként lép be ezekbe a folyamatokba, mégpedig olyan összefüggésrendszerben, amelyben számos technológia eredendően ambivalens: amit védekezés céljára hoznak létre, az gyorsan támadó célra alakítható át, a védelem és az agresszió közötti határ pedig egyre inkább elmosódik. A mesterséges intelligencia feljavíthatja a támadás elleni védekezést és a civilek védelmét, de lejjebb is viheti az erő alkalmazásának küszöbét, el-moshatja, ki miért felelős, s olyan kultúrát táplálhat, amelyben az ellenség pusztá adattá, az áldozat pedig „járulékos kárrá” válik. E változások láttán az egyház társadalmi tanításának alapelveit – a

személy méltóságát, a közjót, a javak egyetemes rendeltetését, a szubszidiaritást, a szolidaritást és az igazságosságot – kell felidéz-nünk: ezek alapján kell megítélnünk, vajon a technológiák való-ban szolgálják-e az emberiséget, vagy végül uralmuk alá hajtják, és ezeket az alapelveket kell irányadónak tekintenünk döntéseink-ben.

184. Ebben a fejezetben tehát két ellentétes logikát kívánok szem-beállítani, amelyekre korábban bibliai képekkel utaltam: egyfelől annak kísértését, hogy Babel tornyát építsük, erőnkre hagyat-kozva és gőgünkötől vezérelve; másfelől Jeruzsálem újjáépítésének türelmét, miként Nehemiás idejében, „darabról darabra”, őrizve emberségünket és a közjót.

185. Ha a világban zajló folyamatokat nézzük, egyre világosabban felismerjük egy erőre épülő, polarizációkban és erőszakos cselek-ményekben megnyilvánuló kultúra terjedését. A modern Babel nemcsak a globalizált technokrata paradigma, hanem az egymás-sal szemben álló imperialista hatalmak távolról vívott összecsapá-sa is: az elsőségüket megőrizni kívánó és az elsőség megszerzésére törekvő hatalmak közötti küzdelem, számos helyi konfliktussal együtt. A modern Babel továbbá az egyre nagyobb erejű techno-lógiák kifejlesztéséért vagy az azok feletti rendelkezés megszerzésé-ért folyó verseny is, egy szemlátomást határokat nem ismerő elem-bertelenítő folyamatban. Mindazonáltal azt vesszük észre, hogy e veszélyes elsodródással párhuzamosan az emberiség nagy része igyekszik ember maradni, és azon fáradozik, hogy az együttélés és a béke városát építse. Gyakran előfordul, hogy ennek a városnak mindannyian nem tudatos építőmesterei és összehangolatlanul dolgozó építészei vagyunk, akik nagylelkű nekibuzdulásokra ké-pesek, de nincs átfogó látásmódjuk: ez az építkezés lassabb, kevés-bé látható és kevésbé látványos; igényli, hogy jobban megértsük és jobban összehangoljuk, s így minden közösség tudatos és struk-turált szerepvállalásával váljon, a családotól a kormányokon át az

államok közötti kapcsolatokig. A szerepvállalás eme távlatának, ennek a remény éltette építkezésnek adjuk a „szeretet civilizációja” nevet.

A szeretet civilizációja a digitális korban

186. Amikor Szent VI. Pál pápa bevezette a „szeretet civilizációja”¹⁷⁷ kifejezést, a világot a hidegháború, a fegyverkezési verseny és súlyos gazdasági egyensúlyhiányok jellemezték. Ebben a helyzetben az egyház a rendszerek közötti ideológiai szembenállás alternatívájaként más utat mutatott: olyan társadalmi rendet képzelt el, amelyben az igazságosság és a szeretet összefonódik, és a szeretet a gazdasági, politikai és kulturális élet szervezőelvévé válik. Ma határozottan vissza kell térnünk ehhez a szemlélethez: a szeretet civilizációja nem naiv utópia, hanem magas követelményeket támasztó terv. Abban áll, hogy a szeretetet az igazságosság struktúráiba ültetjük át, intézményi formát adunk a testvériségnek, és a másikat – legyen az személy vagy nép – a közös építéséhez szükséges szövetségesnek tekintjük. Amint arra a *Fratelli tutti* enciklika emlékeztetett bennünket, csak ez a kultúrává és normává válni képes társadalmi szeretet hozhat létre stabil nemzetközi rendet azáltal, hogy az együttélést pusztá felfegyverzett egymás mellett élésből sorsközösséggé alakítja.¹⁷⁸

187. Ma, a digitális fordulat összefüggésében, ez a felismerés még inkább meghatározónak bizonyul. A digitális hálózatok, a globalizált gazdaság és a mesterséges intelligencia fejlődése egyre szorosabb kapcsolatokat hoznak létre, az egyik helyen hozott döntéseket valós időben kapcsolják össze azok máshol jelentke-

¹⁷⁷ Vö. SZENT VI. PÁL PÁPA: *Regina caeli* (1970. május 17.), *Insegnamenti di Paolo VI*, vol. VIII, 506.

¹⁷⁸ Vö. FERENC PÁPA: *Fratelli tutti* enciklika a testvériségről és a társadalmi barátságról (2020. október 3.), 183, *AAS* 112 (2020) 1033–1034.

ző következményeivel. Ezért ma is időszerűek a II. Vatikáni Zsinat szavai a népek egyre növekvő kölcsönös függéséről: a közjó mindinkább egyetemes dimenziót ölt, az egész emberi családot érintő jogokkal és kötelességekkel.¹⁷⁹ A szeretet civilizációjának terve itt azt a döntő fontosságú feladatot vállalja, hogy ezt a kényszerű kölcsönös függést tudatosan vállalt szolidaritássá alakítsa. Ez adja a technológiai folyamatok irányításának mércéjét: nem elég, ha a mesterséges intelligencia hatékonyabbá tesz vagy jobban összekapcsol bennünket, hanem annak az egyetemes emberi családnak az építését kell szolgálnia, amelynek tagjai közös jogokban és kötelességekben osztoznak, és amelyben a digitális közelség valódi alkalommá válik a találkozásra és a kölcsönös gondoskodásra.

Az erőre épülő kultúra

188. Korunkban egyre inkább megszilárdul egy erőre épülő kultúra, amelyben az eszközök rendelkezésre állása és az uralomgyakorlás képessége szabja meg, mi élvezzen elsőbbséget, és milyen szempontok alapján szülessenek a döntések, háttérbe szorítva az emberiség közjavát és a háborúban álló népek konkrét drámáját a stratégiai érdekekhez képest másodlagos változóvá fokozva le. Ez az erőre épülő kultúra behatol a társadalomba, átalakítja a kapcsolatokat és a magatartásformákat, és a háború normalizálásával, a mind nagyobb katonai erő hajszolásával, a multilateralizmus válságának kihasználásával és annak a hamis realizmusnak a fenntartásával terjed, amely azt hangoztatja, hogy nincs alternatíva.

¹⁷⁹ Vö. II. Vatikáni Zsinat: *Gaudium et spes* lelkipásztori konstitúció az egyházzal a mai világban (1965. december 7.), 26, *AAS* 58 (1966) 1046–1047.

A háború normalizálása

189. 1965-ben Szent VI. Pál erőteljes kiáltással fordult az ENSZ közgyűléséhez: „Soha többé háborút, soha többé háborút!”¹⁸⁰ El kell ismernünk, hogy a békevágy és a békenyilatkozatok ellenére az elmúlt hatvan évet megdöbbenő kegyetlenségű konfliktusok szőtték át, melyek gyakran a polgári lakosság széles tömegeit is sújtották, ártatlan áldozatokat szedtek, menekülthullámokat, társadalmi destabilizálódást okoztak, és hosszan tartó sebeket hagytak maguk után. Mindazonáltal a közbeszédben általános volt az a meggyőződés, hogy a háborúnak *extrema ratio*-nak [végső eszköznek] kell maradnia, szigorú etikai és jogi korlátok között, a politikai horizontot pedig mindenképp a békére való törekvésnek kell meghatároznia. A két világháború közötti időszak fejleményeinek folytatásaként a második világháború után fordulat állt be: a békét a nemzetközi rend középpontjába állították, amint azt különösen az *Egyesült Nemzetek Alapokmánya* tanúsítja, amely célul tűzi ki, hogy „megmentsük a jövő nemzedékét a háború borzalmaitól”;¹⁸¹ ugyanebben a szellemben számos nemzet alkotmánya a fegyverekhez való folyamodást szélsőséges és szigorúan körülhatárolt esetekre korlátozta. A súlyos konfliktusok ellenére a hidegháború idején is megmaradt annak tudata, hogy mindenáron el kell kerülni egy újabb világháborút.

190. Ma viszont valódi paradigmaváltásnak vagyunk tanúi a közbeszédben és az újrafegyverkezési döntésekben: aggasztó módon rehabilitálják a háborút mint a nemzetközi politika eszközét, miközben pedig erodálódnak azok az etikai kritériumok, amelyek korábban az alkalmazását korlátozták. Az elhúzódozó regionális konfliktusok, a feszültségek eskalációja és a kölcsönös fenyegetések szinte megszokottá válnak, és újra megjelennek a területi

¹⁸⁰ SZENT VI. PÁL PÁPA: *Beszéd az Egyesült Nemzetek Szervezetének huszadik közgyűlésén* (1965. október 4.), *AAS* 57 (1965) 881.

¹⁸¹ EGYESÜLT NEMZETEK SZERVEZETE: *Egyesült Nemzetek Alapokmánya*, San Francisco (1945. június 26.), Preambulum.

terjeszkedésért folytatott konfliktusok olyan formái, amelyekről azt hittük, hogy már meghaladtuk őket. Fokozatosan polarizáló médianarratívák alakítják és szoktatják hozzá mindehhez a közvéleményt; e médianarratívákat pedig gyakran a konfliktust és a szembehelyezkedést előnyben részesítő algoritmusok erősítik fel.

191. Aggasztó történelmi emlékezetvesztésnek is tanúi vagyunk. A soáról és a két világháborúról szóló közvetlen tanúságtételek fokozatos eltűnése megkönnyíti a múlt szelektív vagy eltorzított újraírását, olyan légkörben, amelyben az álhírek és a narratív manipulációk elhomályosítják a levont tanulságokat. A háború borzalmainak eleven emlékezete nélkül fennáll a veszélye annak, hogy a politikai döntéseket az erőviszonyok felmérése alapján hozzák meg, figyelmen kívül hagyva, hogy azok hosszú távon milyen következményekkel járnak.

192. Ehhez egy új és döntő tényező járul: a média és a digitális világ dimenziója. A kommunikációs hálózatok, a széttagolódott információs környezetek és a konfliktust jutalmazó algoritmusok felerősíthetik a polarizációt és az ellenérzést, felgyorsíthatják a propagandát, és megnehezíthetik a közös ítéletalkotást. Így a háborút nemcsak megvívják, hanem kulturálisan elő is készítik leegyszerűsítő narratívákkal, barát-ellenség logikával, dezinformációval és félelemkeltéssel. Amikor a történelmi emlékezet meggyengül, s a polgári lakosságot és a legkiszolgáltatottabbakat védő etikai kritériumok erejüket veszítik, könnyebbé válik az erőszakot szükségesnek, elkerülhetetlennek vagy akár „tisztának” beállítani. Ebben a légkörben csúszik bele az emberiség az erőszakos, erőre épülő kultúrába, amelyben a béke már nem vállalandó feladatként jelenik meg, hanem csupán a konfliktusok közötti bizonytalan szünetként. Ma különösen fontos hangsúlyozni, hogy túl kell lépni az „igazságos háború” elméletén – melyre túl gyakran hivatkoznak bármely háború igazolására –, ugyanakkor megmarad a legszűkebb értelemben vett jogos önvédelemhez való

jog.¹⁸² Az emberiségnek sokkal hatékonyabb, az emberi életet előmozdító eszközei vannak a konfliktusok kezelésére: ilyenek a párbeszéd, a diplomácia és a megbocsátás. Az erőhöz, az erőszakhoz és a fegyverekhez való folyamodás olyan kapcsolati szegénységről tanúskodik, amely mindig pusztító következményekkel jár a polgári lakosságra.

A korlátokat nem ismerő erő

193. Napjaink helyzetének egyik meghatározó tényezője a hadiipar növekedése, amely egyes országok gazdaságának kulcságazatává vált. A gazdasági érdekek, a katonai apparátus és a politikai döntések szoros összefonódása „felfegyverzett nemzetet” hoz létre, amelyben a háború mintegy a politika természetes folytatásának tűnik, a fegyverpiac pedig háborús döntések önálló hajtóerejévé válik. Nem hagyhatjuk figyelmen kívül a háború mögött álló óriási gazdasági érdekeket. A fegyveripar és a fegyvereket szállító országok olyan piacból húznak hasznot, amely éppen a konfliktusoknak köszönhetően virágzik. Ebben az értelemben a gazdasági logika is hozzájárul a feszültségek szításához és fenntartásához a világ különböző térségeiben.

194. Ismét kiemelt figyelem irányul a katonai arzenálokra. Korábban annak felismerése, hogy milyen fenyegetést jelentenek az egész emberiséget elpusztítani képes fegyverek, a feszültségek enyhülését és a leszerelési tárgyalásokat segítette elő. Sajnos eltávolodtunk

¹⁸² FERENC PÁPA: *Fratelli tutti* enciklika a testvériségről és a társadalmi barátságról (2020. október 3.), 258, *AAS* 112 (2020): „Az elmúlt évtizedekben látszólag minden háború »igazolt« volt. *A Katolikus Egyház katekizmusa* azzal a feltétellel szól a katonai erővel történő jogos önvédelem lehetőségéről, hogy bizonyítani kell »az erkölcsi jogosság nagyon szigorú feltételeinek« meglétét. Azonban könnyű beleesni a jogos *önvédelem* túlságosan tág értelmezésének csapdájába. Például amikor helytelenül akarják igazolni a »megelőző« csapásokat, vagy olyan háborús cselekményeket, amelyek könnyen »súlyosabb károkat és zavart okoznak, mint maga a megszüntendő rossz«”; vö. *A Katolikus Egyház katekizmusa*, 2309.

ettől a szemlélettől, és a nukleáris arzenálok fejlődése – beleértve a „taktikai” alkalmazás lehetőségét is – azt eredményezi, hogy az ilyen fegyverek bevetése egyre kevésbé tűnik távoli lehetőségnek. Ebben az összefüggésben fontos jel, hogy 2021-ben hatályba lépett a *Nukleáris fegyverek tilalmáról szóló szerződés*, melyet több mint hetven ország támogat, ám fennáll a veszélye annak, hogy nagyrészt jelképes marad, mivel a legjelentősebb atomhatalmak nem csatlakoznak hozzá. Így elterjedt az a téves meggyőződés, hogy a nukleáris elrettentés a biztonság nélkülözhetetlen feltétele, s ez egy új, nehezen ellenőrzés alatt tartható fegyverkezési versenyt táplál, melyet a nukleáris fegyverzet csökkentéséről szóló megállapodások fokozatos lebontása és olyan „miniatürizált” robbanóeszközök kifejlesztése kísér, amelyek megkönnyítik, hogy alkalmazásukkal reálisan számoljanak.

195. Ugyanez a logika figyelhető meg a hagyományos fegyverekkel vívott háborúkban is: a katonai erő, a diplomáciai kezdeményezések gyengesége és a szóban forgó érdekek összetettsége állandósuló konfliktusoknak kedvez, melyek rendkívül nagy emberi áldozatokkal és környezeti károkkal járnak. Sokkal könnyebb háborút indítani, mint véget vetni neki. Ennek ellenére a konfliktusok megelőzésére irányuló gondolkodás tragikus módon továbbra is háttérbe szorul.

196. A helyzetet még instabilabbá teszi, hogy új fegyveres szereplők – dzsihadista csoportok, magánmilíciák, bűnözői hálózatok – vannak jelen, melyek az állami erőszak-monopólium végét jelzik. Ezek a szereplők gyakran homályos ideológiai motivációkat kapcsolnak össze nagyon is konkrét gazdasági érdekekkel, s a háborút valódi életformává teszik fiatalok és gyermekek egész nemzedékei számára: a cél többé nem a végleges győzelem, hanem a konfliktus mint hatalom- és járadékforrás állandósítása.

Fegyverek és mesterséges intelligencia

197. Ehhez a helyzethez társul a fegyverrendszerek, különösen pedig a mesterséges intelligenciához kapcsolódó fegyverek szüntelen fejlődése. A Szentszék nemrég rámutatott, hogy a művelti autonómiával rendelkező fegyverrendszerek mind könnyebb bevethetősége „kivitelezhetőbbé” teszi a háborút, és csökkenti a háború feletti emberi ellenőrzést; ez pedig ellentmond annak az elvnek, hogy jogos önvédelem esetén is csak végső eszközként szabad fegyveres erőhöz folyamodni.¹⁸³ Ezért a mesterséges intelligencia katonai célú fejlesztésének és alkalmazásának a legszigorúbb etikai korlátokat kell szabni, az emberi méltóság és az élet szentségének tiszteletben tartásával, valamint a fegyverkezési verseny elkerülésével.¹⁸⁴

198. Időnként „mesterséges erkölcsi ágensekről” beszélnek, mintha egy gép az embernél következetesebben tudná biztosítani a jó és a rossz megkülönböztetését. Az erkölcsi ítélet azonban nem redukálható számításra: feltételezi a lelkiismeretet, a személyes felelősséget és a másik ember személyként való elismerését. Ezért megengedhetetlen olyan döntéseket mesterséges rendszerekre bízni, amelyek emberélet kioltását eredményezhetik vagy más, visszafordíthatatlan következményekkel járhatnak. Nincs olyan algoritmus, amely erkölcsileg elfogadhatóvá tehetné a háborút. A mesterséges intelligencia nem szabadítja meg a konfliktust a benne rejlő embertelenségtől, csupán gyorsabbá és személytelenebbé teheti: lejjebb viszi az erőszak alkalmazásának küszöbét, a védekezést fenyegetések előrejelzésévé változtatja, az áldozatokat pedig merő adatokra redukálja. Így hozzászoktat bennünket ahhoz a gondolathoz, hogy az erőszak elkerülhetetlen, és csupán optimalizálni kell. Ezért rendkívül fontos, hogy értékeket és megfontolt

¹⁸³ Vö. HITTANI DIKASZTÉRIUM – KULTÚRA ÉS NEVELÉS DIKASZTÉRIUMA: *Antiqua et nova* jegyzet a mesterséges intelligencia és az emberi intelligencia kapcsolatáról (2025. január 14.), 99, *AAS* 117 (2025) 202–203.

¹⁸⁴ Vö. uo. 103, *AAS* 117 (2025) 204.

ítélőképességet építsünk be az általunk létrehozott mesterséges rendszerek programozásába. E rendszerek hozzájárulhatnak egy olyan erkölcsi ökoszisztémához, amelyben az emberek jobban képesek hallgatni lelkiismeretükre, a mesterségesintelligencia-mo-dellek pedig megfelelő határokat szabnak.

199. Nem elegendő általánosságban az etikára hivatkozni: pontos erkölcsi megítélési kritériumokat kell meghatározni. Az első a személyes felelősséget érinti. Amikor a csapásmérésre vonatkozó döntés automatizálódik vagy átláthatatlanná válik, növekszik a felelősség elmosódásának kockázata. Ezért a felelősségi láncnak azonosíthatónak és ellenőrizhetőnek kell maradnia: a tervezőnek, a betanítónak, az engedélyezőnek és az alkalmazónak egyaránt számot kell tudnia adni saját döntéseiről. A második kritérium az erkölcsi ítéletalkotáshoz szükséges időre vonatkozik. A mesterséges intelligencia hajlamos lerövidíteni a döntéshozatalra szánt időt; háborúban azonban a visszafordíthatatlan következményekkel járó döntéseknél nem lehet a gyorsaság és a hatékonyság a legfőbb szempont. A harmadik kritérium a civilek harcolóktól való megkülönböztetése és védelme. Minden olyan technológia, amely megkönnyíti, hogy a másik arcának látása nélkül mérjenek csapást, lejjebb viszi a konfliktus erkölcsi küszöbét. A célpontok kiválasztásakor és az erőszak alkalmazásakor nem szabad össze-tévesztetni a harcolókat a nem harcolókkal, sem figyelmen kívül hagyni, milyen következményekkel jár mindez a védtelen lakos-ságra nézve.

200. Ezekből a kritériumokból elengedhetetlen követelmények következnek. Először is, minden háborús környezetben alkalmazott rendszer esetében biztosítani kell a döntéshozatali folyamatok nyomon követhetőségét és rekonstruálhatóságát, hogy a felelősség és az esetleges vétkesség ne oldódjon fel „a gépben”. Másodsor, a halálos erőszak alkalmazásáról való döntést nem lehet átláthatatlan vagy automatizált folyamatokra bízni, hanem

tényleges, tudatos és felelős emberi ellenőrzés alatt kell tartani. Végül közösen elfogadott szabályokat kell kialakítani – nemzetközi szinten is –, amelyek fékezik a technológiai fegyverkezési versenyt, és kiemelt védelmet biztosítanak a civileknek és az életben maradásukhoz nélkülözhetetlen infrastruktúrának.

A multilateralizmus válsága

201. Az erőre épülő kultúra a multilaterális rendszer válságából is ered. Azok az intézmények, amelyek azért jöttek létre, hogy őrizzék a népek közös sorsának és a világ közjavának eszméjét, meggyengültnek látszanak, nemcsak strukturális korlátaik miatt, hanem azért is, mert gyakran hiányzik a közös akarat arra, hogy támogassák és megreformálják őket, valamint elismerjék erkölcsi tekintélyüket. Ahelyett, hogy előrelépni, visszafelé haladunk a 20. század történelmi fordulatahoz képest. 1989 után az európai kommunista rendszerek összeomlását egy túlnyomórészt gazdasági globalizáció kísérte, mely nélkülözötte a párbeszéd és a béke támogatására képes megfelelő politikai keretrendszert. Szinte vakon a piacokra bízta a jólét, a demokrácia és a stabilitás megteremtését, de a globalizáció valójában nem hozott automatikusan egységet és békét, hanem fundamentalista, identitárius és nacionalista reakciókat váltott ki. Az eredmény távol áll a valódi multilateralizmustól: inkább rendezetlen és konfliktusos multipolarizmusnak tűnik, amelyben a másikkal szembeni bizalmatlanság uralkodik.

202. Újra megjelenik az a kísértés, hogy a kollektív identitást egy ellenséggel szemben építsék fel, olyan narratívákat táplálva, amelyekben mindenki olyan áldozatként mutatja be magát, akinek joga van visszavágni. A leegyszerűsítő sémák – „először én”, „barát-ellenség”, „mi-ti” – alkalmazása megkönnyíti az olyan, gyakran felelőtlen döntések meghozatalát, amelyek aláássák a nemzetek közötti kölcsönös bizalmat. A nemzetközi jog erejét így az „erősebb joga” váltja fel, eszközeit pedig – a háborús bűncselekmények ügyében illetékes törvényszékektől az államok közötti

viták rendezésére hivatott bíróságokig – gyakran megkerülik vagy meggyengítik, ami pusztító következményekkel jár a politikai kultúrára és az együttélésre nézve.¹⁸⁵

203. Ebben az összefüggésben a béke építése háttérbe szorult: a fejlesztési együttműködést, a leszerelést, a konfliktusok megelőzését és a kölcsönös bizalom építését az erő logikájának nevében félreteszik. Így a humanitárius jog vívmányai is veszélybe kerülnek: az agresszióra adott válasz arányosságának elvét, a vízhez, élelemhez és más, az élethez nélkülözhetetlen javakhoz való hozzáférés védelmét, valamint a civilek és a gyermekek életének tiszteletben tartását idejétmúlt, naiv eszmékként kezelik.

Az állítólágos politikai realizmus

204. Jelentős lelki és kulturális vakság korában élünk. Egy hamis pragmatizmus arra ösztönöz, hogy elvágjuk az emlékezet gyökereit, mintha lehetséges volna a múlttal szakítva egyfajta „új teremtésbe” kezdeni. Ebbe a történelmi nihilizmusba még az is beleeshet, aki nagy erkölcsi elvekre hivatkozik, azzal áltatva magát, hogy a 20. század borzalmai többé nem ismétlődhetnek meg. Valójában ugyanazok a folyamatok térnek vissza új formákban. Úgy tűnik, ismét a fegyveres egyensúly és az elrettentés logikája válik uralkodóvá. Ám a hidegháború bipoláris helyzetével ellentétben ma a szereplők és a konfliktusok színtereinek megsokasodása egyre törekenyebbé teszi ezt a logikát. A kiélezett szembenállás aszimmetrikus és „hibrid” háborúk felé sodor, melyeket gazdasági, pénzügyi és informatikai téren is vívnak, és amelyekben dezinformációval és félelmet szító kampányokkal igyekeznek befolyásolni a közvéleményt. Sok országban, a globális Délen is, a katonai kiadások növelését a bizonytalan jövőre vagy az érzékelt fenyegetésekre adható egyetlen válaszként állítják be, miközben ennek valódi árát a legszegényebbek fizetik meg, akik azt tapaszt-

¹⁸⁵ Vö. *Beszéd a Keleti Egyházakat Segítő Szervezetek Tanácsa (ROACO) plenáris ülésének résztvevőihöz* (2025. június 26.), AAS 117 (2025) 847–849.

talják, hogy egyre kevesebb forrást fordítanak az egészségügyre, az oktatásra és a szociális ellátásra.

205. Mindennek gyökerénél az a hamis „realizmus” áll, amelynek nemcsak az erő bevett logikája az alapja, hanem egy olyan kulturális és antropológiai meggyőződés is, amely szerint a háború szükségképpen hozzátartozik az emberi természethez. Mindig is így volt – mondják –, rövid közjátékokat leszámítva, és mindig is így lesz! A kérdés tehát már nem a béke – amely viszonyítási pontként már eltűnt a nemzetközi horizontról –, hanem az, hogy miként és mikor kell katonailag fellépni, miközben azt hangoztatják, hogy felelőtlenség volna nem készülni a harcra. Ezzel szemben valójában a *Realpolitik*, vagyis a politikai „realizmusnak” az a formája felelőtlen, amely az elkerülhetetlennek tartott háborúba való beletörődést elülteti az emberek lelkiismeretébe és a kultúrába, a békét és a párbeszédet pedig utópisztikus vagy irracionális álláspontoknak minősíti, melyek nem vesznek tudomást a valós veszélyekről. Épp ellenkezőleg, a béke nem naiv remény, és nem is pusztán a háború hiánya, hanem az igazságosság és a szeretet mindig lehetséges gyümölcse.

206. Ebben a légkörben a nihilizmus és a pragmatizmus összefonódnak, és rendkívül súlyos hibákat tesznek elfogadottá: vallási szélsőségek és identitárius fanatizmusok irracionális ökonomizmussal szövetkeznek, miközben a politika könnyen folyamodik dezinformációhoz, az ellenfél nevetségessé tételéhez, módszeres félelem- és indulatkeltéshez. Így a másik különbözőségét egyre inkább fenyegetésként élik meg az emberek; ez pedig birtoklási vágyat, uralomvágyat, hegemon törekvéseket, hatalmi visszaéléseket, különbözőségtől való félelmet táplál, s olyan talajt készít elő, amelyen szinte észrevétlenül alakulhatnak ki új konfliktusok.¹⁸⁶

¹⁸⁶ Vö. FERENC PÁPA: *Üzenet a béke 53. világnapjára* (2019. december 8.), *AAS* 112 (2020) 54–61.

207. Ez termékeny talaj újabb háborúk számára, melyek talán még a korábbiaknál is veszélyesebbek, mert félő, hogy minden etikai határt átlépnek. Amit egykor elfogadhatatlannak tartottak, azt ma szinte habozás nélkül meg lehet tenni, miközben a nemzetközi reakció inkább az egyes kormányok érdekeihez igazodik, mintsem a történetek objektív súlyosságához. Úgy tűnik, a döntéseket ma már szinte kizárólag gazdasági megfontolások vezérlik, melyeket média által keltett illúziókkal, mesterséges eufóriákkal és olyan „álmokkal” próbálnak igazolni, amelyek aztán elkerülhetetlenül szertefoszlanak, frusztrációt okoznak, és újabb erőszakot szülnek. Amikor az emberek arra a meggyőződésre jutnak, hogy semmi sincs, ami valóban igaz lenne, és hogy az „elvek” nem többek üres buroknál, éppen a szívükben gyullad meg az intolerancia és az agresszivitás újabb robbanásainak gyújtózsínója.

208. Ebben a helyzetben nyitott kérdés marad, milyen tényleges biztosítékok vannak az újabb erőszak megelőzésére. Amikor egy kultúra megszokottá teszi és igazolja a konfliktust, veszélyes sodródás veszi kezdetét: ami ma elképzelhetetlennek tűnik, az holnap elfogadhatóvá válhat hasznossági vagy biztonsági megfontolások alapján. Nem zárhatjuk ki, hogy a súlyos társadalmi feszültségekkel terhelt országokban egyesek végül a fegyveres konfliktust a belső problémákról való figyelemelterelés hatékony módjának és a nehézségek cinikus kezelésére szolgáló eszköznek tekintsék.

209. Különös felelősség terheli azokat, akik a kutatás világában dolgoznak. E terület szereplőinek – tudósoknak, vállalkozóknak, befektetőknek, felsőoktatási és kutatási intézmények vezetőinek, politikusoknak és másoknak – az átláthatóság és a felelősség jegyében kell dolgozniuk, mindig szem előtt tartva azt a tágabb összefüggést, amelybe az általuk is előmozdított technológiai fejlődés – beleértve a mesterséges intelligenciához kapcsolódó fejlődést – illeszkedik. Amikor valaki csak a saját szakterületére figyel, abban az illúzióban él, hogy erkölcsileg semleges feladatot végez,

és kerülí azt a kérdést, hogy milyen végső célok vezérlik az egyes kísérleteket: így fennáll a veszélye annak, hogy – akár akaratlanul is – olyan sötét projektekben működik közre, amelyek az erőszak, a manipuláció és az uralom új formáit táplálják.

A szeretet civilizációjának építése

210. Egy állandó háborúskodásban élő világ építése rossz, és nevén kell nevezni. Az általunk megélt valóság ilyen leírása komornak vagy pesszimistának tűnhet, de szükségesnek tartom, hogy ezt szóvá tegyük. A keresztény szemlélet azonban nem merül ki a rossz szóvá tételében. Mi a történelmet a Feltámadt Megfeszített fényében szemléljük; az Atya neki adott „minden hatalmat égen és földön” (Mt 28,18). A jelent nem lezárt sorsként értelmezzük, hanem a személyes és közösségi megtérés nyitott terepeként. És hiszünk Isten országának erejében: ez az ország mustármagnyi kicsínységből fejlődik, mint az elvetett mag, amely kicsírázik és növekszik (vö. Mk 4,26–32). Közben a zűrzavar zaja vesz körül bennünket, a jó csendben nő ki a földből. A próféta szavaival: „Íme, újat cselekszem: most sarjad, nem látjátok?” (Iz 43,19).

211. A történelem figyelmes olvasása megerősíti ezt. A legsötétebb éjszakákban is támaszt az Úr olyan férfiakat és nőket, akik nem törődnek bele a rosszba, és kitartanak a jóban: védelmezik a gyengéket, és utat nyitnak a kiengesztelődés felé. A szenteknek és az igazaknak, a gyakran elfeledett béketeremtőknek az emléke arról tanúskodik, hogy a kegyelem nem szünteti meg varázslásra a konfliktust, hanem tevékeny ellenállást támaszt a rosszal szemben, és meglepő kreativitást a jóban. A keresztények látják a sötétséget, és nevén nevezik, de nem állnak meg a szemlélésénél: ismerik a világosságot, és tudják, hogy a sötétség nem fogadta be, és nem győzheti le (vö. Jn 1,5). Ezért ott is a jót szolgálják, ahol

úgy tűnik, a fájdalomé az utolsó szó: a remény isteni erénye tartja meg őket, mely távlatot és irányt ad a valóságnak.

Mindannyian megtehetjük, ami rajtunk áll

212. Ezen a ponton azonban egy alattomos kísértés környékezik meg bennünket: azt gondoljuk, hogy a problémák túl nagyok, mi pedig túl kicsik vagyunk, s ezért döntéseink semmin sem változtatnak. Ez az önfeladás kifinomult formája, mely gyakran realizmusnak álcázza magát. Kétségtelen, hogy nem mindenkinek egyforma a lehetősége a valóság alakítására: van, aki kormányoz, aki befektetésekről dönt, aki intézményt vezet, aki kutat, aki nevel, aki tájékoztat, aki termel; és van, akinek látszólag nincs mása, mint a maga mindennapi élete. A felelősségtől mégsem mentes senki. Mindenkinek megvan a maga cselekvési tere, és ott – nem máshol – választania kell, hogy az erő logikáját erősíti-e (akár csak közönnyel, cinizmussal, hazugsággal, gyűlölettel), vagy a béke logikáját őrzi-e (igazsággal, mértéktartással, közelséggel, gondoskodással).

213. A huszadik század egyik katolikus írója, John Ronald Reuel Tolkien egyik regényhősnének szavaival így fogalmazta meg felelősségünket: „Nem a mi dolgunk, hogy a világ minden eljövendő áramlatán úrrá legyünk; a mienk az, hogy most segítsünk, amikor élünk, most gyomláljuk ki a gázságot az ismerős mezőkről, hogy azok, akik utánunk következnek, tiszta földet műveljenek.”¹⁸⁷ A szeretet civilizációja nem egyetlen látványos tettből születik, hanem sok apró, töretlen hűségből, melyek gátat vetnek az elembertelenedésnek. Ezért érdemes megállnunk és áttekintenünk néhány szempontot arra vonatkozóan, hogy miként járulhatunk hozzá – ki-ki a maga területén – a szeretet civilizációjának építésé-

¹⁸⁷ J. R. R. TOLKIEN: *The Lord of the Rings. The Return of the King*, Part III, Book Five, Chapter IX, New York, 1965, 190. [Magyarul: J. R. R. TOLKIEN: *A Gyűrűk Ura. A király visszatér*, III. rész, Ötödik könyv, IX. fejezet, ford. Göncz Árpád, Európa, Budapest, 2020, 1295.]

hez. Anélkül, hogy a témát kimerítően tárgyalnám, a mindennapi és közéleti felelősségvállalás öt cselekvési irányát javaslom: fegyverezzük le a szavakat, építsük a békét igazságosságban, tegyük magunkévá az áldozatok nézőpontját, ápoljunk egészséges realizmust, adjunk új lendületet a párbeszédnek és a multilateralizmusnak.

Fegyverezzük le a szavakat

214. Az első, amit egy emberibb civilizációért tehetünk, az, hogy odafigyelünk a szavainkra. „Fegyverezzük le a szavakat, s ezzel segítjük lefegyverezni a földet!”¹⁸⁸ Óriási ereje van a szavaknak, s ezt a mindennapi kommunikációban is tapasztaljuk, amikor valaki olyasmit mond nekünk, ami jó vagy rossz irányban megváltoztatja lelkiállapotunkat. „A béke mindegyikünkönél kezdődik: azzal, ahogyan másokra nézünk, ahogyan másokat hallgatunk, ahogyan másokról beszélünk; s ebben az értelemben alapvető fontosságú az, ahogyan kommunikálunk: nemet kell mondanunk a szavak és képek háborújára, el kell utasítanunk a háború paradigmáját.”¹⁸⁹ Mindannyiunknak lelkiismeret-vizsgálatot kell tehát tartanunk: meg kell vizsgálnunk a szavakat, amelyeket használunk, a beljük ivódott előítéleteket és a bennük lakozó nyílt vagy burkolt agresszivitást. Valós lehetőségünk van hozzájárulni a jóhoz, valahányszor igazat mondunk, bölcs tanácsot adunk, támogatjuk azt, aki vigaszra szorul, szóvá teszünk egy igazságtalanságot, vagy hangunkat kölcsönözzük annak, akinek nincs hangja.

Építsük a békét igazságosságban

215. Mindannyian – ki-ki a maga szintjén – hozzájárulhatunk a béke alapjához: az igazságossághoz. Mi ugyanis nem akármilyen békét keresünk, nem a konfliktus hiányát mindenáron, hanem azt az igazi békét, amely az igazságosságból születik. „Szoros kap-

¹⁸⁸ *Beszéd a sajtó képviselőihez* (2025. május 12.), *AAS* 117 (2025) 682.

¹⁸⁹ Uo.

csolat van mindegyikünk igazságossága és mindannyiunk békéje között.”¹⁹⁰ A zsoltár „az igazságosság és a béke csókot vált” (Zsolt 85,11b) verséhez fűzött magyarázatában Szent Ágoston ezt írja: „Nincs, aki nem akarná a békét, de nem mindenki akarja cselekedni az igazságosságot. [...] Cselekedd az igazságosságot, mert az igazságosság és a béke megcsókolják egymást, nem vitatkoznak egymással. Te miért vitatkozol az igazságossággal? Az igazságosság ezt mondja neked: Ne lopj! – és nem hallod meg; Ne törj házasságot! – és nem akarod meghallani; Ne tedd másnak, amit te nem akarsz elszenvedni, ne mondd másnak, amit te sem akarsz, hogy neked mondjanak. [...] El akarsz jutni tehát a békéhez? – Cselekedd az igazságosságot!”¹⁹¹ Tehát ne fáradjunk bele az igazságosság keresésébe!

Tegyük magunkévá az áldozatok nézőpontját

216. Vannak helyzetek, amelyekben, ha emberek akarunk maradni, fel kell hagynunk a tévózással, és állást kell foglalnunk. Vannak konfliktusok, amelyekben nem helyes semlegesnek maradni, és nem elég úgy vélni, hogy „nem vagyunk cinkosok”.¹⁹² Amikor civilek bombázásának, kórházak, iskolák vagy létfontosságú infrastruktúrák elleni támadásoknak, gyermekeket sújtó erőszaknak vagyunk tanúi, olyan botrányokkal állunk szemben, amelyek magát az emberséget sebzik meg. Ezért nem maradhatunk az elvont elemzések szintjén. Amint Ferenc pápa emlékeztetett rá, „meg kell érintenünk a szenvedők testét”:¹⁹³ látnunk kell az arcokat,

¹⁹⁰ SZENT II. JÁNOS PÁL PÁPA: *Üzenet a béke harmincegyedik világnapjára* (1998. január 1.), 1, *AAS* 90 (1998) 147.

¹⁹¹ SZENT ÁGOSTON: *Enarrationes in Psalmos*, 84, 12, *CCSL* 39, Brepols, Turnhout, 1956, 1172–1173. [Magyarul: *Zsoltármagyarázatok*, 4. kötet, 71–91. zsoltár, ford. Diós István, Jel, Budapest, 2018, 243–244. (Kis változtatással – a fordító.)]

¹⁹² Vö. FERENC PÁPA: *Dilexit nos* enciklika Jézus Krisztus szívének emberi és isteni szeretetéről (2024. október 24.), 22, *AAS* 116 (2024) 1375–1376.

¹⁹³ FERENC PÁPA: *Fratelli tutti* enciklika a testvériségről és a társadalmi barátságról (2020. október 3.), 115, *AAS* 112 (2020) 1008–1009.

meg kell hallgatnunk a történeteket, fel kell ismernünk a sebeket. A fájdalmas eseményeknek történelemre és emlékezetre egyaránt szükségük van: az előbbire azért, hogy megpróbáljuk elbeszélni a tényeket, az utóbbira azért, hogy tanúságot tegyünk arról, amit átéltünk.

217. Az, hogy a tájékoztatásban és a nevelésben teret adunk az áldozatok nézőpontjának és hangjának, segít, hogy valóban tudatára ébredjünk a háborúban és általában minden erőszakban rejlő rossz mérhetetlen mélységének; hogy ne fogadjuk el normálisnak a konfliktus logikáját; hogy ne fordítsuk el tekintetünket, amikor az emberi méltóságot lábbal tiporják; és hogy visszaadjuk a sebzett embereknek azt a méltóságot, hogy emberszámba veszik és meghallgatják őket.¹⁹⁴ Ha odafigyelünk ezekre a hangokra, megerősödik bennünk az a meggyőződés, hogy az erőszakos kisebbségektől eltekintve az emberiség nem akar háborút. Az egyház különösen is az áldozatok élő emlékezetének helye lehet. Amint Szent VI. Pál emlékeztetett rá, az egyház kötelességének érzi, hogy magáévá tegye mind a múltbeli háborúk halottainak, mind a háborúk sebeit még hordozó élőknek a hangját, hogy kiáltásuk békére és egyetértésre szólító felhívássá, ne pedig újabb konfliktusok előjátékává váljon.¹⁹⁵

Ápoljunk egészséges realizmust

218. Egészséges realizmusra van szükségünk, amely elkerüli mind a politikai idealizmust, mind a cinizmust. Létezik ugyanis olyan idealizmus, amely saját világszemléletének megmentése érdekében szelektálja a tényeket, elferdíti és átnevezi őket, s végül a saját meggyőződéseire szabott valóságban él. Ugyanakkor létezik egy eltorzult realizmus is, mely összetéveszti a ténymegállapítást a beletörődéssel: mivel az erő uralkodik, arra a következtetésre jut,

¹⁹⁴ Vö. uo. 261, *AAS* 112 (2020) 1062.

¹⁹⁵ Vö. SZENT VI. PÁL PÁPA: *Beszéd az Egyesült Nemzetek Szervezetének huszadik közgyűlésén* (1965. október 4.), *AAS* 57 (1965) 878–879.

hogy uralkodnia is kell. A hiteles realizmus nem mond le a világ megváltoztatásáról: azzal kezdi, hogy világosan látja az érdekeket, a félelmeket, a korlátokat és az erőviszonyokat, éppen azért, hogy felmérje, mit lehet elérni és milyen lépésekkel. A politikát nem redukálja erkölcsre, de nem is szolgáltatja ki az erőszaknak: járható utakat keres, hogy a béke több legyen pusztá szónál; törekvése ezért hiteles intézményekre, ellenőrizhető garanciákra, türelmes tárgyalásokra, a konfliktusok megelőzésére és a civilek védelmére irányul.

Adjunk új lendületet a párbeszédnek

219. A szeretet civilizációjának építéséhez gyakorolnunk kell a párbeszédet. Ez az emberek és népek együttélésének legfőbb eszköze, és a nyílt konfliktus alternatívája. Már XII. Piusz is emlékeztetett erre a második világháború előestéjén, amikor kijelentette, hogy a békével semmit sem veszítünk, a háborúval viszont mindent elveszíthetünk, és hogy az embereknek újra beszélniük kell egymással, mert az őszinte és kitartó megbeszélés mindig lehetőséget nyit a tisztességes megoldásra.¹⁹⁶

220. A párbeszéd az emberek hétköznapi életének része, nem csak az államok közötti kapcsolatokban van helye. Olyan attitűdöt kell kialakítanunk, amely testvéri kapcsolatok építésére irányul: ezek meghallgatásból, őszinte pillantásokból, egymásra szánt időből, sőt együtt elvesztegetett időből születnek. Mert ha megtapasztaljuk a valódi találkozást a másikkal, a tőlünk különbözővel, az idegennel, a migránssal, sokkal nehezebb lesz akár csak elképzelni is a háborút.

221. A politika szintjén sürgősen át kell térni az „erőre épülő kultúráról” egy valódi „tárgyalási kultúrára”, amelyben a párbeszéd és a diplomácia a konfliktuskezelés szokásos útjává válnak,

¹⁹⁶ Vö. XII. PIUSZ PÁPA: *Un'ora grave* kezdetű rádióüzenet (1939. augusztus 24.), AAS 31 (1939) 334.

amint azt Giorgio La Pira is szorgalmazta: „A háború módszerét a béke módszerével kell felváltani: a tárgyalás, a találkozás, a közeledés módszerével, vagyis az igazán emberi módszerrel!”¹⁹⁷ Annak tudata, hogy a népek sorsa közös, megkívánja, hogy a tárgyalás kultúrája egyre inkább közösen vállalt politikai és kulturális elkötelezettséggé váljon, mely képes fokozatosan eltávolítani az embe-
riséget az erőszak spiráljától.

222. Azoknak, akiknek a kormányzás megtiszteltetése és terhe jutott osztályrészül, szeretném megismételni néhány szavamat, amelyet pápaságom kezdetén mondtam: „A népek békét akarnak, s én nyílt szívvel azt mondom a népek vezetőinek: találkozzunk, folytassunk párbeszédet, tárgyaljunk! A háború sosem elkerülhetetlen, a fegyverek elhallgathatnak és el is kell hallgatniuk, mert a problémákat nem megoldják, hanem súlyosbítják; mert az vonul be a történelembe, aki békét vet, nem pedig az, aki áldozatokat arat; mert a többiek elsősorban nem ellenségek, hanem emberek: nem rossz emberek, akiket gyűlölnünk kell, hanem szemé-
lyek, akikkel beszélnünk kell. Kerüljük az erőszakos narratívákra jellemző manicheus szemléletet, mely jókra és rosszakra osztja a világot.”¹⁹⁸

223. Az erőszak logikájának elutasításában döntő szerepet játszik a vallások közötti párbeszéd, mert a nagy spirituális utak közép-
pontjában a béke üzenete áll.¹⁹⁹ Aki Isten nevével akarja igazolni a terrorizmust, az erőszakot vagy a háborút, az elárulja Isten arcát:

¹⁹⁷ GIORGIO LA PIRA: *Riflessioni sul Concilio. Discorso del Sindaco di Firenze Prof. Giorgio La Pira alle "Guides de France"* (Roma, 4 settembre 1962) [Gondolatok a zsinatról. Giorgio La Pira professzornak, Firenze polgármesterének beszéde a „Guides de France” cserkészmozgalomhoz (Róma, 1962. szeptember 4.)], Firenze, 1962, 6.

¹⁹⁸ *Beszéd a keleti egyházak jubileumának résztvevőibez* (2025. május 14.), AAS 117 (2025) 686.

¹⁹⁹ Vö. FERENC PÁPA: *Fratelli tutti* enciklika a testvériségről és a társadalmi barátságról (2020. október 3.), 271, AAS 112 (2020) 1066.

aki a vallás nevében harcol, valójában magát a vallást támadja.²⁰⁰ „Assisi szelleme” – melyet Szent II. János Pál hívott életre, és amely Ferenc pápa törekvéseiben élt tovább, például az al-Azhar nagymámjával folytatott párbeszédben – megmutatja, hogy a hívők újra meríthetnek saját spirituális hagyományaik leghitelesebb forrásaiból; e hagyományokban nincs helye a szakralizált gyűlöletnek.

A diplomácia és a multilateralizmus szükségessége

224. A nemzetközi kapcsolatokban a párbeszéd a diplomácia nélkülözhetetlen eszköze a konfliktusok megelőzésére és a bizalmi kapcsolatok helyreállítására. A korunkra jellemző impulzív kommunikációval, agresszív retorikával és erőlogikával szemben „a diplomácia hivatása az, hogy mindenkiel előmozdítsa a párbeszédet, beleértve a »kellemetlenebbnek« tartott tárgyalópartnereket is, illetve azokat is, akiket nem tartanánk tárgyalásra jogosultnak”,²⁰¹ a végsőig alázatot és türelmet tanúsítva, hogy összekapcsolja a konfliktusban álló felek jóakarátának legcsekélyebb jeleit is, s ezzel elindítsa a megbékélés folyamatát.

225. A kibertér is a szembenállás terepévé vált: a kibertámadások, az adatmanipuláció és a mesterséges intelligencia segítségével szervezett befolyásolási kampányok egész országokat destabilizálhatnak, még mielőtt nyílt fegyveres összecsapásra kerülne sor. Ezen a területen ráadásul gyakran nehéz megállapítani, kit terhel a felelősség: amikor nem világos, ki támadott, megnő az aránytalan reakciók, az értékelési hibák és az eskalációs spirálok veszélye. Ezért olyan diplomáciára van szükség, amely ebben az új környezetben is képes működni: tárgyal a digitális technológiák

²⁰⁰ Vö. FERENC PÁPA: *Békefelhívás a „Békeszomj: vallások és kultúrák párbeszédben” című imanap alkalmából Assisiben* (2016. szeptember 20.), *AAS* 108 (2016) 1124.

²⁰¹ FERENC PÁPA: *Beszéd a Szentszékhöz akkreditált diplomáciai testület tagjaihoz* (2025. január 9.), *AAS* 117 (2025) 110.

használatára vonatkozó közös szabályokról, megvédi a civileket és a legkiszolgáltatottabbakat az erőszak láthatatlan, de nem kevésbé valós formáitól.

226. A nemzetközi szervezetek – különösen az ENSZ – továbbra is nélkülözhetetlen eszközök a szeretet civilizációjának előmozdítására: támogatják a nemzetek közötti párbeszédet, a konfliktusok békés rendezését, a népek átfogó fejlődését, a legkiszolgáltatottabb emberek védelmét, a leszerelést és a teremtvédelmet. Ezeken a szervezeteken keresztül a nemzetközi közösség törekedhet arra, hogy csökkentse az egyenlőtlenségeket, megvédje a menekültek és a kisebbségek jogait, felszabadítson fegyverkezésre fordított erőforrásokat, hogy azokat az emberek felemelkedésének szolgálatába állítsa, és védelmezze közös otthonunkat. A Szentszék támogatja és kíséri ezt a törekvést, ugyanakkor elismeri, hogy az ENSZ és a nemzetközi politikai rendszer jelenlegi gyengesége mélyreható reformok szükségességére mutat rá: nem csupán technikai kiigazításokra van szükség, mert a meggyőződés- és értékválság a nemzetek életének etikai alapjait is érinti, és megnehezíti, hogy a multilateralizmust a valódi közjó szolgálatába állítsuk.²⁰²

227. Nemzetközi téren a Szentszék diplomáciája az irgalmasság evangéliumi elvét a politikai cselekvés konkrét kritériumává teszi. Ez az egyik módja annak, ahogyan a Szentszék az emberiséget szolgálja: megszólítva az emberek lelkiismeretét, szeretetre és igazságra hívja őket, védelmezi minden ember méltóságát, és hangjává válik a szegényeknek, a migránsoknak és a háborúk áldozatainak. Ily módon a pápai diplomácia az egyház egyetemességét fejezi ki, s egy olyan, szereteten alapuló civilizáció építéséhez járul hozzá, amelyben az új technológiák is a közjót szolgálják.

²⁰² Vö. FERENC PÁPA: *Beszéd a FAO harmincnyolcadik ülészakának résztvevőihöz* (2013. június 20.), *AAS* 105 (2013) 616–617.

Imádkozzunk és reméljünk

228. Ezek a törekvések az imádságból táplálkoznak, és maguk is táplálják azt. Számunkra ugyanis a béke mindenekelőtt „Istentől ered, attól az Istentől, aki mindannyiunkat feltétel nélkül szeret”.²⁰³ A béke olyan ajándék, amelyet Jézus húsvét napján adott tanítványainak: „Béke veletek! Ez a feltámadt Krisztus békéje, fegyvertelen és lefegyverző béke, alázatos és állhatatos béke.”²⁰⁴ Ezekkel a szavakkal köszöntöttem az egyházat és a világot azon a napon, amikor pápává választottak, és szeretném megismételni őket, s ezzel mindenkit arra hívni, hogy kérje ezt az ajándékot. Ne fáradjunk bele, hogy imádkozzunk a békéért, és tegyünk azért, hogy megvalósuljon kapcsolatainkban és a társadalomban!

²⁰³ *Beszéd az első „Urbi et Orbi” áldás alkalmából* (2025. május 8.), AAS 117 (2025) 660.

²⁰⁴ Uo.

BEFEJEZÉS

229. „Mindenkí vigyázzon, hogyan épít” (1Kor 3,10): ezek Szent Pál szavai, aki az egység megőrzésére buzdítja a korintusi keresztényeket. Kedves testvéreim, elgondolkodtunk, milyen világot építünk, és feltettük a kérdést, mit jelent védelmezni az emberi személyt a mesterséges intelligencia korában. Megfontolásaink végén egy mértéktartó és komoly elkötelezettséget kívánó keresztény életprogramot szeretnék javasolni, amellyel az evangélium fényében megélhetjük ezt a korszakváltást. Ez az életprogram Isten tervének szemléléséből születik, Isten igéjéből és az eucharishtiából táplálkozva megéli az egyház egységét, a közös szolgálatában építi a világot, és együtt imádkozik Szűz Máriával.

Az Ige testté lett

230. Egy olyan világban, amelyet piacok és befolyási övezetek megszerzésére irányuló számos törekvés sző át – gyakran megnyugtató retorikába és csábító ideológiai eszmerendszerbe csomagolva –, szívünk szükségét érzi annak, hogy egy másfajta, bölcs és jóságos tervet fedezzen fel, hasonlót ahhoz, amelyet Mária szemlél a *Magnificat*-ban, amikor azt hirdeti, hogy Isten irgalma nemzedékről nemzedékre megmarad azokon, akik istenfélők.²⁰⁵ Az irgalmasságnak ez a terve ma is – az algoritmusok és a globális hálózatok által meghatározott gyors és nyugtalanító változások közepette – átszővi a történelmet, s az evangéliumi élet irányítójává válik a digitális korban.

231. A középpontban a megtestesülés misztériuma áll: az Ige testté lett, és közöttünk ütötte fel sátrát. A Fiú szegény és sebezhető teste méltóságuktól megfosztott és elnémított megannyi

²⁰⁵ Vö. *Homília Szűz Mária, Isten anyja főünnepének első esti dicséretén* (2025. december 31.), *L'Osservatore Romano*, 2026. január 2., 1–2.

testvérünk testét juttatja eszünkbe;²⁰⁶ s e közelség révén a béke ajándéka paradox módon lép a világba: az Isten gyermekévé válás hatalmaként, mely akkor éled fel bennünk, amikor hagyjuk, hogy megérintsen bennünket a kicsinyek sírása, az idősök törekénysége, az áldozatok hallgatása, azok erőfeszítése, akik küzdenek a rossz ellen, amelyet nem akarnak elkövetni.²⁰⁷ Ebben a sebzett és szeretett testben az Atya megmutatja nekünk annak az életnek az igazi emberségét, amely nyitottságban és közösségben teljesedik ki, s amely végül azt a vágyat ébreszti bennünk, hogy legyen meg az ő akarata, amint a mennyben, úgy a földön is.²⁰⁸

232. A transzhumanizmus és egyes poszthumanista irányzatok egy feljavított és szinte testetlen emberség elérésére töreksenek, ígéreteikben azonban egy bennünket is érintő vágyat ismerünk fel: annak szükségét, hogy életünk teljesebb, a törekénységnek és a szenvedésnek kevésbé kitett legyen. A megtestesülés azonban más utat nyit meg. Miközben régi és új ideológiák arra ösztönzik az embert, hogy a technológia segítségével meghaladja emberségének korlátait, és mások fölé emelkedve uralmat gyakoroljon, Isten Fiának misztériuma, aki belép emberi létállapotunkba, épp ellenkező mozgást tár elénk: az élő Isten alászáll történelmünkbe, hogy megszabadítson minden szolgaságtól,²⁰⁹ magára veszi gyengeségünket, és az üdvösség helyévé alakítja. Az emberi életnek nincs olyan időszaka, sem állapota, amely méltatlan lenne Istenhez: „Hitünk tanítása szerint misztériumainkban egy jászolban születő Istent imádunk, egy Júdeában élő és vándorló Istent,

²⁰⁶ Vö. *Homília Urunk születésének főünnepén* (2025. december 25.), *L'Osservatore Romano*, 2025. december 27., 3.

²⁰⁷ Vö. uo.

²⁰⁸ Vö. *Úrangyala Urunk megjelenésének főünnepén* (2026. január 6.), *L'Osservatore Romano*, 2026. január 7., 3.

²⁰⁹ Vö. *Homília Urunk születésének főünnepén, az éjjeli misén* (2025. december 24.), *L'Osservatore Romano*, 2025. december 27., 2.

egy kereszten meghaló Istent, egy sírban fekvő halott Istent.”²¹⁰ Ennek értelmében az emberiség jövője azon múlik, hogy képesek vagyunk-e befogadni ezt az isteni módot: közelívé válni, osztozni a világ terhében és belülről átalakítani a kapcsolatokat. „Ó, mily csoda [...]: az ember Isten, s ez az Istenember végigjárja mindezeket a helyzeteket, elviseli mindezeket az állapotokat, és önmagában nemesíti, megszenteli és istenivé teszi azokat!”²¹¹ Az embert az az isteni szeretet menti meg, amely az ember történelmének legtörekenyebb pontjáig alászáll, és annak mélyéről újjáteremti ezt a történelmet.

233. Ezért mint hívó a hívők között arra hívlak benneteket, hogy szemléljük a Fiú arcában azt a *nagyszerű emberséget*, amely a mesterséges intelligencia korát is megvilágítja. Krisztusban megértjük, hogy az ember arra kapott meghívást, hogy munkatárs legyen a teremtés művében, ne pedig a szabadságát és felelősségét korlátozó technológiai folyamatok rezignált szemlélője.²¹² Az a méltóság, amelyet a Szentlélek mindannyiunkba bevés, abban is felismerhető, hogy képesek vagyunk kritikusan gondolkodni, választani, önzetlenül szeretni, hiteles kapcsolatokat kialakítani. Nincs olyan számítási rendszer, bármilyen kifinomult legyen is, amely képes önmagát odaadó szívet vagy a jót felismerő lelkiismeretet létrehozni. Még ha a gépek kiemelkedő hatékonyságúak is, a történelem középpontja akkor is egy emberi arc marad, mely azt kéri, hogy szegezzük rá tekintetünket. Ez az emberi arc az a teljesség, amely felé a történelem halad. Ez az egybefoglalás (recapitulatio) misztériuma, annak bizonyossága, hogy az Atya úgy határozott,

²¹⁰ PIERRE DE BÉRULLE: *De l'état et des grandeurs de Jésus, Discours IV: Unité de Dieu en ce mystère* [Jézus állapotáról és nagyságáról. IV. értekezés: Isten egysége ebben a misztériumban (ti. a megtestesülésben)], in *Œuvres complètes*, Migne, Paris, 1856, col. 218.

²¹¹ Uo.

²¹² Vö. Beszéd a „Mesterséges intelligencia és közös otthonunk gondozása” című konferencia résztvevőibez (2025. december 5.), *L'Osservatore Romano*, 2025. december 5., 2.

hogy Krisztushoz, az egyetlen Főhöz vezet vissza mindent, ami a mennyben és a földön van (vö. Ef 1,10). Ebben a tervben semmi sem vész el abból, ami valóban emberi, hanem minden megtisztul és egyesül Abban, aki összegyűjt minden lélettöredéket, minden könnyet és minden valódi emberi vívmányt, hogy megmentse a semmitől, és megváltva átadja az Atyának.

Egy test Krisztusban

234. A lelkiség, amelyre szükségünk van, eucharisztikus lelkiség, vagyis a szeretetben megvalósuló egyházi egység lelkisége. A megtestesülés és a húsvét azt az Istent tárja fel előttünk, aki belép emberi létállapotunkba, és önmaga odaajándékozása által átformálja azt. Ez az ajándék jelenvaló és hatékony marad az eucharishtiában, melyben az Úr közli önmagát, s egybegyűjti az egyházat, hogy felajánlása az egység alapjává és az új élet forrásává váljon. Ebből a közösségből születik a keresztény szolidaritás is, hiszen „a Krisztussal való egyesülés egyúttal egyesülés mindazokkal, akiknek ő önmagát adja”.²¹³ Amint Szent Ágoston elmagyarázza egyháza újonnan megkeresztelt tagjainak, az oltáron lévő kenyér és bor a Krisztusban hívők egységének szentsége: „Amit látunk, annak anyagi formája van, amit értünk rajta, annak lelki hatása van. Ha meg akarod érteni Krisztus testének [misztériumát], hallgasd az apostolt, aki ezt mondja a hívőknek: »Ti Krisztus teste vagytok, s egyenként tagjai« (1Kor 12,27). Ha tehát ti Krisztus teste és tagjai vagytok, az Úr asztalán a ti misztériumotok van jelen: saját misztériumotokat veszitek magatokhoz. Arra, amik vagytok, azt felelitek: »Ámen«, s ezzel a válasszal aláírtjátok. Azt mondják ugyanis neked: »Krisztus teste«, te pedig így válaszolsz: »Ámen.« Légy Krisztus testének tagja, hogy igaz legyen az ámened.”²¹⁴

²¹³ XVI. BENEDEK PÁPA: *Deus caritas est* enciklika a keresztény szeretetről (2005. december 25.), 14, *AAS* 98 (2006) 228.

²¹⁴ SZENT ÁGOSTON: *Kétszázhetvenkettedik beszéd: In die Pentecostes ad infantem de sacramento* [Pünkösd napján az újonnan megkereszteltetekhez az eucharisztia szentségéről], *PL* 38, Paris, 1863, col. 1247.

235. Az „ámen”, amelyet a liturgiában kimondunk, a test, amelyet eszünk, és a vér, amelyet iszunk, egész életünknek alakot adnak. Az eucharisztia „a legszemélyesebb találkozás az Úrral, mindazonáltal sosem pusztán egyéni ájtatosság”.²¹⁵ Ebben válik láthatóvá, hogy mi „Krisztus egyháza vagyunk, az ő tagjai, az ő teste. Őbenne testvérek vagyunk. Krisztusban, jóllehet sokan és különbözőek vagyunk, mégis egyek vagyunk: »In Illo uno unum.«”²¹⁶ Az eucharisztia megnyit bennünket az igazságosságra és az osztozásra, arra, hogy elsődlegesen azokra figyeljünk, akik a szegénység és a kirekesztettség terhét hordozzák. És miközben az új gazdasági és technológiai hálózatok kirekesztést, elszigetelődést és függőségeket idézhetnek elő, az egyház arra kap meghívást, hogy az eucharisztiaiból táplálkozva más zsinórmértéket tegyen láthatóvá: őrizze a kapcsolatokat, visszaadja hangjukat a láthatatlanoknak, és a folyamatokat a személyek méltóságához igazítsa.

Korunk építkezése

236. A lelkiiség, amelyet szeretnék felkínálni, a „bölcс építőmester” lelkiisége, aki Isten országának reményétől vezérelve azon fáradozik, hogy a világot a jó szolgálatában építse (vö. 1Kor 3,10). Amint e megfontolások elején írtam,²¹⁷ ma úgy kell építenünk, hogy alapunk az Istennel való kapcsolat, szabályunk az emberlét korlátozottságának mint természetes és pozitív valóságnak az elfogadása, stílusunk pedig a közös felelősségvállalás és az evangéliumi beszédmód legyen. Utunk végére érve a szeretet civilizációjának terve világosabban kirajzolódik előttünk, és azt láthatjuk, hogy az építkezés már elkezdődött, mindenekelőtt annak a sok élő kőnek köszönhetően, akik szilárdan kapcsolódnak Krisztushoz, a szegletköhöz (vö. 1Pt 2,4–6). Arra kapunk meghívást, hogy ebben az

²¹⁵ XVI. BENEDEK PÁPA: *Homília az utolsó vacsora emlékére bemutatott misén* (2011. április 21.), *AAS* 103 (2011) 321.

²¹⁶ *Beszéd a Római Kúriához a karácsonyi jókívánságok kifejezése alkalmából* (2025. december 22.), *L'Osservatore Romano*, 2025. december 22., 6–7.

²¹⁷ Vö. fentebb, 11–14. pont.

építőmunkában tevékeny szerepet vállaljunk, anélkül, hogy spiritalizmusba vagy saját kis világunkba menekülnénk: hűségeseznek kell lennünk az igazsághoz, be kell fektetnünk a nevelésbe, ápolnunk kell a kapcsolatokat, szeretnünk kell az igazságosságot és a békét.

237. Maradjunk hűségesek az igazsághoz! Mivel információk, vélemények és képek szüntelen özönében élünk, tudjuk, milyen könnyű egyre kifinomultabb algoritmusok segítségével irányt szabni a döntéseknek és a preferenciáknak.²¹⁸ Ebben a helyzetben fontos megőriznünk szívünket olyannak, hogy az igazságot szeresse, jobban vágyjon arra, ami helyes, mint a vonzóbb tartalmakra, és inkább bölcsességre törekedjen, mint azonnali hatás elérésére. Az igazság, amelyet nem szabad elveszítenünk, az Istentől és az emberről szóló igazság, úgy, ahogyan Krisztus feltárta előttünk. Szakítanunk kell az ember individualista és technicista szemléletével, mely úgy tekint a valóságra, mintha az pusztán anyag volna, amelyet önző egyéni vagy csoportérdekek szerint lehet alakítani.²¹⁹ Ehelyett ápoljuk azt a szemléletet, amelyet Ferenc pápa „szituált antropocentrizmusnak” nevezett:²²⁰ ez az embert olyan teremtménynek ismeri el, aki a többi élőlényvel és az egész teremtet világgal való kapcsolatok szövetébe illeszkedik. Az igazsághoz való hűség megkívánja, hogy a technológia kínálta lehetőségeket egy olyan, bölcsesség vezérelte útba illesszük, amely képes egyszerre őrizni minden ember méltóságát és közös otthonunk jövőjét.

²¹⁸ Vö. *Beszéd a „Gyermekek és a fiatalok méltósága a mesterséges intelligencia korában” című konferencia résztvevőibez* (2025. november 13.), *L’Osservatore Romano*, 2025. november 13., 3.

²¹⁹ Vö. XVI. BENEDEK PÁPA: *Caritas in veritate* enciklika az ember teljes értékű fejlődéséről szeretetben és igazságban (2009. június 29.), 34, *AAS* 101 (2009) 668–670.

²²⁰ FERENC PÁPA: *Laudate Deum* apostoli buzdítás a klímaváltságról (2023. október 4.), 67, *AAS* 115 (2023) 1059.

238. Fektesünk be a nevelésbe, amely önmagunknál kezdődik! Mindannyiunknak képeznünk kell magunkat arra, hogy emberi módon éljünk a digitális világban, mégpedig a hitre és az evangélium szerinti helyes életre nevelés szerves részeként. Nevelnünk kell magunkat arra, hogy a digitális világot egy új, evangelizálandó kontinensnek tekintsük, amely nagylelkű és hitben érett misszionáriusokat igényel. Különösen is szükség van olyan felnőttekre, akik újra felfedezik saját hivatásukat a nevelés kézműveseként, és készek a mindennapi, türelmes munkára, amelyet széles körű és közösen vállalt nevelési szövetségek támogatnak. Segíteni a gyermekeket és a fiatalokat abban, hogy a technológiákat a felelős kapcsolattartás tereként használják, felismerjék a bennük rejlő kockázatokat, és azt válasszák, ami belső szabadságukat növeli – ma a szeretetnek és méltóságuk védelmének konkrét formája. Nevelni az új nemzedékeket, hogy higgyenek abban: a technológiák fejlődése nem eleve meghatározott pályát követ, hanem személyes és közös felelősségvállalással irányítható – a közjó szolgálatának egyik legértékesebb formája.

239. Ápoljuk a kapcsolatokat! Egy olyan korban, amely hajlamos felgyorsítani és szétforgácsolni az életünket, az emberi test továbbra is gondoskodásra és elismerésre vágyik: gyengéd kezekre, figyelmes elmékre és jó szavakra. A digitális kultúra megsokszorozza a kapcsolódásokat, és új lehetőségeket kínál a találkozásra; az emberi szív azonban továbbra sem tud lemondani a közelségről. Arra hívlak benneteket, hogy őrizzük meg azokat a helyeket és időket, amelyekben a testi jelenlét továbbra is meghatározó: a közös asztalt, az összegyűlő keresztény közösséget, a magukra maradtak meglátogatását és a szegények szolgálatát. Ezek annak az emberségnek a jelei, amely továbbra is hisz abban, hogy minden test a Lélek temploma és Isten háza; s éppen ez a dicsőség és törékenység közötti szövetség válik a mai kultúra által kínált antropológiai modellek megítélésének kritériumává.

240. Szeressük az igazságosságot és a békét! Ugyanazok a technológiák, amelyek megkönnyítik a kommunikációt és az erőforrásokhoz való hozzáférést, olyan modelleket is támogathatnak, amelyek kizsákmányolják a legkiszolgáltatottabbakat, a rabszolgaság új formáinak kialakulását segítik elő, és a konfliktust profitszerzési lehetőséggé változtatják. Minden technológiai vagy gazdasági döntés a lelki megkülönböztetés helyévé válik, alkalommá annak megvizsgálására, hogy a mesterséges intelligencia fejlődése az igazságosság és a részvétel tereit nyitja-e meg, vagy a gazdagságot és a hatalmat kevesek kezében összpontosítja. Arra hívlak benneteket, hogy világosan lássuk a digitális termelés ellátási láncait, az eszközeink mögött rejtve maradó munkakörülményeket, a manipulációból és a háborúból hasznot húzó mechanizmusokat, ugyanakkor keressünk konkrét utakat a méltányosság és a részvétel növelésére, valamint a teremtet világról való gondoskodás erősítésére. Az általunk hirdetett remény a mennyből ered, „hogy itt, a földön új történelmet szüljön”: épp ezért a hívő azért munkálkodik, hogy az egyenlőtlenségek helyét nagyobb igazságosság vegye át, és hogy „a háború ipara helyett a béke kézműipara jusson érvényre”.²²¹

241. A jövő felé tekintve szeretném felidézni Nehemiás alakját, akit megfontolásaink kezdetén társunknak és vezetőnknek választottunk. Nehemiás meghallja a sebzett város kiáltását, imádságába viszi ezt a fájdalmat, Isten előtt megkülönböztetésben keresi, mit kell tennie, segítséget kér, engedélyt kap az indulásra, megszervezi a munkát, megküzd a belső és külső ellenállással, és a néppel együtt tégláról téglára újjáépíti Jeruzsálem falait. Benne annak a hivatásunknak ragyogó példázatát ismerem fel, hogy a digitális átalakulás korában ne a társadalmi és kulturális törések rezignált szemlélői, ne a romok pusztá kommentátorai legyünk, hanem olyan nők és férfiak, akik belépnek a történelem építési

²²¹ Vö. *Úrangyala Urunk megjelenésének főünnepén* (2026. január 6.), *L'Osservatore Romano*, 2026. január 7., 3.

területeire – kutatóműhelyekbe, technológiai vállalatokba, iskolákba, médiába, intézményekbe, helyi közösségekbe –, hogy újra felépítsék azt, ami összeomlott, és megvédjék azt, ami veszélynek van kitéve. Nehemiáshoz hasonlóan mi is arra kapunk meghívást, hogy összekapcsoljuk a meghallgatást a bátorsággal, az imádságot a felelősségvállalással, hogy az emberek városa élhetőbbé váljon, még akkor is, amikor úgy tűnik, a technokrata logikák és a részérdek kerekednek felül.

242. Jeruzsálem újjáépítésének képe az Újszövetség ígérését idézi fel: a szent városét, amelyet mindenekelőtt ajándékba kapunk. A Jelenések könyvében az új Jeruzsálem Isten egész népének szóló ajándékként száll le hozzánk, „mint a vőlegényének felékesített menyasszony” (Jel 21,2). Jeruzsálem falai többé nem védelmi erődítmények, hanem a Bárány menyasszonyának értékes ékítményei. Kapui, melyeket Nehemiás nagy gonddal őrzött, immár mindig nyitva állnak minden nép előtt. Isten jelenléte mindenkinek világosságot és életet ad. A város új Éden: élő vizével, melyet a szomjazók ingyen kapnak, és az élet fájával, melynek levelei „a népek gyógyulására szolgálnak” (Jel 22,2). Ez a látomás – miközben beteljesedésére várunk – buzdításként áll előttünk. Arra hív, hogy emelkedjünk felül megosztottságainkon és dolgozzunk együtt: ez Jézus Krisztus útja, tegnap, ma és mindörökké.

A remény éneke: a Magnificat

243. E keresztény életprogram negyedik pontja – az Atya szeretetét szemlélő hit, az egyház egyetlen testében minket egyesítő szeretet és a világban való cselekvésünket hordozó remény után – az imádság. Mária éneke kíséri igyekezetünket. Amikor Erzsébet Máriát az Úr anyjának nevezi, Máriából a dicséret és az öröm himnusza tör fel: lelke magasztalja az Urat, és szíve ujjong üdvözítő Istenében, mert az Úr egy fiatal – szegény és kicsiny – lányt választott üdvözítő tervéhez. Mária egyszer csak ennek a felismerésnek a fényében látja az egész történelmet. Körülötte semmi sem

változott: korának társadalmi-politikai helyzete ugyanaz maradt, a rómaiak uralkodnak a földjén, megosztott és megalázott népén. Mégis, benne minden megváltozott, s ez lehetővé teszi, hogy lássa a láthatatlant. Isten *már* megmutatta karjának erejét, *már* szét-szórta a kevélyeket, letaszította a hatalmasokat, felemelte az alázatosakat, javakkal töltötte el az éhezőket, és üres kézzel küldte el a gazdagokat. *Már* segítségére sietett szolgájának, Izraelnek. Isten „az utolsók oldalára áll. Terve gyakran rejtve marad az emberi történések átlátszatlan felszíne alatt, amelyek szintjén »a kevélyek, a hatalmasok és a gazdagok« győzedelmeskednek. Rejtett ereje azonban végül meg fog mutatkozni.”²²²

244. Szűz Mária nemcsak tanít bennünket arra, hogy lássuk Isten láthatatlan működését, hanem tekintetünket is „az emberiség töréspontjaira irányítja, oda, ahol a világ rendje megbomlik: az alázatosak és a hatalmasok, a szegények és a gazdagok, a jóllakottak és az éhezők közötti ellentétre”, és arra nevel bennünket, „hogymás nézőpontot tegyünk magunkévá: hogy a világot alulról nézzük, a szenvedők szemével, ne a nagyok látásmódjával; hogy a történelemre a kicsinyek szemével, ne pedig a hatalmasok szemszögéből tekintsünk; hogy a történelem eseményeit az özvegy, az árva, az idegen, a sebzett gyermek, a száműzött és a menekült nézőpontjából értelmezzük”.²²³ Így a Szűz „a megváltás költőjévé és prófétájává” válik, mert ajkáról fakad „a valaha elhangzott legerőteljesebb és leginnovatívabb himnusz, a *Magnificat*; ő tárja fel a keresztény üdvrend átalakító tervét, azt a történelmi és társadalmi eredményt, amely mindmáig a kereszténységből ered, és abból meríti erejét”.²²⁴

²²² XVI. BENEDEK PÁPA: *Katekézis az általános kihallgatás keretében* (2006. február 15.), *L'Osservatore Romano*, 2006. február 16., 4.

²²³ *Elmélkedés a békéért tartott imavirrasztás alkalmából* (2025. október 11.), *L'Osservatore Romano*, 2025. október 13., 2.

²²⁴ SZENT VI. PÁL PÁPA: *Homília a Bonariai Boldogasszony Mária-kegyhelyen* (1970. április 24.), *AAS* 62 (1970) 301.

245. Mária hitével váljunk reményszövőkké világunkban: osszuk meg azt, amik vagyunk és amink van, hogy Jézus jelenléte növekedjen közöttünk, és országa alakot öltjön! A mindennapok alázatos hűségében a mesterséges intelligencia kora is olyan időszakká válhat, amelyben a Lélek a szeretet civilizációját bontakoztatja ki életünkben: az Úr továbbra is újjáteremt mindent, és minden korszak előtt nyitva tartja annak lehetőségét, hogy a megtestesülés fényében üdvtörténété váljon. Ezt a vágyat Krisztus anyjára, a *Magnificat* asszonyára bízom, hogy kísérje lépteinket változó korunkban, és őrizze mindannyiunkban az evangéliumba vetett bizalmat, hogy tanúságot tudjunk tenni annak a nagyszerű emberiségnek a szépségéről, amelyben ott lakozik Isten.

Kelt Rómában, Szent Péternél, 2026. május 15-én, pápaságom második évében.

Leo P.P. XIV

TARTALOM

BEVEZETÉS

[1–16]

<i>Korunk „új kérdései”</i> [4–6]	7
<i>Két bibliai kép</i> [7–10]	9
<i>Építés a jó szolgálatában</i> [11–14]	11
<i>Embernek maradni</i> [15–16]	14

ELSŐ FEJEZET EVANGÉLIUMHOZ HŰ, DINAMIKUS GONDOLKODÁS [17–45]

Úton lévő egyház az emberiség történelmében [19–27]	16
<i>Isten ígéjének bölcsessége és a humántudományokkal folytatott párbeszéd</i> [23–24]	19
<i>Az egyház társadalmi tanítása mint közösségi megkülönböztetés</i> [25–27]	20
Az egyház társadalmi tanításának fejlődése XIII. Leótól napjainkig [28–44]	23
<i>Az egyház társadalmi tanításának első lépései</i> [29–32]	24
<i>A II. Vatikáni Zsinat évei</i> [33–36]	28
<i>A közelmúlt tanítóhivatali megnyilatkozásai</i> [37–44]	31
A történelem értelmezése a hit fényében [45]	37

MÁSODIK FEJEZET
**AZ EGYHÁZ TÁRSADALMI TANÍTÁSÁNAK
 ALAPJAI ÉS ALAPELVEI**
[46–89]

Az egyház társadalmi tanításának alapjai [48–58]	39
<i>Az ember mint a szentháromságos Isten képmása</i> [48–50]	39
<i>Minden ember egyenlő méltósága</i> [51–53]	40
<i>Az emberi jogok kiemelkedő értéke</i> [54–58]	42
Az egyház társadalmi tanításának alapelvei [59–81]	46
<i>A közjó alapelve</i> [59–64]	46
<i>A javak egyetemes rendeltetésének alapelve</i> [65–67]	49
<i>A szubszidiaritás alapelve</i> [68–72]	51
<i>A szolidaritás alapelve</i> [73–76]	54
<i>A társadalmi igazságosság alapelve</i> [77–81]	56
Az átfogó emberi fejlődés [82–85]	60
Mérce az egyház számára [86–89]	62

HARMADIK FEJEZET
TECHNOLÓGIA ÉS URALOM.
**AZ EMBER NAGYSÁGA A MESTERSÉGES
 INTELLIGENCIA ÍGÉRETEINEK FÉNYÉBEN**
[90–130]

A technokrata paradigma és a digitális hatalom [92–96]	65
A mesterséges intelligencia [97–111]	67
<i>Körültekintést igénylő értékes segítség</i> [100–101]	69
<i>Felelősség, átláthatóság és a mesterséges intelligencia feletti rendelkezés</i> [102–111]	71
Amit nem szabad elveszítenünk [112–126]	76
<i>Háttérnarratívák: transzhumanizmus és poszthumanizmus</i> [115–117]	77

<i>A határ, a szív, az ember nagysága</i> [118–126]	79
Az igazi „több mint emberi”: kegyelem és keresztény humanizmus [127–128]	84
Két város és két szeretet [129–130]	85

NEGYEDIK FEJEZET AZ EMBER VÉDELMEZÉSE AZ ÁTALAKULÁS KORÁBAN. IGAZSÁG, MUNKA, SZABADSÁG [131–181]

Az igazság mint közjó [132–147]	87
<i>Igazság és demokrácia</i> [132–134]	87
<i>Kommunikáció és kollektív képzeletvilág</i> [135–136]	90
<i>A kommunikáció ökológiájáért</i> [137–138]	90
<i>Nevelési szövetség a digitális korban</i> [139–142]	92
<i>Az iskola központi szerepe</i> [143–147]	94
A munka méltósága a digitális átállás korában [148–169]	96
<i>A munka értéke</i> [148–150]	96
<i>A munkanélküliség problémája</i> [151–156]	98
<i>A méltóságot előtérbe helyező gazdaság</i> [157–164]	102
<i>A család és a fiatalok: a remény társadalmi feltételei</i> [165–169]	107
A szabadság védelmezése a függőséggel és az árucikké tétellel szemben [170–179]	109
<i>Függőségek és társadalmi ellenőrzés</i> [170–172]	109
<i>Az új rabszolgaságok láncainak széttrövése</i> [173–179]	111
Közös felelősségvállalás [180–181]	116

ÖTÖDIK FEJEZET AZ ERŐRE ÉPÜLŐ KULTÚRA ÉS A SZERETET CIVILIZÁCIÓJA [182–228]

A szeretet civilizációja a digitális korban [186–187]	119
Az erőre épülő kultúra [188–209]	120
<i>A háború normalizálása</i> [189–192]	121
<i>A korlátokat nem ismerő erő</i> [193–196]	123
<i>Fegyverek és mesterséges intelligencia</i> [197–200]	125
<i>A multilateralizmus válsága</i> [201–203]	127
<i>Az állítólagos politikai realizmus</i> [204–209]	128
A szeretet civilizációjának építése [210–228]	131
<i>Mindannyian megtehetjük, ami rajtunk áll</i> [212–213]	132
<i>Fegyverezzük le a szavakat</i> [214]	133
<i>Építsük a békét igazságosságban</i> [215]	133
<i>Tegyük magunkévá az áldozatok nézőpontját</i> [216–217]	134
<i>Ápoljunk egészséges realizmust</i> [218]	135
<i>Adjunk új lendületet a párbeszédnek</i> [219–223]	136
<i>A diplomácia és a multilateralizmus szükségessége</i> [224–227]	138
<i>Imádkozzunk és reméljünk</i> [228]	140

BEFEJEZÉS [229–245]

<i>Az Ige testté lett</i> [230–233]	141
<i>Egy test Krisztusban</i> [234–235]	144
<i>Korunk építkezése</i> [236–242]	145
<i>A remény éneke: a Magnificat</i> [243–245]	149